

MTA Világgazdasági Kutatóintézet

A GLOBÁLIS VÁLSÁG: HATÁSOK, GAZDASÁGPOLITIKAI VÁLASZOK ÉS KILÁTÁSOK

9. kötet

NAGY EU-TAGÁLLAMOK ÉS A GAZDASÁGI VÁLSÁG

Szerkesztette

Somai Miklós

Budapest
2009

A GLOBÁLIS VÁLSÁG: HATÁSOK,
GAZDASÁGPOLITIKAI VÁLASZOK ÉS KILÁTÁSOK

9. kötet

NAGY EU-TAGÁLLAMOK ÉS A GAZDASÁGI VÁLSÁG

Szerkesztette

Somai Miklós

Budapest
2009

Készült a VKI – ECOSTAT *A magyar gazdasági-társadalmi kitörési stratégia a bizonytalan globalizált világ kihívásai közepette és az EU-integráció által befolyásolt történelmi keresztúton* című kutatási projekt keretében.

ISBN 978-963-301-532-2 Ö
ISBN 978-963-301-537-7

H-1014 Budapest, Országház u. 30.

✉ 1535 Budapest, Pf. 936.

☎ (36-1) 224-6760

🖨 (36-1) 224-6765

💻 vki@vki.hu

www.vki.hu

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	5
ÖSSZEFOGLALÓ A VÁLSÁGKEZELÉSRŐL AZ EU27-BEN <i>Rácz Margit</i>	7
FRANCIAORSZÁG <i>Somai Miklós</i>	26
OLASZORSZÁG <i>Szigetvári Tamás</i>	38
NÉMETORSZÁG – A NEMZETKÖZI PÉNZÜGYI VÁLSÁG ÉS A BELSŐ PROBLÉMÁK KEZELÉSE <i>Kőrösi István</i>	45
SPANYOLORSZÁG ÉS A GAZDASÁGI VÁLSÁG <i>Éltető Andrea</i>	57
A VÁLSÁG HATÁSAI ÉS KEZELÉSE AZ EGYESÜLT KIRÁLYSÁGBAN <i>Vida Krisztina</i>	66
KÖTETLISTA.....	75

ELŐSZÓ

A Miniszterelnöki Hivatal megbízásából és az ECOSTAT-tal együttműködve az MTA Világgazdasági Kutatóintézete (VKI) 2009 első felében átfogó kutatást folytatott a globális gazdasági és pénzügyi válság hatásairól és lehetséges következményeiről. Az ECOSTAT-tal való munkamegosztás keretében a VKI a globális és az európai fejleményekre összpontosított, és azt a nemzetközi környezetet és feltételrendszert igyekezett feltárni, amelyben a külgazdaságtól erőteljesen függ – és annak kétségtelen előnyeit az elmúlt két évtizedben hatékonyan kihasználó – magyar gazdaság elhelyezkedik. Csak ebben a keretben lehet ugyanis feltérképezni a hatások jellegét és intenzitását, valamint megalapozni a rendelkezésre álló mozgástérrel számoló, reális és fenntartható gazdaságpolitikát – mind a válságkezelés időszakában, mind pedig a válság utáni időszakra való felkészülést tekintve.

Vizsgálatunk négy alapvető területre terjedt ki.

- (a) Makrogazdasági elemzések (növekedés, kereskedelem, tőkeforgalom, munkaerőpiac, transznacionális vállalati viselkedés).
- (b) Kiválasztott gazdasági (és részben társadalmi) prioritások, amelyek a válság előtt is léteztek, de amelyek jelentőségét, új konfliktusmezőit a válság erősítette, illetve tárta fel (állam szerepe, jóléti rendszerek, kutatás-fejlesztés, környezetvédelem, fogyasztási szokások, továbbá nemzetközi vonatkozásban a pénzügyi rendszer átalakulása és az új regionalizmus térhódítása).
- (c) A világgazdaság vezető szereplőinek és meghatározó régióinak, valamint a Magyarország földrajzi környezetében elhelyezkedő országoknak kötött, ezért összehasonlíthatást lehetővé tevő struktúrában való vizsgálata, az alábbi szempontok szerint:
 - * Mi jellemezte az adott országot/régiót a válság előtt?
 - * Hogyan érintette a válság?
 - * Milyen válaszokat adott (ha adott) a válságra?
 - * Milyen rövid és középtávú hatásai lehetnek a válságkezelő csomagoknak?
- (d) Tekintettel EU-tagságunkra, a válság (és a hosszabb távú belső folyamatok) hatása az EU közösségi politikáira.

A legfontosabb kutatási eredményeket a VKI külön sorozatban, a fentieknek megfelelő tematikus tagolásban bocsátja az érdeklődők rendelkezésére. A kutatás első fázisa 2009. június végén zárult, és az anyagok az addig elérhető információkra és kormányzati intézkedésekre, valamint statisztikai háttérre támaszkodnak. Tekintettel arra, hogy a válság közel sem ért véget, amit újabb és újabb mentő-megsegítő-élénkítő csomagok nyilvánossá válása is jelez, a kutatást tovább folytatjuk, és az újabb eredményekről be fogunk számolni. Erre nem utolsósorban azért van szükség, mert a racionális gazdaságpolitika már a válság időszakában megkezdte a tudatos felkészülést a válság utáni periódusra. Ennek során természetesen figyelembe veszi a válság és a válságkezelés közép- és hosszabb távú hatásait, de azt aényt is, hogy a nemzetközi válság által időlegesen háttérbe szorított, de valóban globális témák (mint a környezetvédelem, a nemzetközi intézmények jövőbeli szerepe, a globális foglalkoztatás, a demográfiai folyamatok, a növekvő jövedelemkülönbségek, a fejlesztési támogatás iránti igény nö-

vekedése stb.) a válság után újult erővel fognak a gazdaságpolitikai kutatások, viták és intézkedések homlokterébe kerülni.

Budapest, 2009. október

Inotai András

ÖSSZEFOGLALÓ A VÁLSÁGKEZELÉSRŐL AZ EU27-BEN

Rácz Margit

1) Bevezető megjegyzések

Az Európai Unió tagországi válságkezelő programjának összefoglalása nem jelentheti azt, hogy az összefoglaló tartalmazza a tagországokról készült anyagokban szereplő válságkezelés részleteit. Ennek az összefoglalónak a csatolt részét képezik az országtanulmányok, így az olvasó bármely kívánt részletnek az egyes tanulmányokban utána nézhet.

Az összefoglaló három fő kérdést tartalmaz:

- * Abból a feltételezésből kiindulva, hogy nincs mindmáig EU-szintű válságkezelés, a nemzeti válságkezelő programok hasonlóságaira összpontosul az összefoglaló. Persze az eltérő kiinduló helyzet figyelembe vételével.
- * A tagországok fő gazdasági mutatói nem az egyes országanyagok statisztikáját veszi figyelembe, hanem valamennyi tagországot együtt tartalmazó forrás alapján lesznek bemutatva. Ez esetenként eltér a tagországi prognózisoktól.
- * A 27 országot öt csoportban mutatja be az összefoglaló. Az EU15 válságkezelése három csoportban lett bemutatva. Ezek a négy fejlett EU-tagországot bemutató csoport, a négy relatíve fejletlen GMU-tagország csoportja, és az öt fejlett kis EU-tagország csoportja. Az EU12 két csoportban lett bemutatva, külön csoportot képez a három balti ország, és a többi 2004-ben és utána csatlakozott ország.

A statisztikai adatok 2009 áprilisi állapotot mutatnak. Prognózis szempontjából igen sok bizonytalanság fakad az időpontból. Hiszen a válságnak nem tudjuk, mikor lesz vége. Azt sem tudjuk, hogy mikor éri el a visszaesés a mélypontját. Ezért, ahogy az országanyagok, úgy az összefoglaló is csak egy pillanatfelvételnak tekinthető, a válság *cca.* két negyedéves történetéről.

Maga a csoportosítás azt a feltételezést tükrözi, hogy egyfelől a gazdasági és monetáris unió (GMU) a válság szempontjából külön sajátosságot jelenthet, másfelől a régi EU-tagországok jobban beépültek a közösség egész rendszerébe, mint a 2000 után csatlakozott országok. Ez a feltételezés magyarázza azt is, hogy Szlovákiát és Szlovéniát nem a GMU-tagországok között, hanem a 2000 után csatlakozottak között vizsgáljuk.

2) Néhány összefoglaló statisztikai adat a válságról

A válság mindenütt a GDP és a beruházások visszaesésével, valamint a folyó államháztartási hiány megnövekedésével jár. A reálgazdasági visszaesés a munkanélküliség növekedését is maga után vonja. Azt, hogy az egyes tagországokban ezek a mutatók hogyan alakultak, az 1. táblázatból lehet megismerni.

1. táblázat
A GDP, a munkanélküliség és a folyó államháztartási hiány alakulása
az EU-tagállamokban
(a GDP az előző év százalékában, a deficit a GDP százalékában)

	GDP			Munkanélküliségi ráta			Államháztartási hiány		
	2008	2009P	2010P	2008	2009P	2010P	2008	2009P	2010P
Németország	1,3	-6,0	-0,5	7,3	8,4	9,6	-0,2	-3,9	-5,5
Franciaország	0,8	-3,5	-0,3	7,8	9,3	10,1	-3,3	-5,9	-6,4
Olaszország	-1,0	-5,0	-0,8	7,0	8,9	10,3	-2,6	-5,2	-5,4
Spanyolország	1,2	-4,1	-0,9	11,3	17,4	20,8	-1,3	-6,2	-6,9
Hollandia	2,0	-3,4	-0,4	2,8	4,7	5,5	0,6	-3,3	-4,2
Belgium	1,2	-3,1	-0,6	7,1	8,3	8,9	-0,7	-4,7	-6,3
Ausztria	1,8	-3,2	-0,5	3,8	4,9	5,8	-1,2	-4,0	-5,2
Görögország	2,9	-1,6	0,0	7,7	8,9	9,3	-4,4	-6,4	-7,9
Finnország	0,9	-3,1	-0,3	6,4	7,3	8,1	3,7	-0,3	-1,6
Írország	-1,6	-7,9	-2,7	6,3	12,2	14,3	-6,3	-10,4	-10,4
Portugália	0,0	-4,0	-0,1	7,7	9,9	11,1	-3,0	-6,2	-6,9
Szlovákia	6,4	0,9	1,7	9,7	10,8	11,0	-2,0	-4,1	-3,5
Szlovénia	3,5	-3,1	0,8	4,6	5,4	6,1	-0,2	-3,8	-2,5
Eurózóna	0,8	-4,5	-0,6	7,5	9,7	11,1	-1,5	-5,0	-6,6
Nagy-Britannia	0,7	-4,0	-0,8	5,6	7,7	10,0	-6,7	-10,6	-9,9
Svédország	-0,2	-6,0	0,2	6,2	8,1	9,4	4,3	1,0	-2,0
Dánia	-1,1	-4,0	-0,8	3,3	5,5	6,7	2,9	0,0	-2,5
Lengyelország	4,8	0,0	2,0	7,1	8,5	9,3	-2,3	-4,0	-3,6
Csehország	4,4	-1,7	1,8	4,4	5,6	6,1	-1,2	-4,8	-3,8
Magyarország	0,5	-4,0	-2,5	7,9	9,7	11,0	-3,4	-3,8	-3,2
Észtország	-3,6	-9,0	-1,0	5,5	10,8	13,1	-2,2	-2,7	-2,3
Lettország	-4,6	-11,0	-2,2	7,3	16,7	18,0	-3,3	-6,8	-4,9
Litvánia	3,1	-8,5	-0,5	5,8	15,0	17,8	-1,9	-3,7	-2,8
Románia	7,1	-1,9	0,1	7,0	7,9	8,8	-4,8	-5,0	-4,5
Bulgária	6,0	-0,5	1,4	5,6	7,0	7,6	3,0	-0,4	-1,5

Forrás: Ifo Schnelldienst, 2009/8., Deutsche Bank, Ausblick, Globale Trends, 2009. április, Bank Austria Report, 2009/1.

A GDP növekedése szempontjából a 2009-es év mindenhol negatív mutatót eredményez, kivéve Lengyelországot, ahol nulla növekedés várható. A válság tehát végigsöpör az EU27-en, de rendkívül nagy heterogenitást mutat az, hogy a GDP visszaesése milyen mélységű. A legsúlyosabb visszaesés régiós szinten a három balti országban alakul ki 2009-ben. Nagyon figyelemre méltó a korábbi sikerországnak, Írországnak a gazdasági visszaesése. Sajnos kiugróan magas ütemben esik vissza a német gazdaság is. A svéd gazdaság visszaeséséről a különböző

források, különböző adatokat tartalmaznak. Az Ifo elemzése szerint a svéd gazdaság ugyan csak 6,0 százalékkal esik vissza, mint Németország. A Deutsche Bank elemzése szerint azonban ez a visszaesés idén csak 3,5 százalék lesz. Ez az érték jobb, mint az eurózána átlaga.¹ A kelet-közép-európai régió országainak gazdasági visszaesése is meglehetősen heterogenitást mutat. A táblában szerepelt adatok felhívják a figyelmet arra, hogy saját régióján belül a legmagasabb visszaesés Magyarországon várható. Bár a többi régióbéli országban is megáll a növekedés, de ennek mértéke jóval csekélyebb.²

A táblázat adatai arra is felhívják a figyelmet, hogy még 2010-re is negatív előjelű GDP-adatok várhatók. Van néhány ország, ahol már pozitív a prognózis. Ezek közé tartozik Görögország, Szlovákia, Szlovénia, Lengyelország, Csehország, Románia és Bulgária. A felsorolás jól mutatja, hogy Görögország kivételével az összes többi ország a 2004-es kibővülés során került be az unióba. Mintha ezeket az országokat, vagy legalább is ezek egy részét mintha esetleg éppen a tagság okán kevésbé érintené a világgazdasági válság.

A munkanélküliségre vonatkozó adatok már egy kicsit mások. Kiugróan magas, méghozzá mindkét évben a spanyol adat, a portugál adat, a szlovák adat, és a három balti ország adata is magas. A prognózis érdekessége az is, hogy miközben 2010-ben már jóval kisebb a GDP visszaesése, mint 2009-ben, a munkanélküliség nagyobb az EU27 minden országában 2010-ben, mint az előző évben.

Az államháztartási hiány alakulása különleges problémát jelent mióta létezik az ún. túlzott deficit eljárás. Az eurózónán belül ez persze érzékenyebb kérdés, de azon kívül is a túlszaladó hiány leépítése egy ilyen GDP-visszaeséses helyzetben különleges problémát jelent. Tehát az államháztartási deficitre vonatkozó adatok az EU egészére óriási kihívást jelentenek, nemcsak a szabályozás szempontjából. Akár egy olyan probléma is felmerül, hogy ki kellene találni egy újabb policy mixet, amivel összeköthetővé válna a folyamatos hiányleépítés, és az ezzel egy időben létező fenntartható növekedés. A hangsúly az egyidejűsége van. Ez pedig a jelenleg megismert EU-s gyakorlatok alapján eddig egyetlen országnak sem sikerült. Mindig az egy-más utániság érvényesült, ahol a hiányleépítés időben megelőzte a fenntartható növekedést.

Ennek a válságnak a táblázatban megmutatkozó sajátosságai alapján az EU egészére nézve néhány sajátosságot már most is meg lehet állapítani. Különösen akkor, ha mind a három mutató szempontjából az idő előrehaladtával csak a táblázatban szereplőnél rosszabb adatokra lehet elfogadható valószínűséggel számítani, nem pedig a javulására.

- * A GDP, a munkanélküliség, és az államháztartási hiány adataiban egyaránt jelentős heterogenitás tapasztalható az EU27-en belül. Erre a heterogenitásra az a jellemző, hogy nincsenek igazán regionális sajátosságai, hanem sokkal inkább minden régióban egy-egy országra jellemző a negatív irányban történő „kilógás” az átlagból. Ezt azért érdemes hangsúlyozni, mert politikai körökben egyre gyakrabban beszélnek a többkörös integrációról. Ez a válság arra hívja fel a figyelmet, hogy a 16 eurózána tartozó ország adatai legalább olyan heterogének, mint a másik 11-é. Azt sem lehet állítani, hogy a fejlett országok jobban, vagy rosszabbul viselik a válságot, mint a fejletlenek.
- * Az EU jövője számára talán a legveszélyesebb tendencia az, hogy nem utolsó sorban ebből a meglehetősen szabálytalan heterogenitásból kiindulva eddig jórészt csak ország szintű válságkezelés volt tapasztalható. Közösségi szintű nem. Hacsak azt nem tekintjük, hogy a közösségi szabályok megsértése a szabályok öreként is működő bizottság részéről nagyobb toleranciára talált, mint bármikor korábban. Ebben nyilvánvalóan bejátszott az is, hogy ilyen sok ország, ilyen nagy mértékben a szabályok megszületése óta soha nem sértette meg azokat.

¹ A növekedési adatok, legalábbis az EU15-re vonatkozóan az Ifo prognózisa alapján vannak összeállítva a táblázatban. A Deutsche Bank elemzése optimistábbnak mondható, mint a másik német kutatóintézeté.

² Ezen anyag írásakor készült el az új magyar konvergenciaprogram. Ebben a magyar kormány 2009-re 6,1 százalékos GDP visszaeséssel számol. Ez is felhívja a figyelmet arra, hogy a 2009-es év prognózisai igen gyorsan változnak.

- * Ez a válság gazdaságfilozófiai és integrációfilozófiai kérdések sorát veti fel. Elsősorban azokról kell szólni, amelyek megszületésük óta a nemzetközi közgazdaságtanban az egyik legvitatottabb szabály együttest jelenti. Ezek az ún. maastrichti konvergenciakritériumok. Jobban mondva, leginkább arról van szó, hogy egyszerre növekedni és hiányt leépíteni eddig senkinek nem sikerült. Márpedig ebben a válságban – főleg miután véget ért – pontosan ez lenne a feladat.
- * Az eurózónával kapcsolatban hangsúlyozni kell, hogy semmilyen szempontból nem mutat kisebb heterogenitást, mint az EU27. Ez pedig önmagában cáfolni látszik azt az elképzelést, hogy az idő múlásával a többsebességes integráció határa éppen az eurót alkalmazó, és azt nem alkalmazó országok között fog húzódní.

3) Egyes EU-tagországok és régiók válsága és válságkezelése

Ennek a válságnak, illetve a nemzeti válságkezelésnek jellegzetes sajátossága, hogy jelentős állami segítségre van szükség egészen a bankválság megoldásától a keresletélénkítésig. Azt persze nem lehet megmondani, hogy mi lett volna, ha az állam központi forrásokat felhasználva nem avatkozik be a válságba, de annyi azért leszögezhető, hogy mindmáig a válság mélyül. A GDP visszaesése, a munkanélküliség növekedése arra mutat, hogy a kereslet-kínálat kölcsönhatása miatt még nem értük el a válság mélypontját.

3.1. A német, a francia, az olasz, a brit válság és válságkezelés

Ez a négy ország azért kerül egy csoportba, mert nagy, fejlett és meghatározó tagországai az uniónak. A kiinduló helyzetben is, és a válságkezelésben is több különbséget mutatnak. Mindekenelőtt érdemes visszaidézni a válság mélységéről adatokat szolgáltató statisztikát. (2. táblázat)

2. táblázat
A GDP, a munkanélküliség és a folyó államháztartási hiány alakulása
négy nagy és fejlett EU-tagállamban*
(a GDP az előző év százalékában, a deficit a GDP százalékában)

	GDP			Munkanélküliségi ráta			Államháztartási hiány		
	2008	2009P	2010P	2008	2009P	2010P	2008	2009P	2010P
Németország	1,3	-6,0	-0,5	7,3	8,4	9,6	-0,2	-3,9	-5,5
Franciaország	0,8	-3,5	-0,3	7,8	9,3	10,1	-3,3	-5,9	-6,4
Olaszország	-1,0	-5,0	-0,8	7,0	8,9	10,3	-2,6	-5,2	-5,4
Nagy-Britannia	0,7	-4,0	-0,8	5,6	7,7	10,0	-6,7	-10,6	-9,9

* Részadat az 1. táblázatból

Ha a 2009-es adatok alapján hasonlítjuk össze a négy országot, akkor jól látszik, hogy a GDP-visszaesés Németországban a legnagyobb, és azt Olaszország követi. Ha a munkanélküliségi rátát nézzük, akkor az Franciaországban a legmagasabb, és Olaszország követi. Ha az államháztartási hiányt nézzük, akkor az Nagy-Britanniában a legmagasabb, és azt tőle jóval leszakadva Franciaország követi. Ebből akár egy olyan összefüggés is levonható lenne, hogy a

négy ország közül a briteknél a legkisebb a prognózis szerint a GDP visszaesése, a legmagasabb államháztartási hiány mellett. Tehát aki a legtöbbet áldoz a reálgazdaság „megmentésére”, ott a legkisebb a visszaesés. A munkanélküliségi rátát tekintve azonban mintha rácsafolna erre az igazságra az adat, hiszen 2010-re a brit mutató növekedése a legnagyobb. Viszont az is jól látszik, hogy a bemutatott országok közül csak a brit államháztartási hiány csökken 2009-ről 2010-re.

Ezen az alapon érdemes *elsőként a brit válsággal* és válságkezeléssel foglalkozni. Talán a brit pénzügyi szektor fonódott össze legerősebben az amerikaival. Ezért a subprime válság erősebben sújtotta az Egyesült Királyságot, mint a másik három országot. A válság már 2007 szeptemberében elkezdődött, amikor a Northern Rock bank sürgős pénzügyi segítséget kért. Végül a pénzintézetet államosítani kellett. Ez a bankmentés összesen 55 milliárd fontba került. A brit bankmentő csomag a GDP egyharmadát teszi ki. A subprime válság hatására a brit ingatlanpiac is megrendült, 2008 őszére az ingatlanpiaci árak átlagosan 10 százalékkal csökkentek.

Nagy-Britanniában a válságkezelés szinte kizárólag bankmentésre szorítkozik. Ebbe beletartozik a bankállamosítás is. A nagy összeg és a gyors reagálás ellenére a bankok likviditása mindmáig nem állt helyre. Így a reálgazdasági problémák fokozódására kell számítani a 2009-es év folyamán.

Nagy-Britannia arra is példa, hogy az elhúzódó pénzügyi válság szociális feszültséget és morális problémákat is felszínre hoz. A bűnbak keresés során itt is gyorsan eljutottak a bankvezetők horribilis fizetésének korlátozásához. Az egész belpolitikai helyzet megrendüléséhez vezetett, amikor kiderült, hogy nagyszámú parlamenti képviselő hamis költségelszámolással jelentős és indokolatlan bevételekhez jutott.³

A legnagyobb gazdasági visszaesséssel és 2009-ben a legkisebb államháztartási hiánnyal az unió legnagyobb tagországa *Németország* néz szembe. A reálgazdasági válság GDP-t visszafogó hatása Németországban azért is a legnagyobb, mert az ország világgazdaságnak való kitettsége elsősorban az exporton keresztül szintén a legnagyobb a négy ország közül. Tehát a világgazdaságban kibontakozott válság exportvisszafogó hatása itt érvényesül a legjobban. Természetesen ebben az országban is komoly állami forrásokat mozgósítottak és mozgósítanak a válság mérséklésére. De maga a kancellár asszony nyilatkozott arról, hogy a válság hatásainak mérséklése és az eladósodás mértékének visszafogása között egyensúlyt kell teremteni. A német államháztartási deficit ennek megfelelően ugyan meghaladja a 3 százalékot 2009-ben, de más EU-tagországokban ennél jóval nagyobb már 2009-ben is a folyó hiány növekedése.

A bankszektor likviditásának megteremtésére a 2008 októberében született megállapodás értelmében 400 milliárd eurós állami garanciakeretet hoztak létre. Ugyanakkor Németország szinte kezdeményező szerepet tölt be a nemzetközileg éppen a válság során megmutatkozott erősen integrált pénzpiac új szabályozásának kialakításában. Az első jelek már mutatkoznak elsősorban az EU-n belüli szigorúbb szabályozást illetően.

Németországban a strukturális reformok hosszabb ideje folynak, és ez a válság is felhívta a figyelmet arra, hogy folytatni kell azokat. Ezért olyan perspektivikus tervek is születtek, amelyek adócsökkentés révén Németországot egyre vonzóbb telephellyé kívánják tenni a tőke számára. Ugyanakkor a foglalkoztatás támogatására is 15 milliárd eurót kívánnak fordítani. A 15 százalék feletti munkanélküliségi rátával rendelkező régiók számára új munkahelyteremtő beruházási programot fogadtak el, támogatják az 50 év feletti munkavállalók újra munkába kerülését, igyekeznek fejleszteni a szakmunkásképzést is. Mindez arra mutat, hogy a munkanélküliség rövid és hosszabb távú mérséklését kitüntetett figyelemmel kísérik ebben az országban. Persze nem utolsósorban azért, mert az újraegyesítés óta elsősorban egyes kelet-német tartományokban drámaian magas a munkanélküliség.

³ A brit válságkezelésről elmondottak Vida Krisztina *A válság hatásai és kezelése az Egyesült Királyságban* című anyagára épültek.

Új tulajdoni struktúra körvonalai jelennek meg a világgazdaság fejlettebb országaiban. Németországban is törekszenek a munkavállalók résztulajdonának kialakítását erősíteni a cégekben. (Érdekes módon ettől már az USA-ban sem idegenkednek.)

Bár a rövid távú válságkezelés Németországban is esetenként nagy összegű, látványos bank és nemcsak bank mentést jelent, a gazdasági visszaesést rövid távon ez az állami beavatkozás nem tudja igazán mérsékelni. Azt, hogy a telephelyi előnyöket növelő intézkedések milyen következményekkel járnak majd a válság után, csak akkor lehet majd megítélni.⁴

2009-ben a prognózis szerint a négy ország közül *Franciaországban* lesz a legkisebb a GDP visszaesése, és ezzel párhuzamosan a munkanélküliség nagysága. Nem csoda, hogy e két adat mentén lehet meghatározni a francia válságkezelést. Azt, hogy a GDP visszaesése az EU-tagországok adataihoz képest viszonylag mérsékeltnek tekinthető, annak köszönhetik, hogy a belső fogyasztás szerepe a növekedésben meghatározó, nem utolsósorban a bőkezű társadalombiztosítás miatt is. Ez meglátszik az államháztartási hiány nagyságában. Azt, hogy a munkanélküliség komoly problémát okoz, abból pedig az mutatkozik meg, hogy a versenyképességet növelő strukturális reformok még a válság miatt sem halaszthatók.

Franciaországban a pénzügyi válság jóval kevésbé volt pusztító, mint a briteknél. De 2009-ben azért már látszott, hogy ebben az országban is probléma van a bankszektorban a likviditással is, és a bizalomvesztés is problémát okoz. Mindezeket a nehézségeket az állami garanciavállalás, ahogy máshol sem, igazán hatékonyan nem tudja orvosolni.

A válság által leginkább sújtott rétegek számára több intézkedést is ígér a francia kormány. A legalsó sávban csökkentik a jövedelemadót, emelik a családi pótlékot, emelik az öregségi minimumnyugdíjat, és 3 millió szegény családnak támogatást adnak iskoláskorú gyermekeik miatt. Ez a szociális gondoskodás nem vezet olyan adóemelésekhez, amelyek az államháztartási deficit mértékének „karbantartásához” szükséges lenne. Meg is kezdődött Franciaországgal szemben a túlzott deficiteljárás.

A francia kormány még 2008 decemberében meghirdetett egy 26 milliárd eurós programot, amelyben a vállalatok pénzügyi helyzetének javítását és állami infrastrukturális beruházások megvalósítását célozták meg. Külön válságkezelő programot dolgoztak ki az autóipar számára.

Nagy a valószínűsége, hogy Franciaországban is lassan elfognak majd az állami források a válság mérséklésére. Valamikor, lehet, hogy 2010 után, de el kell kezdeni a deficit leépítését. Ez pedig akár a bőkezű társadalombiztosítás átalakítását is magával hozhatja.⁵

Olaszország régóta Európa egyik betegeskedő gazdasága. Ebben a válságban is megmutatkozik az a korábbi sajátosság, hogy az EU15-ben a gazdasági növekedés szempontjából a legutolsó helyen Németország és Olaszország szerepelt felváltva. Ez most is így van. Olaszország esetében is a strukturális reformok sorára van szükség. Ezzel párhuzamosan az eurózóna létrejötté óta az államháztartási deficit kézbentartása, és az államadósság csökkentése jelentette az egyik legnagyobb kihívást. Ez a válság újra megmutatta, hogy nem bízik a nemzetközi tőke igazán az olasz gazdaságpolitikában, mivel az ország kockázatot jól mutató kamatprémium, ami a hosszúlejáratú államkötvényeket eladhatóvá teszi, az ismét igen megnőtt. (A német államkötvényekhez viszonyított kamatkülönbség nagysága hasonlít az eurózóna létrejötté előtti mértékhez.)

Az „adósságcsapda” tartós megléte Olaszországban a válság hatásainak enyhítésére fordítható állami források mértékét meglehetősen korlátozza. De azért a bankok válságkezelésére rendelkezésre bocsátott 10-12 milliárd eurót a pénzügyi intézetek március végére lehívták. Meghirdettek egy ún. roncsautóprogramot is, amely a tíz évnél öregebb autók lecseréléséhez maximum 3000 eurós támogatást biztosított. Sőt, más tartós fogyasztási cikkek cseréjére is lehetőséget adtak. Minderre 2 milliárd eurót biztosítottak.

⁴ A Németországgal foglalkozó részben döntő módon Kőrösi István Németország – a nemzetközi pénzügyi válság és a belső problémák kezelése című anyagára támaszkodtam.

⁵ A franciaországi válságról és válságkezelésről leírtak döntő módon Somai Miklós Franciaország című anyagára épültek.

A válság első szakaszában úgy tűnt, hogy maga a pénzügyi válság kevésbé fogja érinteni Olaszországot. Elsősorban azért, mert a jelzáloghitelek aránya relatíve alacsonynak mondható. De az olasz bankok tartanak attól, hogy kelet-közép-európai „leányaik” problémát okozhatnak. (Bár az osztrák bankok ebből a szempontból jóval érintettebbek, mint az olaszok.) Olaszországban olyan bankmentő csomagra, mint más EU-tagországokban, nem volt szükség, mégis a bankok még 2009-ben is azt hangsúlyozzák, hogy félnek a politikai beavatkozástól és bíznak saját erejükben.

Az olasz kormány is igyekezett a legrosszabb helyzetbe kerülő társadalmi csoportok helyzetén javítani. Elsősorban a szegény családok, a nyugdíjasok és a fogyatékkal élők helyzetén próbálnak javítani.

De azokat az intézkedéseket, amelyekkel a válság után lehetne növelni az olasz telephelyi előnyöket, azokat elhalasztották. Idetartozik még a választások idején megígért adócsökkentés elhalasztása is. Így arra lehet számítani, hogy az olasz gazdaság elhúzódó problémái megmaradnak a válság utáni helyzetben is.

3.2. Az eurózóna fejlettségi perifériája

Ebben a fejezet részben a spanyol, a portugál, a görög és az ír gazdaság válságának és kormányaik válságkezelésének rövid bemutatására kerül sor. Mindenekelőtt az 1. táblázat ezekre az országokra vonatkozó adatait idézzük a 3. táblázatban.

3. táblázat
A GDP, a munkanélküliség és a folyó államháztartási hiány alakulása
négy GMU-tagállamban*
(a GDP az előző év százalékában, a deficit a GDP százalékában)

	GDP			Munkanélküliségi ráta			Államháztartási hiány		
	2008	2009P	2010P	2008	2009P	2010P	2008	2009P	2010P
Spanyolország	1,2	-4,1	-0,9	11,3	17,4	20,8	-1,3	-6,2	-6,9
Portugália	0,0	-4,0	-0,1	7,7	9,9	11,1	-3,0	-6,2	-6,9
Görögország	2,9	-1,6	0,0	7,7	8,9	9,3	-4,4	-6,4	-7,9
Írország	-1,6	-7,9	-2,7	6,3	12,2	14,3	-6,3	-10,4	-10,4

* Részadat az 1. táblázatból

Ez a négy ország azért került egy csoportba, mert mindegyikük tagja az eurózónának, és utolérő országnak tekinthető. Írország kikerült ebből a körből. De a jelenlegi válság olyan mély gazdasági visszaesést okozott, ami azt sejteti, hogy az utolérés statisztikailag egyszerűbb, mint széles értelemben véve minden szempontból.

A 2009. évi prognózisadatok mutatják, hogy Írországban milyen mély a visszaesés. Spanyolországban és Portugáliában is jelentős GDP-visszaesés tapasztalható, és figyelemre méltóan szinte azonos nagyságban. A görög visszaesés a legkisebb, és ez mondható el a 2010-es prognózisadról is.

A munkanélküliségi ráta szempontjából kiugróan rossz a spanyol adat. Ebben nincs semmi furcsaság, mert jellegzetesen magas munkanélküliségi ráta mellett zajlott a korábbi évtizedekben is a spanyol felzárkózás. Ennek a mutatónak a szempontjából is figyelemre méltó az ír adat. A munkanélküliségi ráta szempontjából mind a négy országban rosszabb a 2010-es prognózisadat, mint a 2009-es. Ez arra hívja fel a figyelmet, hogy miközben a GDP csökkenésének üteme radikálisan lassul a prognózisadatok szerint, a munkanélküliek számának növe-

kedése nem áll meg. Ez pedig különleges kihívást jelent ezen tagállamok gazdaságpolitikája számára. Sőt, talán az EU egésze számára.

Ami az államháztartási hiány adataira vonatkozik, arról összefoglalóan csak azt lehet mondani, hogy az eurózóna szabályai szempontjából mind a négy ország mutatója tragikusnak minősíthető. Írország esetében, bár kiugróan magas a hiány 2009-ben, legalább azt lehet mondani, hogy a hiánynövekedés a prognózis adata szerint 2010-ben nem folytatódik. Az is figyelemre méltó, hogy még a GDP-adatok szempontjából 2010-ben a négy ország közül a legkedvezőbb a görög adat, addig az államháztartási hiány szempontjából a legnagyobb deficitnövekedés 2010-re éppen Görögországban várható.

Írország a '90-es évtizedben olyan dinamikus gazdasági fejlődésen ment keresztül, ami az egy főre jutó GDP-ben mérve az országot kiemelte a támogatandó felzárkózó tagországok köréből. Az ír válság 2008 második felében kezdődött, és a pénzügyi válságból igen gyorsan reálgazdasági válság lett. A bankok likviditási problémái nem egyszerűen az amerikai jelzálogpiaci válságból fakadtak, hanem saját belső hitelezési gyakorlatuk eredménye lett ez a helyzet. A bankoktól független szakértői vizsgálatok arra mutattak, hogy a kreatív könyvelés eszközeit itt is hatékonyan használták, mert a valós fedezet nélküli rossz hitelek aránya jóval magasabb ezeknél a pénzintézeteknél, mint amit saját magukról bevallottak.

Írország miközben erősen érintett mind a pénzügyi, mind a reálgazdasági válságban, még mindig kedvező telephelyi adottságokkal rendelkezik. Így a külföldi tőke beáramlása nem szakadt meg teljesen. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy a tőkemozgás mérlege nem mindig alakul kedvezően. Tehát az ír telephelyi előnyök kezdenek megkopni. De a gyógyszeripar terén elért korábbi sikerei várhatóan időtállóak maradnak. Itt is folytatódik az FDI-beáramlás.

A visszaesés és a deficit alakulása miatt is ez év tavaszán pótköltségvetést kellett benyújtani. Ebben az államháztartás stabilizálását tűzték ki célul. Erre szükség is volt, hiszen megindult Írország ellen a túlzott deficiteljárás. Az Európai Bizottság elnöke Írországot megnevezve utalt arra, hogy három év alatt stabilizálni kellene az államháztartást. Írország saját gazdaságtörténete alapján tanulta meg, hogy exportorientált, a versenyképességet szem előtt tartó gazdaságpolitikával lehet jelentős fejlődési sikereket elérni.

Az ír kormány ezért is hangsúlyozza a válságkezelés során a közteherviselési elv érvényesítését, azaz azt, hogy a válság során a gazdagabbaknak nagyobb terheket kell elvállalni. A pótköltségvetés hatására a kötvénypiac fellendült, aminek eredményeként minden bizonnyal könnyebb lesz az adósság finanszírozása is.⁶

Spanyolország az egyik olyan EU-tagország, ahol igen sikeresen tudták felhasználni az utoléréshez az EU-költségvetés forrásait. Ez szinte másfél évtizeden át dinamikus gazdasági fejlődést biztosított Spanyolországnak. Kiépült ebben a nagy országban egy kiváló infrastruktúra. A munkaerő is megfelelő szakképzettséggel állt rendelkezésre. Ebben igen nagy szerepe volt a bevándorlásnak is. 2000 és 2007 között évente átlagosan 300 ezerre tehető a bevándorlók száma. Ugyanebben az időszakban több mint 5 millió új munkahely keletkezett, és ennek a 45 százalékát a bevándorlók töltötték be. Nemzetközi tapasztalatok hívják fel a figyelmet arra, hogy válság idején sokkal jobban érinti az elbocsátás a külföldi munkavállalókat, mint a hazaiakat.

Spanyolország azok közé a tagországok közé tartozott, ahol a munkanélküliségi ráta és az infláció viszonylag magas volt, de az államháztartási hiány jellegzetesen nem. Nemcsak a folyó államháztartás egyenlege volt kedvező, hanem az államadósság mértéke is alacsony volt. Ennek ellenére komoly kihívás lesz Spanyolország számára, hogy a válság múltával ezt a várhatóan, az elvártnál több mint kétszer nagyobb deficitet a kívánt szintre mérsékelje.

Spanyolországban a pénzügyi válság nem az amerikai subprime válságban való érintettség miatt alakult ki. Hanem a nemzetközi pénzügyi rendszer befagyásának következtében a spanyol bankok is likviditási nehézségekkel kellett, hogy szembenézzenek. Ez pedig szükségkép-

⁶ Ez az anyagrész jelentős részben Artner Annamária Írország 2009 című anyagára épült.

pen elvezetett a reálgazdasági válsághoz, mert visszaesett a gépkocsigyártás, és a KKV-k finanszírozása is megrendült.

A spanyol kormány 2008 novemberében egy 11 milliárd eurós kétéves programot hirdetett meg annak érdekében, hogy 2009-ben 300-ezer új munkahelyet teremtsenek. Az összegből 8 milliárd euró az önkormányzatokhoz került, főleg közmunkákra. 800 millió eurót kap az autóipar.

2009 májusában Zapatero szocialista kormányfő újabb válságkezelő csomagot jelentett be. Ebben a csomagban egyszerre van jelen a jövedelemalapú támogatásokban a rászorultsági elv érvényesítése és a tartós fogyasztási cikkek vásárlására való ösztönzés.

Spanyolország is azok közé a tagországok közé tartozik, ahol éppen a magas munkanélküliség miatt strukturális reformokra van szükség, azért hogy a telephelyi előnyök a válság után dinamikus növekedést biztosítsanak.⁷

Portugália az a tagország, ahol a hosszú idő alatt tapasztalható viszonylag alacsony gazdasági növekedés és a több alkalommal bekövetkező túlzott államháztartási deficit hívta fel a figyelmet arra, hogy komoly halasztott strukturális reformkényszerek vannak ebben a kis országban. A válság így itt is kétféle intézkedést igényel.

A pénzügyi szektor likviditásának fenntartása érdekében 2008 októbere óta folyamatos stabilizációs intézkedéseket hoznak. Ezek sorában a bankgaranciától az újratőkésítésen át egészen az államosításig mindenre sor került.

A reálgazdaság számára célzottan az autóipar és a KKV-k számára kedvező hitelcsomagot hoztak létre. A KKV-k számára csökkentették a nyereségadót is. A portugál vállalatok 70 százaléka a KKV-körbe tartozik. Fokozatosan újabb és újabb ágazatokat érint a válság. Ezek közé tartozik a mezőgazdaság és az élelmiszeripar is. A válságkezelést nehezíti, hogy 2009 őszén Portugáliában választások lesznek.⁸

Görögország a válságba egy zavargásokat is kiváltó, nyugtalan belpolitikai helyzetben került. Ennek a helyzetnek a kialakulása összefügg azzal, hogy 2006-tól a görög államháztartási hiány leépítésére volt szükség, mivel az előző kormány eltitkolta a tényleges államháztartási egyenleget, és 2006-tól az új miniszterelnöknek, Karamanlisznak kellett szigorú megszorító intézkedéseket hozni. Mindez azonban az államháztartási hiány számottevő növekedésétől a válság idején nem védi meg az országot. De hangsúlyozni kell, hogy Görögország már nem az EU „fekete báránya”. Problémáival és eredményeivel egyaránt a görög gazdaság, az EU és az eurózóna utolérő országai közé tartozik. Bár hangsúlyozni kell, hogy Görögország a legmagasabb államadóságú országcsoportba tartozik.

Maga a válság Görögországot is a pénzügyi válságon keresztül érte el. A görög bankszektor kevésbé volt érintve az amerikai jelzálogpiaci válság által. De mivel a görög bankoknak a Balkánon, Ukrajnában, és Oroszországban is jelentős érdekeltségeik vannak, ez a válság kibontakozásával komoly gondokat okozhat. Korábbi működésük igen profitábilis volt, így kiinduló helyzetük jó.

A lakossági és a vállalati szférában egyaránt erősen nőtt az eladósodás, ami az ország pénzügyi stabilitását sérülékenyebbé teszi. Ha e mellé még a hagyományos komoly bevételeket teremtő turizmus visszaszorulásával is számolni kell, és a jelentős iparágak számító tengeri szállítás is mérséklődni fog, akkor jól látszik, hogy a görög gazdaság igen komoly kihívások előtt áll.

A likviditási problémák elérték a görög bankszektort. A kormány ezért már 2008 őszén válságkezelésre kényszerült. A kormány a támogatásra szoruló bankokat azért is komolyan befolyásolni és ellenőrizni tudja, mert képviselője részt vesz az érintett bankok igazgatótanácsában.

2009 februárjában Karamanlisz kormánya az államháztartás egyenlegének javítása érdekében takarékosági programot dolgozott ki. Ebben a közzszférától jelentős forrásokat vont el.

⁷ Ez az anyagrészt jelentős részben Éltető Andrea Spanyolország és a gazdasági válság című anyagára épült.

⁸ Éltető Andrea Portugália és a gazdasági válság című anyagára épült jelentős részben ez az anyagrészt.

Elsősorban a minisztériumoktól, de a társadalombiztosítás ellenőrzésére is nagy hangsúlyt fektettek. A deficitcsökkentést a kiadások csökkentésével – és nem új adók kivetésével – kívánják elérni. Ez egyebek között azt is jelenti, hogy a bankrendszer stabilitásához szükséges forrásokat a szociális rendszer terhére lehet előteremteni. A miniszterelnök ugyanakkor hangsúlyozza, hogy úgy kell folytatni a reformokat, hogy meg tudják védeni a munkahelyeket, és támogatni tudják a legnehezebb helyzetben lévőket.

Portugáliában is és Görögországban is nagy szerepet játszik ebben a válságos helyzetben, hogy EU-források állnak rendelkezésre.⁹

3.3. Öt fejlett kis EU-tagországban a válságkezelés (Belgium, Hollandia, Ausztria, Dánia, Svédország)

4. táblázat
A GDP, a munkanélküliség és a folyó államháztartási hiány alakulása
öt fejlett kis EU-tagállamban*
(a GDP az előző év százalékában, a deficit a GDP százalékában)

	GDP			Munkanélküliségi ráta			Államháztartási hiány		
	2008	2009P	2010P	2008	2009P	2010P	2008	2009P	2010P
Belgium	1,2	-3,1	-0,6	7,1	8,3	8,9	-0,7	-4,7	-6,3
Hollandia	2,0	-3,4	-0,4	2,8	4,7	5,5	0,6	-3,3	-4,2
Ausztria	1,8	-3,2	-0,5	3,8	4,9	5,8	-1,2	-4,0	-5,2
Dánia	-1,1	-4,0	-0,8	3,3	5,5	6,7	2,9	0,0	-2,5
Svédország	-0,2	-6,0	0,2	6,2	8,1	9,4	4,3	1,0	-2,0

* Részadat az 1. táblázatból

Ezt az öt országot egyetlen dolog köti össze, nevezetesen az, hogy fejlett és fejlett jóléti hálójával rendelkező kis tagországok. Ezen belül Belgium és Hollandia egy másik, korábban alakult szövetség tagjai is, a Benelux tagjai. Dánia és Svédország a sok hasonlóságot mutató skandináv országcsoporthoz tartozik. Ausztria pedig az a kis ország, amelyik ugyanolyan kiegyensúlyozott és fejlett kis ország, mint a másik négy.

Ha a statisztikai adatokat nézzük, akkor elég egyértelműen látszik a májusi prognózisból, hogy számottevő GDP-visszaesés várható mind a négy országban, és igazi fellendülés még 2010-ben sem várható. Az államháztartási hiány ugyanakkor Belgium kivételével a másik négy országban jól alakult a korábbi években. Az öt ország közül Belgium és Ausztria esetében látható jelentősebb deficitnövekedés 2009-ben és 2010-ben. A két skandináv ország még mindig teljesíti azt a maastrichti folyó hiányra vonatkozó kritériumot, amit az ő esetükben nem is kellene olyan szigorúan venni, hiszen egyik ország sem tagja az eurózónának.

Ahogy az EU egészében, ezekben az országokban is komoly kihívást jelent a munkanélküliségi ráta növekedése. Hollandia is és Ausztria is az alacsony munkanélküliségű EU-tagországok közé tartozott korábban, és ez a válság hatására növekvő állástalanok számában is látszik, hiszen a ráta jóval kisebb, mint a belga vagy a svéd mutató.

Így leszögezhető, hogy ebben az öt fejlett és fejlett jóléti hálójával rendelkező kis országban jelentős különbségek tapasztalhatók a GDP visszaesés, a munkanélküliség és a folyó deficit alakulása szempontjából.

⁹ Ez a fejezetrész döntő módon Artner Annamária Görögország 2009 című anyagára épült.

A *belga gazdaság* válságmutatóiból jól látszik, hogy állami beavatkozásra ebben az esetben is szükség van. Az is látszik, hogy történik is beavatkozás, ami igen csak megnöveli az államháztartás folyó hiányát. 2008 végén már közzétette a belga kormány a válságkezelő programot. Ennek keretében kitüntetett figyelmet szentelt a pénzügyi válság kezelésére. Ebben pénzügyintézetek feltőkésítése éppúgy szerepet kapott, mint az állami garanciavállalás, a bankközi hitelezés újraélesztésére. A betétbiztosítás összeghatárát is növelték. A hosszabb távú pénzügyi szabályozás elveinek megformálására szakértőket kértek fel, többek között a belga állampolgárságú Lamfalussy Sándort. Hangsúlyt helyeznek arra, hogy EU-szintű pénzügyi ellenőrzés legyen, és hogy fel tudják számolni az adóparadicsomokat. A vállalati szférát is igyekeztek jobb helyzetbe hozni, a hitelhez jutás megkönnyítésével, a különböző befizetések elmaradásának nagyvonalúbb kezelésével stb.

Belgiumban nem akarnak adót emelni, egyéb szigorú takarékosági intézkedéseket sem szándékoznak hozni. Célul tűzték, hogy ne nőjön tovább az államháztartási hiány.

Hollandiában a bankmentésre 2009 februárjáig 31,5 milliárd eurót költöttek. Ez a tőkeinjekció a bankokon belüli állami részesedést növelte többnyire. A kormány két, bizonyos kérdésekben vétőjoggal rendelkező tagot delegált ezen pénzügyintézetek felügyelő bizottságába.

A holland kormány is növelte a betétbiztosítás felső összeghatárát, állami garanciát kívánt nyújtani a bankközi hitelezés felélesztésére, és újabb haladékot ad a nyugdíjalapoknak, a kötelező tartalékok feltöltéséhez.

A cégek számára is igyekeznek mentőövet nyújtani a túléléshez. A nagyobb beruházásokat megvalósító cégeknek adókedvezményt ígér a kormány. Lehetővé teszi a válságba jutott cégeknek a gyorsított amortizációleírást, és lehetőséget ad a rövidített munkaidőben dolgozók számára munkanélküli-segély nyújtására. A kormány előrehozott néhány nagyberuházást is. Részt vállal bizonyos országok felé az exporthitelezésből, garanciát vállal a vállalati hitelek egy részére, és kiterjeszti a pénzügyi garancia hatályát a lakásépítésre és korházbővítésre is.¹⁰

Ausztria az öt fejlett kis ország közül a viszonylag kis GDP-visszaesést és relatíve kis munkanélküliség-növekedést felmutató ország. De ahhoz, hogy a nagyvonalú jóléti háló fenntartható legyen a válság idején is, Ausztria is azzal fog fizetni, hogy 2010-re akár a GDP 5 százalékánál is nagyobb lehet az államháztartási deficit.

Az osztrák nagybankok jelentős érdekeltségekkel rendelkeznek Kelet-Közép-Európában. Ez a kihelyezett eszközvagyon megfelel Ausztria egy évi teljes GDP-jének. Ez önmagában is egy érzékeny helyzetet teremtett. Mindmáig azonban az osztrák anyabankok otthon konszolidálják pénzügyi mérlegeiket. Ehhez az osztrák állam több milliárd eurós támogatást nyújt. Így az osztrák anyabankok nem kívánnak tőketranszfert nyújtani kelet-közép-európai leánybankjainak. Ezek az anyabankok csak ugyanazt teszik, mint a többi hasonló nagybank. Azt ezért hangsúlyozni kell, hogy az elmúlt években ugyanezek az anyabankok óriási nyereségre tettek szert kelet-közép-európai érdekeltségeikből.

Az osztrák kormány meghirdetett egy ún. offenzív programot, amelyben 2009-ben és 2010-ben nyújtandó támogatásait foglalta össze. Az offenzív programban a foglalkoztatásra, a képzésre, és a szociális biztonságra jelentős, több százmillió eurós összegeket kívánnak fordítani. De ebben a programban infrastruktúra fejlesztés, energetikai beruházások, és a katonai repülőgépek fejlesztése is tételesen szerepelt.

Mindezen keresletélénkítés mellett törekszenek a kiadások csökkentésére, és a megtakarítások növelésére. A társadalombiztosítást megszigorították, a betegbiztosítási járulékot megemelték. A munkaerő-piaci támogatások nagy részét az időskori (50 év feletti) foglalkoztatásra összpontosítják.

Ausztriában van még lehetőség privatizációra. Jelenleg folyik az osztrák légitársaság privatizációja. A vásárló a német Lufthansa.

Összességében Ausztriát még mindig a béke szigetének lehet tekinteni. Mert akár az euró-zóna átlagához, akár a többi fejlett kis ország átlagához hasonlítjuk a válság lehetséges

¹⁰ A belga és a holland válságkezelésről szóló rész Somai Miklós Benelux országok című tanulmányára épül.

lefolyásáról készült prognózist, összességében kisebb megrázkódtatásokra számíthat Ausztria, mint a másik négy fejlett kis ország.¹¹

A dán kormány februárban egy 61,4 milliárd korona értékű pénzügyi csomagot terjesztett a parlament elé. Ebben a csomagban a pénzügyintézetek és a vállalatok megsegítésére fordítanak eszközöket. A bankoknak ez a második mentőcsomagjuk. Mintegy 100 milliárd koronát kapnak a pénzügyintézetek. A segítségnyújtás tartalmazza a kormány garanciavállalását, amivel a bankközi hitelezés felélesztését is segíteni akarják.

A pénzügyi csomag részeként a vállalatoknak hat hónapos haladékot nyújtanak áfa- és TB-befizetési kötelezettségeikre. Ezzel igyekeznek likviditásukat javítani. Március 1-én elfogadott a kormány egy 2015-ig terjedő középtávú stratégiához illeszkedő adócsökkentési tervet.

A dán gazdaság válságtól független nagy kihívása, hogy a bérek magas szintről olyan gyorsan növekedtek, amivel nem mindig tudott lépést tartani a teljesítménynövekedés. Így folyamatosan veszített telephelyi versenyképességéből. Nyilvánvaló, hogy a válság idején komolyan tenni a telephelyi versenyelőnyök növeléséért nemigen lehet. Ezért figyelemre méltó a 2015-ig elfogadott adóreformterv.

Svédország gazdasági visszaesése a legfrissebb adatok szerint kiugróan magas lesz, elérve ezzel az eurózóna tagországai közül a legnagyobb visszaesésre számító Németország adatát. A GDP jelentős visszaesésével egyidejűleg komolyan emelkedik a munkanélküliség is. Az államháztartási folyó hiány azonban hála a 2008-as év jelentős szufficitjének, igen kis mértékben nő.

A GDP növekedésének ez a komoly visszaesése erősen összefügg az export jelentős gyengülésével. Ez hasonló ok a növekedés visszaesésben, mint ami a német gazdaság mélyrepülését is okozza.

Az EU-ban a svéd kormány avatkozott be legkésőbb a bankok megmentése érdekében. Pedig a svéd pénzügyintézetek jelentős kihelyezésekkel jelentkeznek a három balti államban. Az ezekben az országokban bekövetkezett, szinte összeomlászerű válság komoly problémákat okoz a svéd nagybankoknak. A svéd kormány egy új törvényt terjesztett elő, hogy rövid távú segítséget nyújthasson a pénzügyintézeteknek. A kormány garanciát nyújt, maximum 1500 milliárd svéd korona mértékig.

Az export növelése érdekében több százmilliárd svéd koronát bocsátott rendelkezésre a kormány. Az autóipari támogatást összekötötték a környezetbarát fejlesztéssel. Jelentős támogatás és garanciavállalás is szerepel az autóipar megsegítésében.

Külön támogatják a foglalkoztatás növelését is. A rövid távú munkanélküliség-kezelés során azok a vállalatok adófizetési haladékot kapnak, amelyek rövid távon vissza tudják szorítani a munkanélküliséget. Több mint egymilliárd koronát különítettek el arra, hogy a munkanélkülivé válókat és a pályakezdőket segítsék. Állami közmunkákat szerveznek, és gyakorlati képzéseket is indítanak. Az építőipari kereslet ösztönzésére a magánházak felújításánál, fenntartásánál és fejlesztésénél csökkentik az adóterheket. Az infrastruktúra fejlesztésére is *cca.* egymilliárd koronát fordítanak. Azokat a munkaadókat pedig külön támogatják, akik hosszú távon munka nélkül maradt személyeket foglalkoztatnak. A felsőfokú szakképzésben résztvevő munkanélküliek segélyét megduplázták. A szociális helyzet romlásának megakadályozása érdekében az adók befizetésére maximum egyéves halasztást lehet kérni.

Figyelemre méltó, hogy Svédországban mennyire kialakult a válságkezelés intézményi hálójára is. Az, hogy az adó- és járulékbefizetési terhek alól lehet átmenetileg cégeket és magán-személyeket felmenteni, ez azzal is összefügg, hogy az államháztartás jelentős tartalékokkal rendelkezik.¹²

¹¹ Az osztrák gazdaság válságkezeléséről tett megállapítások Kőrösi István Ausztria – a válság hullámai elérték a stabilitás szigetét című tanulmányára épülnek.

¹² A dán és a svéd válságkezelésről elmondottak Lengyel Balázs A nemzetközi pénzügyi válság hatásai a skandináv országokban és az arra adott válaszok című anyagra épültek.

3.4. A három balti ország sajátosságai a válságban

5. táblázat
A GDP, a munkanélküliség és a folyó államháztartási hiány alakulása
három balti EU-tagállamban*
(a GDP az előző év százalékában, a deficit a GDP százalékában)

	GDP			Munkanélküliségi ráta			Államháztartási hiány		
	2008	2009P	2010P	2008	2009P	2010P	2008	2009P	2010P
Észtország	-3,6	-9,0	-1,0	5,5	10,8	13,1	-2,2	-2,7	-2,3
Lettország	-4,6	-11,0	-2,2	7,3	16,7	18,0	-3,3	-6,8	-4,9
Litvánia	3,1	-8,5	-0,5	5,8	15,0	17,8	-1,9	-3,7	-2,8

* Részadat az 1. táblázatból

Akár a GDP visszaesésének mértékét, akár a munkanélküliségi ráta alakulását nézzük, egyértelműen megállapítható, hogy ez a három kis balti ország a válság kapcsán nagyon komoly visszaesést kénytelen elviselni, és a társadalmi feszültségeket kielező munkanélküliséggel is kénytelen szembenézni. A GDP visszaesése, a munkanélküliségi ráta, és az államháztartási hiány nagysága szempontjából egyaránt a három kis ország közül a legrosszabb helyzetben Lettország van, és a legjobb helyzetben Észtország. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy ne lehetne látni mindháromnál, a növekedés dinamikus trendje megtört, méghozzá olyan mértékben, ami a további esélyek szempontjából is nehéz helyzetet teremthet.

A válságot megelőző növekedési korszakban megmutatkozott már néhány olyan egyensúlyi makrogazdasági probléma, ami válság nélkül is a növekedés korlátjává válhatott volna. Ilyen például, hogy mind a három országban a GDP dinamikus növekedését a külkereskedelmi mérleg hiányával összefüggően a folyamatosan romló folyó fizetési mérleg kísérte. Az export dinamikusán nőtt, de ezen belül a munkaigényes feldolgozóipari termékek aránya alacsony maradt. A dinamikus exportnövekedés elsősorban az egymás közti forgalmat növelte.

Mindhárom országra jellemző volt az a nagyratörő elképzelés, hogy a lehető leghamarabb bekerüljenek az eurózónába. Ennek megfelelően Litvánia és Észtország 2004-ben, Lettország pedig 2005-ben bevitte nemzeti valutáját az ERM II-be. Ez mindmáig azt eredményezte, hogy a valutaleértékelés eszközével nem tudtak élni.

A legrosszabb helyzetben *Lettország* került. Magyarország után ez a kis EU-tagország kért és kapott IMF-hitelt, amiben az EU is részt vett. A hitelkeret 7,5 milliárd euró nagyságú, ami az ország GDP-jéhez képest jóval nagyobb támogatást jelent, mint amit Magyarország kapott. Az IMF készenléti hitelének feltétele ez esetben is a szigorú takarékosági program megfogalmazása volt. Ebben az áfa megemlése éppúgy benne szerepelt, mint a folyó államháztartási hiány kézben tartása. A takarékosági intézkedések nyomán Lettországban megbukott a kormány, és ez év márciusában az új kormány feladata lett egy, a korábbinál is szigorúbb válságkezelő program kidolgozása és megvalósítása. A feladat nagyságát jól érzékelteti, hogy összességében 40 százalékos államháztartási kiadáscsökkentést kellene Lettországban megvalósítani. Ebbe beletartozik a közalkalmazottak számának és bérének csökkentése éppen úgy, mint a jóléti kiadások megnyirbálása. Szakértői számítások a takarékosági intézkedések összhatását a GDP *cca.* 7 százalékára teszik, de ez a mérték akár a 10 százalékot is elérheti.

Lettországban a hitelcsomag felhasználását a következő adatok jellemzik: 36 százalékot a bankszektor stabilizációjára kívánják fordítani (a legnagyobb lett bankot államosítani kellett). 35 százalékot a költségvetési hiány csökkentésére használnak fel, 21 százalékot pedig az adósság refinanszírozására. A hitelpiac élénkítésére 8 százalék marad.

Lettorszáiban is kétséges, hogy az IMF-nek megígért hiánycélt tudják-e teljesíteni. Az 5 százalékos deficitcél teljesítése érdekében az új kormánynak további megszorításokat kellett vállalnia, mert különben megkérdőjelezhető volt az IMF-hitel következő részletének a lehívása. Eddig nem került sor az árfolyam-politika fellazítására. Feltételezhető, hogy a három balti államban csak akkor tartható fenn az ERM II-ben való benmaradás, tehát a valutaleértékelés elkerülése, ha erre egyik országban sem kerül sor.

Lettorszáiban igazán érzékelhető keresletélénkítő intézkedéseket nem tudnak tenni. Sőt, a továbbiakban akár további adóemelés sem zárható ki.

Litvániában a 2008 végén elfogadott takarékosági program első elemeinek bevezetésével sikerült elkerülni, hogy IMF-hitel felvételére legyen szükség. Bár komoly kormányellenes megmozdulásokra került sor, a takarékosági programot 2009 tavaszán sikerült szigorítani. A közsférában foglalkoztatottak számának és bérének csökkentésére is sor kerülhet. Adórendelkezésekre is sor került, az áfát és a vállalati nyereségadót növelték, és a személyi jövedelemadót csökkentették. Az adóváltoztatás mértéke mindkét irányba mérsékelt volt. Litvániában elfogadtak egy gazdaságélénkítő tervet is. Az EU-források és magánbanki hitelek segítségével igyekeznek a KKV-szektornak kedvezményes hitelt biztosítani, munkahely-támogató intézkedéseket hozni, állami beruházásokat finanszírozni. Külön keretet hoztak létre a válságnak rendkívül kitett építőipar számára.

Az észti gazdaság viseli eddig legjobban a válságot. De itt is szükség van takarékosági intézkedésekre. Ez év februárjában költségvetési módosításra került sor. Ennek nyomán a közkiadásokat *cca.* 10 százalékkal csökkentik, ezért a közsférában mérséklék a béreket, az ígértnél kisebb mértékben emelik a nyugdíjakat, tervezik a védelmi kiadások mérséklését. A közalkalmazottak létszámát is csökkentik, és további bércsökkenésekre is számítani kell. Az észti kormány egyelőre adóemelést nem tervez.

Lettorszáiban a pénzügyi szektor stabilizálása érdekében a skandináv bankok hitel-vissza-fizetési halasztást és részletfizetési lehetőséget helyeztek kilátásba. Ez év márciusában az észti és a svéd jegybank előzetes megállapodást írt alá. Ennek révén csaknem egymilliárd euró nagyságú hitellehetőség keletkezett az észti pénzügyi bizalom erősítése céljából. Mindez arra mutat, hogy a balti országok számára, ha talán korlátozott mértékben is, de rendelkezésre áll a skandináv támogatás. Erre a támogatásra a három balti állam EU-csatlakozásánál is szükséges volt, és ez a kitüntetett regionális együttműködés azóta is megvan.¹³

3.5. A lengyel, a cseh, a szlovák, a román és a bulgár válság és válságkezelés

A GDP visszaesése jóval mérsékeltőbb, mint az EU-tagországok többségében. Ugyanez mondható el az államháztartási hiány alakulására is. A munkanélküliségi rátára azonban ez a megállapítás már nem áll. A 2008-as GDP-adatokat tekintve mind az öt tagországban kifejezetten jónak mondható. 2008-ban még az öt ország közül csak Románia GDP-ben mért államháztartási deficitje lépte túl a maastrichti kritériumot. Ezekből az adatokból kiindulva akár azt is lehet mondani, hogy ebben a négy országban relatív fejletlenségük ellenére keletkeztek tartalékok a válságkezelésre.

¹³ A balti államok válságáról szóló rész Meisel Sándor A balti államok és a válság című anyagára épült

6. táblázat
A GDP, a munkanélküliség és a folyó államháztartási hiány alakulása
öt új EU-tagállamban*
(a GDP az előző év százalékában, a deficit a GDP százalékában)

	GDP			Munkanélküliségi ráta			Államháztartási hiány		
	2008	2009P	2010P	2008	2009P	2010P	2008	2009P	2010P
Lengyelország	4,8	0,0	2,0	7,1	8,5	9,3	-2,3	-4,0	-3,6
Csehország	4,4	-1,7	1,8	4,4	5,6	6,1	-1,2	-4,8	-3,8
Szlovákia	6,4	0,9	1,7	9,7	10,8	11,0	-2,0	-4,1	-3,5
Románia	7,1	-1,9	0,1	7,0	7,9	8,8	-4,8	-5,0	-4,5
Bulgária	6,0	-0,5	1,4	5,6	7,0	7,6	3,0	-0,4	-1,5

* Részadat az 1. táblázatból

A bemutatott tagországok közül a *cseh gazdaság* a legfejlettebb, és talán ezzel is összefügg, hogy a kormányválság és kormányváltás ellenére sikerül a válságmérséklő intézkedéseket megvalósítani. Csehországot kevésbé érintette a nemzetközi pénzügyi válság, s mindmáig a pénzügyi szektorban nem alakult ki válság. A reálgazdaságban azonban egy-egy ágazatban komoly visszaesés jött létre. Folyamatosan szűkülnek be exportpiacai, ami mélyíti a visszaesést.

A válságkezelés során Csehországban is megemelték a betétek állami garanciaalapját. 2008 novemberében megemelték a cseh exportbank alaptőkéjét is. Ezzel a garanciaalappal Vietnam, Kína és Oroszország szerepét szeretnék növelni az exportszerkezetben. A K+F-támogatásokat új technológiák létrehozására koncentrálják.

A munkaerőpiacon elsősorban a külföldi munkavállalók munkahelye került veszélybe. Tizenkétezerre becsülik az állástalan bevándorlók számát, akik főleg Mongóliából, Vietnámból és Ukrajnából érkeztek. A kormány anyagi forrásokat mozgósított ezen munkavállalók hazatelepítésére. 2009-ben a munkanélküliség növekedésével számolnak. Ennek a problémának a kezelésére intézményi változások is történtek, és a hazai források mellett az Európai Szociális Alap forrásait is mozgósítják. Csehországban is igyekeznek a leghátrányosabb helyzetű társadalmi rétegek helyzetét újabb támogatásokkal javítani. A munkanélküli-segélyt és a családi pótlékot emelték, a gyerekek után járó adókedvezmények körét bővítették.

Csehországban a telephelyi előnyök fokozását lehetővé tevő adórendszeri változtatásokat még a válság előtt elhatározták. 2008-ban 21 százalékra csökkentették a társasági adót, 2009-ben további csökkentést terveznek. Ebben az évben csökkent az egészségügyi hozzájárulás, és vagyoni típusú (ingatlanadó, ajándékadó) adókat vezettek be. Ezek a változások növelték a munkavállalási kedvet. Így a válság ellenére lelassult az aktivitási ráta csökkenése.

A politikai válság ellenére Csehország a béke szigetének számít. Tartalékaik terhére a válság szociális hatásának mérséklésére is mód van.

A *szlovák gazdaság* a strukturális reformoknak köszönhetően igen jól tudta kihasználni a válságot megelőző konjunktúrát. 2007-ben még meghaladta a 10 százalékot a GDP növekedése. Ennek a növekedésnek, mint általában az utoléró országok esetében a legfőbb motorja az export volt. Ebben rejlik a válság idején a szlovák gazdasági teljesítmény törekvénysége is. De más országok keresletlénkítő tevékenysége a szlovák autóipar számára kedvező feltételeket teremtett. A roncsprémium következtében a szlovák autógyárakban túlórákat kellett teljesíteni a kereslet kielégítésére. Mindezzel együtt ez egyszeri hatásnak tekinthető, és az autóipari válság Szlovákiát is elérte. Így a GDP növekedési üteme radikálisan mérséklődni kezdett. De ezzel együtt Szlovákia azon kevés EU-tagország közé tartozik, ahol a prognózis szerint sem idén, sem jövőre nincs negatív növekedési ütem.

A Szlovákiában végrehajtott bankreform eredményeként a kereskedelmi bankokban komoly tőketartalékok halmozódtak fel. A konzervatív banki üzletpolitika miatt ezért a pénzügyi

válság ebben a szférában nem jelent meg. A befektetési bankok esetében azonban nem ez a helyzet.

Szlovákiában 2008 vége óta több válságkezelési csomagot fogadtak el. Ezek segítségével a belső keresletet szeretnék élénkíteni a kieső export ellensúlyozására, illetve a munkanélküliség növekedését szeretnék korlátozni. A prognózis adatai arra hívják fel a figyelmet, hogy a törekvések ellenére a munkanélküliségi ráta 2008-ban és 2009-ben is növekszik. Nagysága azért is nyugtalanságra ad okot, mert már az induló adat is magas.¹⁴

A régió legnagyobb gazdaságában is csökken a válság hatására a gazdasági teljesítmény. De *Lengyelország* esetében is a válságot megelőző időszak konjunktúrájának jó kihasználásából eredően egy jó fundamentumokkal rendelkező konszolidált gazdaságot ért el a válság. A régió egészében csak a lengyel gazdaságról mondható el, hogy gazdasági növekedésében kisebb szerepet játszik az export, s meghatározó a dinamikus beruházási tevékenység. A prognózis adatai szerint 2009-ben Lengyelországban megáll a növekedés. Tehát a beruházásalapú felzárkózó növekedés sem folytatódhat a világméretű válság mélyülése idején. Feltételezhető, hogy a növekedés másik hajtóereje a belső fogyasztás visszaesése meghatározó szerepet játszik a GDP-adat romlásában. Az, hogy a 2012-es futball-Európa-bajnokság társrendezője, Lengyelország hozzájárul a beruházások folytatódásához feltételezhető.

A lengyel nemzeti valuta a magyar forinthez hasonló, sőt időnként még nagyobb árfolyamváltozásnak volt kitéve. A piaci likviditás fenntartása, illetve javítása érdekében Lengyelország is megegyezett egy 20,5 milliárd dolláros IMF-hitelkeretről. A lengyel kormány arra számít, hogy nem fogja ezt a hitelkeretet lehívni. Mindenesetre a növekedés élénkítésére és a likviditás javítására használnák ezt a hitelkeretet. A lengyel államadósság a GDP 50 százaléka alatt van, és a folyó államháztartási hiány növekedése sem drámai nagyságú.

A zloty leértékelődése a lengyel gazdaságban is okozott problémákat. A lakáshitelek 60 százaléka külföldi devizában van. Természetesen a drámai árfolyammozgás ez esetben is megnehezíti az adósságszolgálatot, és az államháztartás tervezhetőségét is rontja. A nemzetközi pénzügyi válság begyűrűzött a lengyel gazdaságba is, likviditási problémák keletkeztek a bankközi piacon. Itt is megnőtt a bizalomhiány. A válság hatására visszaesett a vállalati hitelezés, és a lakáshitelezés feltételei szigorodtak. Mindezek okán 2008 őszén létrejött a Pénzügyi Stabilizációs Bizottság. Felemelték a bankgarancia összegét, és az államkincstár a bankgarancia és a jegybanki refinanszírozás segítségével pótlólagos stabilizáló eszközöket nyújthat a pénzügyintézeteknek.

A személyi jövedelemadó folyamatos csökkentésével és az áfa mérséklésével a fogyasztást igyekeznek élénkíteni. Adóemelésre nem számítanak, a költségek további csökkentését azonban nem zárják ki.

A világgazdasági válság hatására Lengyelországban feltehetően a 2012-re tervezett euróbevezetési céldátumot módosítani kell. A lengyel nemzeti valuta bevitele az ERM II-be csak akkor történhet meg, ha a korábbi volatilitás megszűnik, még hozzá tartósan.

Összességében megállapítható, hogy Lengyelország 2009 májusában a válság által kevésbé érintett EU-tagországok közé tartozik. Ez köszönhető a korábban konszolidálódó pénzügyi helyzetnek, és annak is, hogy viszonylag kevésbé kitett a növekedés az export visszaesésének.¹⁵

Az EU két szegény és legkésőbb csatlakozott tagországában komoly nehézségeket okoz a válság. De a GDP-csökkenés mértéke hasonlóan a 2004-ben csatlakozott EU-tagországokhoz, viszonylag mérsékeltnek tekinthető. Romániában az államháztartási hiány már 2008-ban relatíve magas lett. Mindkét országban növekvő a munkanélküliségi ráta.

Ami *Romániát* illeti, a válság előtti dinamikus növekedés sajátosságai jellegzetesen megfelelnek az utolérő ország fejlődési jellegzetességeinek. A GDP növekedése a jó konjunktúrájú

¹⁴ Az anyagban bemutatott cseh és szlovák válságkezelés Túry Gábor Csehország és Szlovákia című anyagaira épül.

¹⁵ A lengyel válságról és válságkezeléséről írottak Wisniewsky Anna A pénzügyi és gazdasági válság hatása Lengyelországban című anyagára épül.

években igen dinamikus volt, és ennek a növekedésnek a háttérében jelentős külfölditőke-beáramlás és igen dinamikus beruházási tevékenység is tapasztalható volt. A folyó fizetési mérleg hiánya az exportnál gyorsabban növekvő import miatt ugyancsak dinamikusan nőtt, és a válság hatására az államháztartási folyó hiány is tovább emelkedett. Márpedig az ikerdeficit kezelése soha nem könnyű, és egy utolérő ország esetében különösen nehéz. Ez vezetett oda, hogy Románia is rászorult az IMF készenléti hitelére. A magyar konstrukcióhoz hasonlóan az IMF-hitel finanszírozásában a Világbank és az EU is részt vett.

A készenléti hitel feltétele ez esetben is az államháztartás rendbetétele. Románia a költségvetés bevételi- és kiadási oldalán egyaránt jelentős változtatásokat ígér. A költségvetés stabilizálása azért is egyre komolyabb kihívást jelent, mert az idő múlásával egyre rosszabb növekedési adatok kerülnek napvilágra. Összeomló növekedés mellett pedig nemigen lehet jelentős átcsoportosításokat eszközölni az államháztartáson belül. Az viszont a válság nyomán szinte automatikusan teljesül, hogy a folyó fizetési mérleg deficitje csökken.

Románia gazdasági növekedési kilátásainak jelentős romlása olyan válságkezelési dilemmák elé állítja az országot, ami az egész program hitelességét veszélyezteti. A rossz makropénzügyi helyzet hatására Romániában is szűkös források állnak rendelkezésre a válság enyhítésére. Feltehető, hogy előbb kell elkezdeni a megszorító intézkedéseket, mint a válságenyhítő támogatásokat. Így májustól a közalkalmazotti bérek befagyasztása és az adóemelés, elsősorban a vállalati szférában, került előtérbe. Ez pedig jelentős társadalmi feszültségekhez vezet. Mindenesetre az IMF-hitel segítségével a külső finanszírozási lehetőségek megteremtődtek. (A Bank Austria adatai jóval optimistábbak, mint a román anyagban szereplő helyzetértékelés.)¹⁶

Bulgáriában is a jó konjunktúrájú években jelentős utolérő növekedés zajlott le komoly külfölditőke-beruházásokkal összekötve. De a válság komoly visszaesést okozott. Olyan ágazatban is, ami húzóágazatnak számít, a turizmusban. A reálgazdasági válság növekvő munkanélküliséggel jár mindenhol; ez pedig súlyosan visszaveti a turizmust.

Bulgáriában a minden utolérő országra jellemző és ebben a válságban sok esetben utolsó reményként igénybe vehető EU-források megszerzése nehézségekbe ütközött. Az Európai Bizottság korrupciós problémák miatt 2008 közepén felfüggesztette a források egy részének kifizetését.

A válságkezelő intézkedések közül kiemelkedik az infrastruktúra-fejlesztő program. E programok megkezdését segítette, hogy Bulgáriában 2008-ban jelentős szufficittel zárt a költségvetési év.

Bulgáriában 2009 első félévében parlamenti választások lesznek, ami erősen befolyásolta az ez év januárban nyilvánosságra hozott válságkezelési tervet. Az impozáns fejlesztési terv a bolgár tartalékokra épít. A bolgár pénzügyi rendszer a válság hatására nem rendült meg. Az ország magas valutatartalékokkal rendelkezik. Mindez azonban a folyó fizetési mérleg jelentős hiányával párosul. De Romániával ellentétben, Bulgáriában nincs ikerdeficit, így akár hitelesnek is tekinthető a kormány azon állítása, miszerint Bulgária nem fog IMF-hitelre szorulni.¹⁷

Azt, hogy a GDP visszaesése a világgazdasági válsággal is összefüggésben mekkora lesz ebben a két országban, ma még nem lehet megmondani. De arra számítani lehet, hogy jelentős növekedés-visszaesés lesz. Ez pedig minden válságkezelési kormányprogram átalakítását kényszerítheti ki mindkét országban.

¹⁶ Ez az anyagrészt Novák Tamás Románia és a gazdasági válság című tanulmányára épül.

¹⁷ Ez az anyagrészt Szemlér Tamás A pénzügyi és gazdasági válság hatásai és a válságkezelő program Bulgáriában című tanulmányára épül.

4) Néhány összegző megjegyzés

A tagországok válsághelyzetének és válságkezelésének az áttekintése természetesen olyan feladatot jelent, amit időről időre meg kellene ismételni. Ebből a 2009. tavaszi pillanatsfelvételtől azonban már adódik néhány következtetés.

Jól látszik, hogy a tagországok jelentős forrásokat mozgósítottak bankmentésre. Azonban az is világossá vált a vizsgálatból, hogy az egyes tagországokat különböző módon érintette ez a pénzügyi válság. Voltak olyanok, ahol éppen az integrált pénzpiacok következtében jelentős összegű „mérgezett papír” volt a bankoknál. Ebben az esetben az államháztartás forrásait rendelkezésre kellett bocsátani, és sok esetben nemcsak központi forrásokhoz jutottak ezek a bankok, hanem az állam valamilyen formában szerepet kért a banki irányításban. Ez lehetett részbeni vagy egészbeni államosítás, vagy a felügyelő bizottságokba állami alkalmazott delegálása. Vannak olyan EU-tagországok is, ahol a pénzügyi válság következményeként kialakult bizalmatlanság miatt romlott meg a hitelezési lehetőség. Van olyan, bár kis számú EU-tagország, ahol a reálgazdasági válság ugyan egyre mélyebbé válik, de pénzügyi válság nem volt.

Azok az EU-tagországok, ahol a mérgezett papírok miatt jelentős központi forrásokat kellett a bankmentésre mobilizálni, elvileg érdekelték egy olyan nemzetközi pénzügyi szabályozás kialakításában, amelynek révén a továbbiakban az ilyen típusú válságok elkerülhetővé válnak. A nemzetközileg integrált pénzpiacok okán az új típusú szabályozásnak is nemzetközinek kellene lennie. Tehát szélesebbnek, mint az EU vagy az eurózóna. Mindenesetre ma még csak az látszik, hogy az EU-tagországok az EU-szintű szabályozás részletkérdéseiben is komoly véleménykülönbségekkel bírnak.

A reálgazdasági válság a GDP csökkenésével jár. A csökkenés nagysága azonban jelentős különbségeket mutat a tagországok között. A különbségek nem köthetők országmérethez, fejlettségi szinthez vagy ahhoz, hogy az adott ország tagja-e az eurózónának. Azt lehet mondani, hogy bizonyos országspecifikumok nagyobb visszaesést eredményeznek. Ilyenek például az export magas aránya a GDP-ben vagy a hitellel finanszírozott ágazatok nagy súlya egy adott országban. Németországban például az erre az évre várható 6 százalékos eléréssel visszaesés komolyan összefügg a gazdaság magas exportkitettségével. Szlovákiában a GDP-ben meghatározó szerepe van az autóiparnak. Ez a strukturális sajátosság a GDP jelentősebb visszaesését eredményezi.

A GDP visszaesése és a munkanélküliség ennek nyomán történő jelentős, helyenként drámai növekedése könnyen szociális feszültségeket válthat ki, politikai nyugtalansághoz vezethet. Azokban az EU-tagországokban, ahol a válságot megelőző jó konjunktúrájú években jelentős tartalékokat tudtak felhalmozni, ott ma bőkezűbb támogatást tudnak nyújtani a válság hatásainak mérséklésére. Ezeknek a támogatásoknak egy része szociális jellegű, másik része a cégek számára teremt forrásokat. Ez utóbbiban egyes tagországoknál jelentős szerepe van a technológiai váltást segítő beruházásoknak. Ilyen ágazat az autóipar, ahol kifejezetten klímabarát fejlesztéseket ösztönöznek egyes tagországok. De az sem ritka, hogy általában a cégek likviditásának javítása érdekében átmeneti adóelengedésre kerül sor.

A munkahelyek megőrzésére irányuló támogatások valamilyen formája szinte minden tagországban létezik. Jelentős hatásra leginkább ott lehet számítani, ahol nemcsak megfelelő források állnak rendelkezésre, hanem jó intézményi feltételek is vannak ennek a célnak a megvalósítására. Erre leginkább a kis és fejlett EU-tagországokban van példa.

Az EU egészében a reálgazdasági válság egyre nagyobb kihívást hozott a tagországok államháztartási deficitjének növekedése miatt. Ez a deficitnövekedés nemcsak az EU szabályait sérti, hanem a deficitfinanszírozás súlyos kérdését is felveti. Egyáltalán nem tűnik valószínűt-

lennek, hogy a válság nemzetközi elmúltával számos EU-tagországban komoly, a növekedést visszafogó hatása lehet a deficit leépítésének.

A válság adatai 2009 tavaszán ennek az évnek az egészére vonatkozóan még egyáltalán nem tekinthetők véglegesnek. Ezzel kapcsolatban talán annyi azonban már leszögezhető, hogy a pénzügyi válság lecsengőben van.

* * * * *

Referenciák

- Artner Annamária (2009): *Görögország 2009*, Budapest, VKI, 10 p.
- Artner Annamária (2009): *Írország 2009*, Budapest, VKI, 13 p.
- Deutsche Bank: *Ausblick, Globale Trends*, 2009. április
- Éltető Andrea (2009): *Portugália és a gazdasági válság*, Budapest, VKI, 5 p.
- Éltető Andrea (2009): *Spanyolország és a gazdasági válság*, Budapest, VKI, 10 p.
- Ifo Schnelldienst*, 2009. 8., 11. p.
- Kőrösi István (2009): *Ausztria – a válság hullámai elérték a stabilitás szigetét*, Budapest, VKI, 6 p.
- Kőrösi István (2009): *Németország – a nemzetközi pénzügyi válság és a belső problémák kezelése*, Budapest, VKI, 14 p.
- Lengyel Balázs (2009): *A nemzetközi pénzügyi válság hatásai a skandináv országokban, és az arra adott válaszok*, Budapest, VKI, 8 p.
- Meisel Sándor (2009): *A balti államok és a válság*, Budapest, VKI, 7 p.
- Novák Tamás (2009): *Románia és a gazdasági válság*, Budapest, VKI, 5 p.
- Somai Miklós (2009): *Benelux országok 2009*, Budapest, VKI, 17 p.
- Somai Miklós (2009): *Franciaország 2009*, Budapest, VKI, 10 p.
- Szemlér Tamás (2009): *A pénzügyi és gazdasági válság hatásai és a válságkezelő program Bulgáriában*, Budapest, VKI, 4 p.
- Túry Gábor (2009): *Csehország 2009*, Budapest, VKI, 8 p.
- Túry Gábor (2009): *Szlovákia, 2009*, Budapest, VKI, 8 p.
- Vida Krisztina (2009): *A válság hatásai és kezelése az Egyesült Királyságban*, Budapest, VKI, 8 p.
- Wisniewsky Anna (2009): *A pénzügyi és gazdasági válság hatása Lengyelországban*, Budapest, VKI, 6 p.

FRANCIAORSZÁG

Somai Miklós

1) Előzmények

A francia gazdaság utolsó tízéves fejlődését illetően elmondható, hogy a 2001–2003-as kvázi stagnálás után, visszaállt arra a sok más fejlett országhoz hasonlóan viszonylag lassúbb növekedéssel kikövezett pályára, amelyen az 1970-es évek közepétől fogva haladt. Jelen válság a francia gazdaságot 2008 utolsó negyedévében taszította át a negatív tartományba, 12 havi összevetésben. *(Függelék 1. grafikon)*

Minthogy az utóbbi évek növekedésében a belső fogyasztás nagyobb szerepet játszott, mint a beruházások *(Függelék 2. grafikon)*, a kereskedelmi mérleg általában hiányt mutatott. Jelen válság hatására ez a hiány valószínűleg mérséklődni fog. A kereskedelmi mérleg mozgását a folyó fizetési mérlegé is követte. *(Függelék 3–6. grafikon)*

A költségvetés és az államháztartás helyzete a 2001–2003-as mini-válság után rohamos romlásnak indult. A fogyasztás által vezérelt növekedés megbosszulta magát. Franciaország 2002-től kezdődően több egymás utáni évben is átlépte az államháztartási deficitre vonatkozó 3,0 százalékos határt – azaz megszegte az eurózóna országai által 1996-ban kötött ún. stabilitási és növekedési paktumot –, ráadásul a tendencia is romlást mutatott; az EU-hatóságok ezért megindították a „túlzott deficittel” kapcsolatos procedúrát.

Hosszas tárgyalások után Franciaország megegyezett az ECOFIN-nel, és a maastrichti 3 százalékos küszöböt végül némi időbeli csúsztatással kellett csak elérnie. Bár a franciák 2005 óta betartották a stabilitási paktumot *(Függelék 7. grafikon)*, az nyilvánvaló volt, hogy az államháztartás hosszú távú egyensúlya messze nem volt biztosítva, s az államadósságot sem sikerült a GDP 60 százaléka alá visszavinni. *(Függelék 8. grafikon)* Ehhez nem volt elegendő a közkiadások ideiglenes csökkentése, strukturális reformokra volt szükség. Ezek a reformok részben már 2005-től, a Villepin-kormány idején megindultak, de igazi lendületet végül Nicolas Sarkozy 2007-es hatalomra jutásától vettek.

A makromutatók közül talán csak az inflációs ráta, és – a 2005-től elindított munkaügyi reformoknak köszönhetően – a munkanélküliségi ráta adott okot a derűlátásra. *(Függelék 9–10. grafikon)* Bár az infláció 2007/2008-ban, a meglóduló nyersanyagárak hatására, ideiglenesen 3 százalék fölé emelkedett, a 2008 második felétől fellépő gazdasági válság rövid távon inkább deflációs veszélyeket rejt. A munkanélküliség csökkentésében elért eredményeket azonban a válság alaposan lerontja.

2) Válság és kezdeti lépések

Jellemző a válság terjedési sebességére, hogy néhány hónappal ezelőtt (2009. március elején) még úgy tűnt, Franciaországot a válság legfőbb versenytársainál enyhébben érinti. (*Függelék 11. grafikon*) A viszonylag kedvező helyzetet alapvetően három tényezővel magyarázták.

1. A magánfogyasztás nem csökken. Bár a háztartások várakozásai egyre inkább romlást mutatnak, 2008 utolsó negyedében – az olcsóbbá váló nyersanyagoknak hála – még nőtt is.
2. Az ingatlanpiacon jóval kisebb a visszaesés, mint az USA-ban vagy éppen Spanyolországban. Ingatlanpiaci „lufi” csak Párizsban és környékén alakult ki, az ország többi részén nincs visszaesés az árakban.
3. A bankszektor támogatására már 2008 októberében világos és határozott lépéseket tettek. Összesen 50,5 milliárd eurót mozgósítottak, amelyből 10,5 milliárd eurónyi összeg állami garancia mellett nyújtott gyorskölcsön hat francia banknak.¹

A bankszektor tehát viszonylag ellenállónak mutatkozik. Ennek hátterében a következő okokat találjuk:

- * míg a válság általában a leánybankokat érinti, Franciaországban ezek kevésbé jellemzőek;
- * a francia nagybankok (pl. Crédit Agricole, Société Générale) alaptevékenysége a betétgyűjtés, s csak annak bázisán nyújtanak hiteleket; a tisztán kereskedelmi bankok kevésbé elterjedtek;
- * igen szigorú prudenciális előírások vannak, a pénzügyi szektor felügyeleti szerve (AMF) igen következetesen végzi a tevékenységét, s a bankok általában is óvakodnak a túlzott kockázatvállalástól.

Természetesen, a francia gazdaság strukturális problémái továbbra is fennállnak. Úgy mint

- * az alacsony foglalkoztatás,
- * az elégtelen verseny az áru- és szolgáltatás piacokon,
- * az innovációs és oktatási terület alacsony hatékonysága,
- * a jövedelmek jelentős központosítása,
- * az ország nem kellő gazdasági vonzereje,
- * és a hazai tőkéjű vállaltok gyenge versenyképessége.

Érdekes módon, az ami néhány évvel ezelőtt még hátránynak tűnt (a lakosság jelentős részét lefedő és bőkezű társadalombiztosítás), most előnnyé válhat, segíthet a legnehezebb időszak átvészelésében. Ugyanakkor az elnök (és a kormányzat) egyetért abban, hogy a válság nem szolgálhat ürügyül a megkezdett reformok elhalasztására. Ezek a reformok általános célként az ország és az állami (közületi/közszolgálati) működés reformját szolgálják. Rövid távon igen jelentős hatású például, hogy 2010-ig a közszolgálatból nyugdíjba menők közül csak minden második ember helyére vesznek föl valakit.

A konkrét válságkezelő intézkedések közül az alábbiakat érdemes kiemelni:

- * 2008 októberében 22 milliárd euró összegű gyorssegélyről született döntés a kis- és közepes vállalkozások megsegítésére. Ezek sorába tartozik az ún. „éves átalányadó” (IFA, *impôt*

¹ A kormány 70 ezer euró értékben áll jót a betétekért, ami kb. 320 milliárd eurónyi garanciavállalást jelent.

forfaitaire annuelle) 2011-ig történő fokozatos, valamint a „szakmai adó” (*taxe professionnelle*) 2010-ben történő eltörlése.²

- * 2008 decemberében felállították az FSI-t (Társadalmi Beruházási Alapot), melyet az állam és a szociális partnerek közösen finanszíroznak és felügyelnek, s amelynek 2,5 milliárd euró áll rendelkezésére a munkahelyek védelmében, illetve a szakképzés irányainak befolyásolására. Ide tartozik, hogy a 10 főnél kevesebb embert foglalkoztató munkaadók új ember felvétele esetén mentesülnek az őket terhelő járulékok megfizetése alól, és a kormányzat kiterjeszti egy sor, már létező munkahelyteremtő illetve -mentő intézkedés hatályát.
- * A leginkább veszélyeztetett rétegek számára több intézkedést is kilátásba helyeztek:
 - o 2009-ben kétharmaddal csökken a legalsó sávban adózók (francia sajátosságként nem személyi, hanem családi) jövedelemadója: ez az 5,5 százalékos kulccsal adózóknál átlagosan évi 200, a 14 százalékos kulcsba tartozók legalsó szegmensében pedig évi 130 euró megtakarítást jelent. Az intézkedés mintegy 2 millió háztartást érint;
 - o 2009. január 1-től 3 százalékkal emelik a családi pótlék összegét;
 - o 2009. április 1-től 6,9 százalékkal emelkedik az öregségi minimumnyugdíj összege;
 - o 150 euró egyszeri összeget fizetnek ki 3 millió, iskoláskorú gyermeket nevelő szegény családnak.
- * 2008. december elején a francia elnök 26 milliárd eurós programot hirdetett („*plan de relance*”, „a fellendülés terve”), melynek jelentős részével (11,5 milliárd euróval) a vállalatok pénzügyi helyzetének feljavítását szeretné elérni (pl. az áfa-visszatérítésnek a törvényben előírtnál gyorsabb lebonyolítása révén). További 10,5 milliárd euróval az állami beruházások (gyorsvasutak, szociális lakások építése, kórházak és műemlékek felújítása stb.) felpörgetése a cél.
- * 2009 februárjában megegyezés született az autóipar képviselőivel. E szerint 6,5 milliárd euró részesedési kölcsönrel javítják a konstruktőrök pénzügyi helyzetét, mely utóbbiak további 250 millió eurót kaphatnak 6 százalékos kedvezményes kölcsön formájában az iparági innováció elősegítésére. Az autóipar beszállítói részére 240 millió eurós állami támogatással garancia alapot hoztak létre kölcsöneik fedezetére, s további 1 milliárdos állami garanciavállalásról is szó van. Ezenkívül, 2009. december 31-ig érvényben van egy roncsautóprogram, melynek keretében a kevéssé szennyező (<160gr CO₂/km) új autók vásárlói helyett 1000 eurót az állam fizet, amennyiben a vásárló 10 évnél régebbi autóját a roncstelepre viszi.

3) Mi várható 2009-ben?

Akármilyen ellenállónak is mutatkozik Franciaország, és akármilyen intézkedéseket is hoz a kormányzat, egyre nyilvánvalóbb, hogy a válság hatásai alól nem vonhatja ki magát. A pénzügyi szektorban bekövetkezett bizalomvesztés hatását az állami garanciavállalás sem képes kiküszöbölni. A külföldi kereslet pedig munkahelyek tíz- és százzezreit veszélyezteti.³

A gazdasági visszaesés mértéke 2008 IV. negyedévében (az előző negyedévhez mérten) 1,4 százalékos volt, 2009 első negyedévében pedig 1,2 százalékos. A legújabb adatok tükrében,

² Az átalányadót mindazon vállalkozások fizetik, amelyek üzleti forgalma egy bizonyos küszöbértéket elér. Vagyis azok is, amelyek nem jelentenek nyereséget. A küszöbérték fölött sávós adózás kezdődik. A szakmai adó egyfajta „iparüzési adóként” funkcionál, s egyike a helyi önkormányzatok legfontosabb bevételeinek. Mértéke a cég adott helységben található ingatlanainak piaci értékétől függ.

³ 2009 első negyedévében 5,8 százalékkal csökkent az export, a kapacitások kihasználtsága 76 százalékos. (Les Echos [(web)])

2009-ben a francia GDP kb. 3 százalékos visszaesésére lehet számítani, miközben az infláció tízéves mélypontra csökken (0,4 százalék).⁴ Bár a magánfogyasztás – az alacsony nyersanyagáraknak és az egyelőre bőkezű társadalombiztosítási rendszernek köszönhetően – valószínűleg stagnál majd, a vállalati beruházások akár 7-8- százalékkal is visszaeshetnek. Ugyanakkor az állami (közületi) beruházások – némileg ellensúlyozandó a magánszektor gyengeségeit – kb. ugyanennyivel nőnek. A foglalkoztatottak száma már 2008 utolsó negyedében is jelentősen (89 ezer fővel) csökkent. 2009-ben további 350 ezren veszítik el az állásukat, de az állami beavatkozás révén 60 ezer új munkahely is keletkezik.⁵

Az állami pénzügyek terén az alábbi stratégia fog érvényesülni:

- * a bevételeket hagyják, hogy a gazdasági tevékenységgel együtt csökkenjenek; a kieső pénzeket nem próbálják meg adóemeléssel pótolni;
- * a válságkezelő intézkedések pedig nyilvánvalóan plusz terheket rónak a költségvetésre;
- * a költségvetés folyó működési kiadásainak növekedési ütemét igyekeznek megfeleezni;
- * a fentiek eredőjeként, a 2008-as 3,4 százalékos hiány 2009-ben és 2010-ben is a GDP 5 százaléka fölé kerül (*Függelék 12. grafikon*), s az államadósság 2010–2011-ben elérheti a GDP 77-78 százalékát.⁶

4) Legutóbbi fejlemények

Nicolas Sarkozy elnök, a Szenátus előtt mondott 2009. június 22-ei beszédében megerősítette a válságkezelés eddigi iránya mellett elkötelezettségét, illetve lényegében egyfajta előremene-külségi forgatókönyvet vázolt föl. Szerinte kétféle globalizáció létezik:

- * az egyik a külső növekedésre tesz föl mindent, s ennek érdekében megpróbálja megszerezni más népek piacait és munkahelyeit; a másik a belső növekedést részesíti előnyben, amely a bővülő termelés és fogyasztás révén más népek növekedéséhez is hozzájárul;
- * az egyik, a versenyképesség végletekig történő növelésének jelszavával, a dömping igen változatos (fiskális, monetáris, szociális és ökológiai) formáival és agresszív kereskedelmi politikával próbál piacokat nyerni, miközben odahaza visszafogja a vásárlóerőt, és alacsony szinten tartja az életszínvonalat; a másik a termelékenység, az életszínvonal és az általános jólét párhuzamos növelésére helyezi a hangsúlyt;
- * az első különválasztja a gazdasági fejlődést a társadalmi haladástól; a másik a kettő összekapcsolásán fáradozik;
- * az első konfliktusokkal terheli meg az államközi kapcsolatokat; a másik együttműködésre törekszik.

Sarkozy szerint tagadhatatlan, hogy Franciaország mindig is a globalizáció második verziója szerint próbálta megszervezni magát, s bár a világ jelentős része az első opcióra szavazott, a jelenlegi válság talán népszerűbbé teszi majd a francia eszméket. Ugyanakkor az is tagadhatatlan, hogy az elveket nem sikerült maradéktalanul megvalósítani, és az utóbbi 30 évben Franciaországban is nőttek a társadalmi különbségek. Ezért, az elnök szerint, a válságra Franciaország nem válaszolhat gazdaságpolitikai megszorításokkal. Ez utóbbi politika, féltő, csak a

⁴ 2009 májusában a 12 havi infláció -0,3 százalékon állt! (Insee [(web)])

⁵ A magánszektorban a foglalkoztatottak száma 2009 első negyedében 192,5 ezerrel csökkent, a 2008 utolsó negyedében megfigyelt 117,3 ezres csökkenés után. (Insee [web])

⁶ Nemzetközi szervezetek még nagyobb hiánnyal számolnak: az Európai Bizottság 2009-re 6,60 százalékos, 2010-re 7,00 százalékos hiányt prognosztizál; az OECD adatai rendre: 6,60 százalék és 8,30 százalék. (L'Expansion [web])

válságot nyújtana el időben, s csak a normális társadalmi létből kirekesztettek számát növelné tovább. Ehelyett, a francia elnök a közpénzek okos elköltésében hisz. Szerinte az államháztartási deficit három részből áll:

1. A rossz (strukturális) deficitből, a rossz célok érdekében, a hatékonysági kritériumok mellőzésével, pazarlóan elköltött pénzekből, melyek arányát minden eszközzel csökkenteni kell.
2. A válsággal összefüggő (konjunkturális) deficitből, mely abból ered, hogy a foglalkoztatási szint és általában a gazdasági tevékenység visszaesése révén a tervezettnél kevesebb adó folyik be a költségvetésbe, miközben a szociális kiadások nőnek. Ez a deficit szociális pufferként szolgál, segít elviselhetőbbé tenni a krízis következményeit, ezért nem kell bántani. A gazdasági fellendüléssel majd eltűnik, illetve a hiány a befolyó többletbevételből visszafizethető.
3. Végül a jövőt finanszírozó kiadásokból is eltűnik, melyet az elnök a jövő érdekében tett beruházásoknak tekint. Itt elsősorban a humán tőke és a természetvédelem érdekében teendő investíciókra kell gondolni. Ezen prioritásokkal kapcsolatban – a gazdaság, a kultúra, a tudomány és az oktatás képviselőivel – három hónapos társadalmi konzultáció kezdődik. A célok finanszírozására Párizs jelentős államkölcsönt készül felvenni, melynek részleteit (pl. hogy megelégszenek a francia állampolgárok jegyzéseivel, vagy a nemzetközi pénzpiacon próbálnak szerencsét) őszre fogják tisztázni.

A francia elnök hozzáállása alapján elmondható, a válságot semmi esetre sem a kisemberek, a szegények, a gyengék, az iskolákból idejekorán kikerülő rovasára igyekeznek megoldani, mert úgy vélik, egy ilyen politika csak rövid távon hoz némi megtakarítást, hosszú távon azonban könnyen zsákutcának bizonyulhat. Ez a hozzáállás a gazdasági versenyképesség újfajta felfogását tükrözi, mely szerint gazdasági prosperitás – legalábbis hosszú távon – nem képzelhető el az emberi tényező felemelkedése nélkül.

* * * * *

Referenciák

- Burfisher, M. E. – Robinson, S. – Thierfelder, K. (2003): *Regionalism: Old and New, Theory and Practice. International Conference Agricultural Policy Reform and the WTO: Where Are We Heading?* Capri (Italy), June 23-26.
- Wertz, Fausta (2008): Latin America: Summits and Crisis. Real Clear World. December 21
RealClearWorld
http://www.realclearworld.com/blog/2008/12/last_week_at_the_latin_america.html
 Letöltve: 2009. május 22.
- MINEFE honlap (francia gazdasági minisztérium)
- Lagarde, Christine – Woerth, Eric (2009): Présentation du Projet de Loi de Finances rectificative pour 2009, Ministre du Budget, des Comptes publics et de la Fonction publique Conseil des Ministres du 4 mars 2009
- Konzultáció René Roudaut budapesti francia nagykövettel, és Bruno Roquier-Vicat kereskedelmi tanácsossal 2009.03.09-én.
- Les Echos (web): France: vers un recul de 3% du PIB en 2009
<http://www.lesechos.fr/info/france/300337777.htm> Letöltve: 2009. április 03.

L'Expansion (web): Récession française: les principales scenarios, 05/04/2009

http://www.lexpansion.com/economie/actualite-economique/recession-francaise-les-principaux-scenarios_180559.html Letöltve: 2009. június 26.

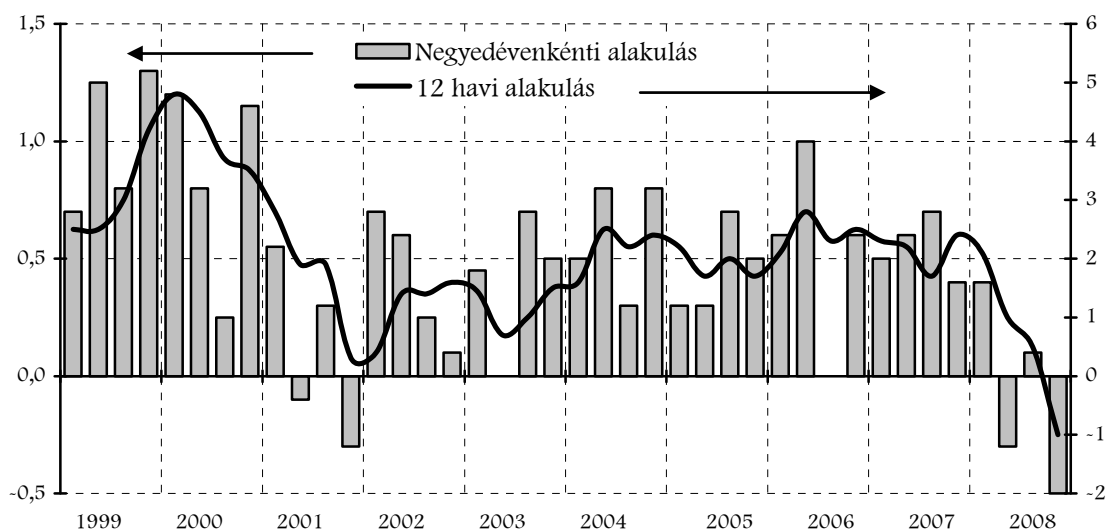
L'Insee (web): Principaux indicateurs <http://www.insee.fr/fr/default.asp> Letöltve: 2009. június 27.

Tout pour les Femmes (web): Nicolas Sarkozy: Déclaration devant le Parlement, Versailles, 22 juin 2009 Prochain lancement d'un emprunt

<http://www.toutpourlesfemmes.com/conseil/Nicolas-Sarkozy-Declaration-devant.html?artpage=9-9> Letöltve: 2009. június 28.

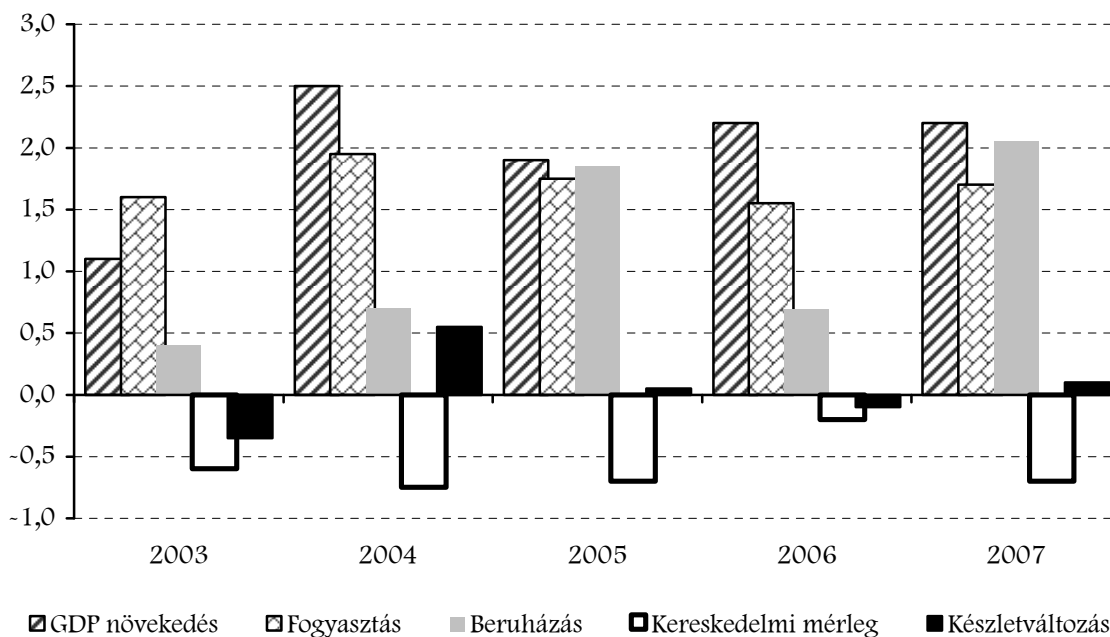
Függelék

1. grafikon
A francia GDP negyedévenkénti, illetve 12 havi alakulása 1999 és 2008 között
(növekedés mindig az előző évi árakon, százalékban számolva)

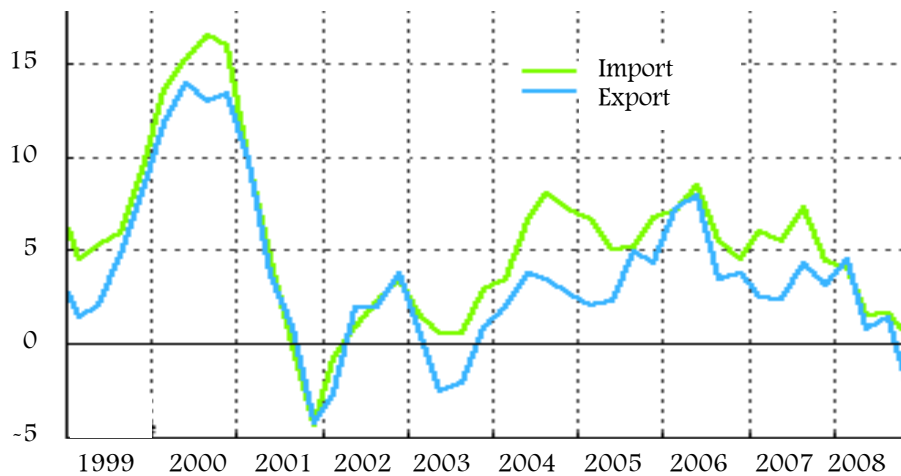
Forrás: Insee.

2. grafikon
A fogyasztás, a beruházások, a kereskedelmi mérleg és a készletváltozás hozzájárulása a francia GDP növekedéséhez
(százalékban)

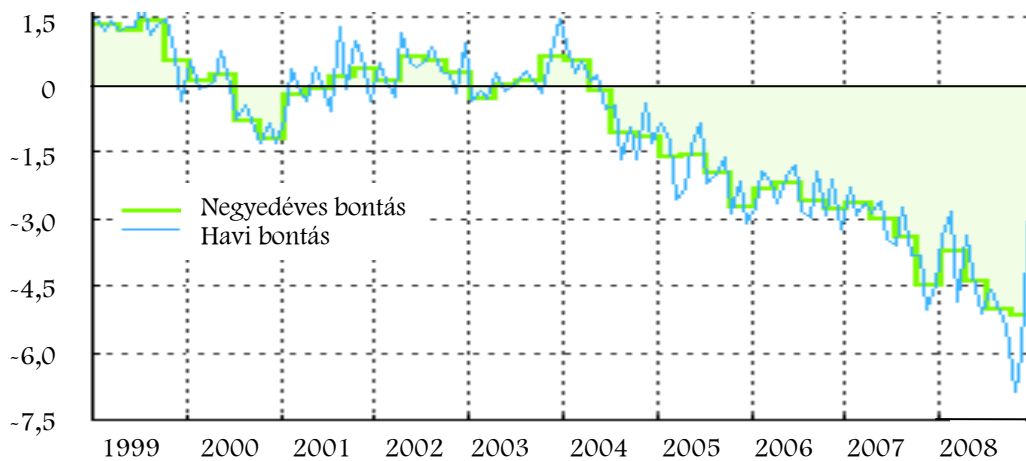
Forrás: Insee.

3. grafikon
A francia külkereskedelem alakulása 1999 és 2008 között
(éves változás százalékban)

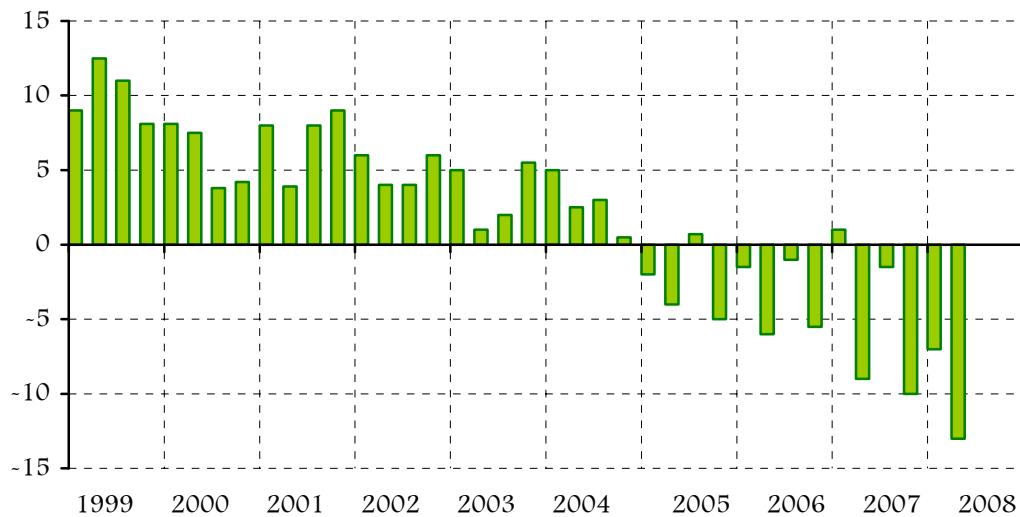
Forrás: Insee.

4. grafikon
A francia külkereskedelmi mérleg alakulása 1999 és 2008 között
negyedéves és havi bontásban
(milliárd euró)

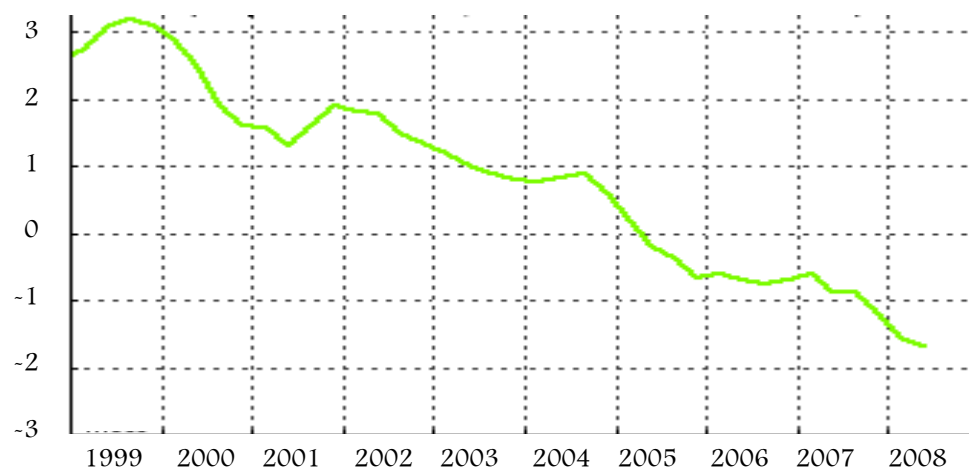
Forrás: Insee.

5. grafikon
A francia folyó fizetési mérleg alakulása 1999 és 2008 között negyedéves bontásban
(milliárd euró)

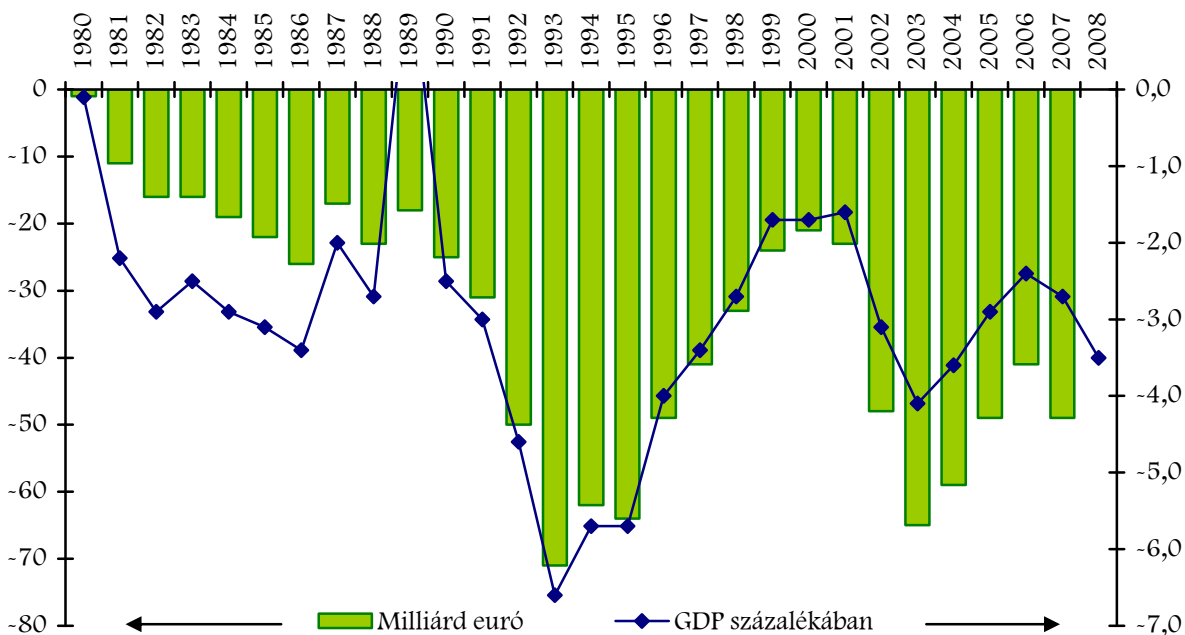
Forrás: Insee.

6. grafikon
A francia folyó fizetési mérlegnek a GDP-hez viszonyított alakulása
1999 és 2008 között
(százalék)

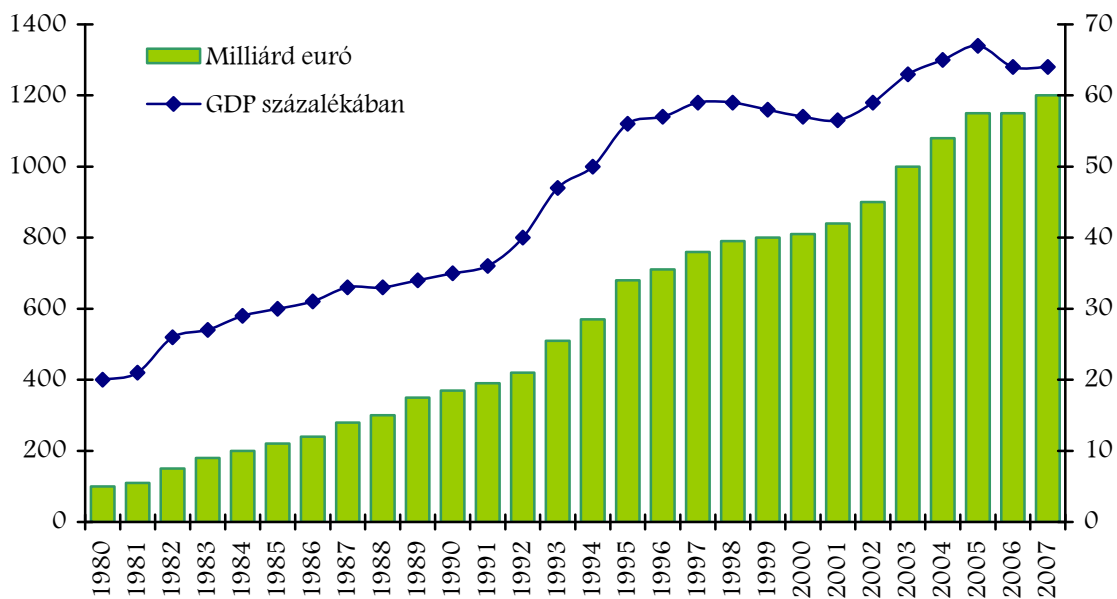
Forrás: Insee.

7. grafikon
A francia államháztartás hiányának alakulása 1980-tól napjainkig

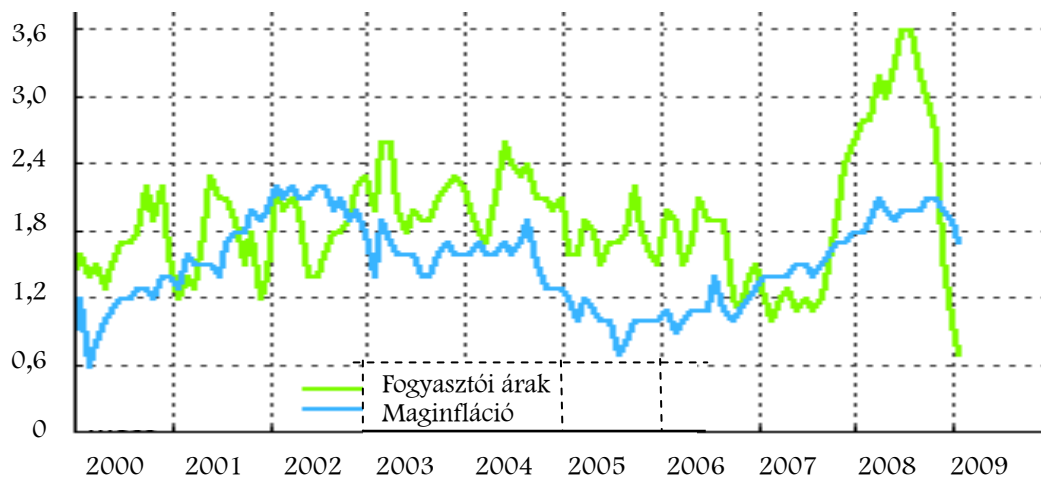
Forrás: Insee.

8. grafikon
A francia államadósság alakulása 1980-tól napjainkig

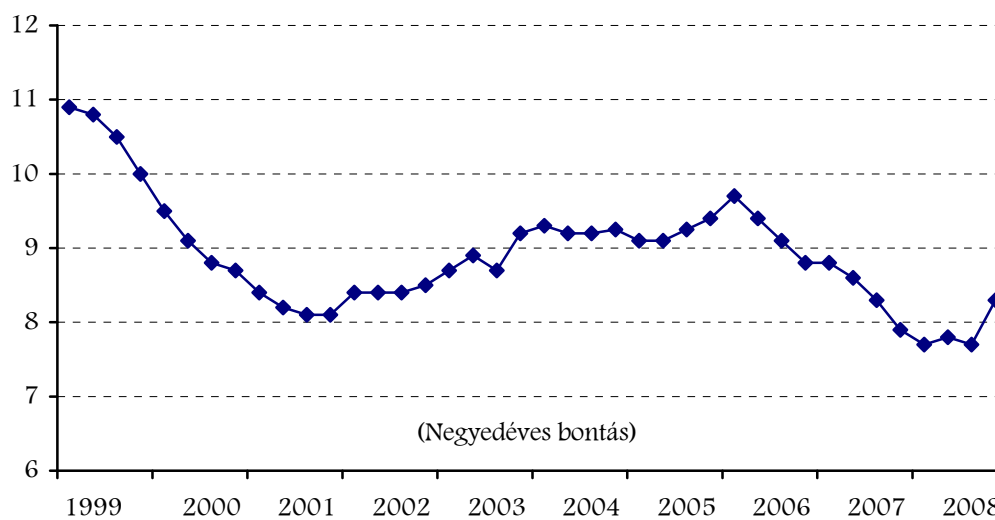
Forrás: Insee.

9. grafikon
A fogyasztói árak és a maginfláció alakulása Franciaországban 1999 és 2008 között
(százalék)

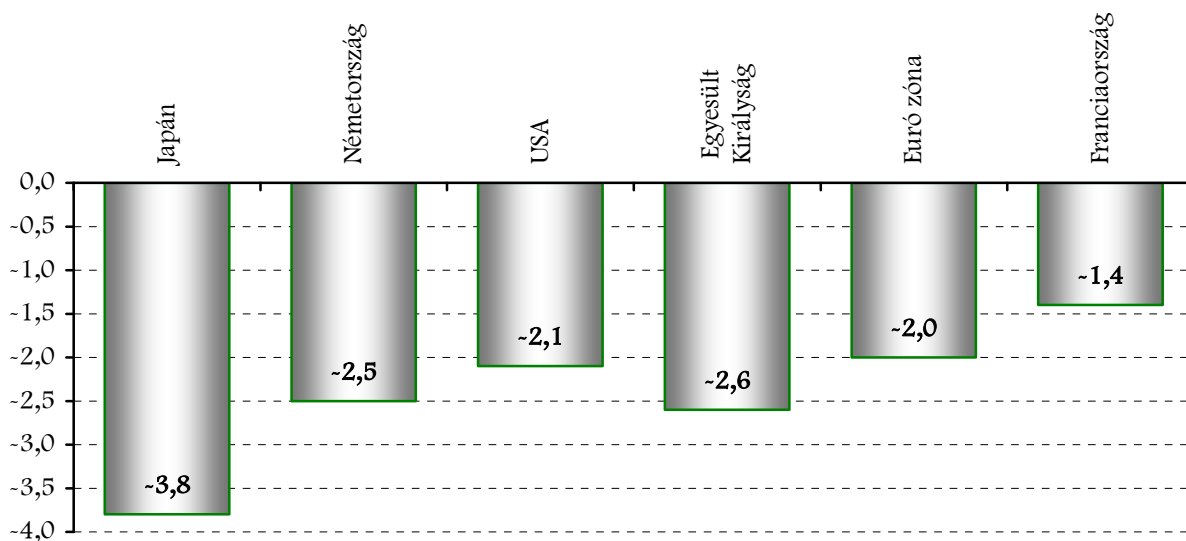
Forrás: Insee.

10. grafikon
A munkanélküliségi ráta alakulása Franciaországban 1999 és 2008 között
(százalék)

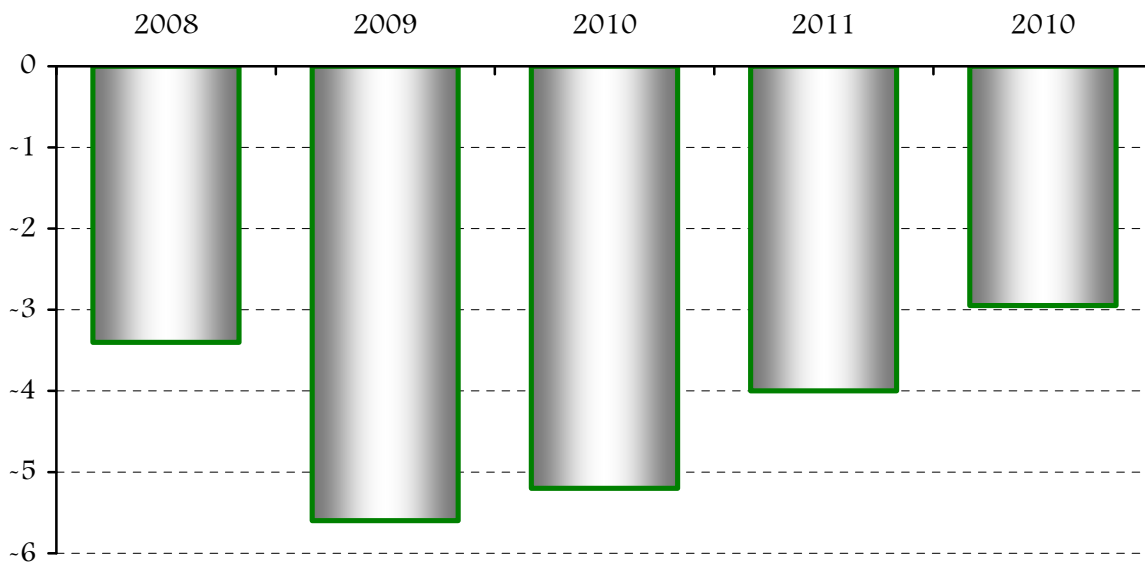
Forrás: Insee.

11. grafikon
A GDP várható alakulása néhány országban 2009-ben

Forrás: Francia Gazdasági Minisztérium (2009. március 4.).

12. grafikon
A francia költségvetés várható hiánya a GDP százalékában

Forrás: Lagarde – Woerth 2009.

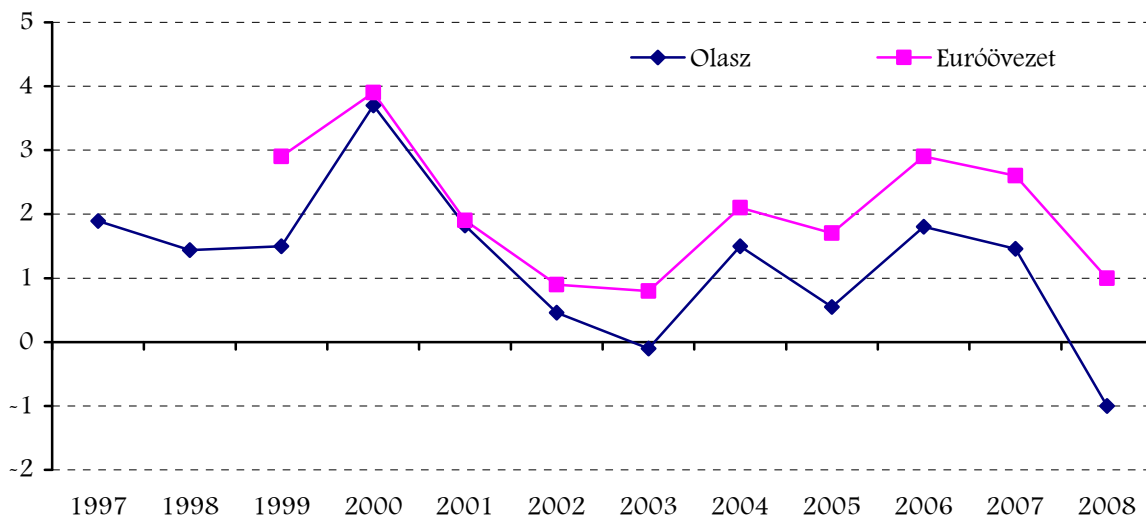
OLASZORSZÁG

Szigetvári Tamás

1) A globális válság előtti gazdasági helyzet

Olaszország a kilencvenes évek óta küzd a romló versenyképesség okozta lassú gazdasági növekedéssel. A GDP növekedési üteme tartósan az eurozóna többi tagállama alatt marad, sőt, az elmúlt időszakban egyértelműen itt volt a legalacsonyabb.

1. ábra
A GDP változása Olaszországban, 1997–2008
(százalék)

Forrás: Eurostat.

Olaszország a kilencvenes évek eleje óta küzd az óriási államadósság súlyával. Az 1995-ben 124 százalékot is elérő államadósság folyamatos csökkentése volt a feltétele az ország euro-övezeti csatlakozásának is. Ez 2004-ig folyamatosan teljesült, azóta azonban megállt a folyamat. A költségvetési hiány 2003 és 2006 között ugyanis meghaladta a 3 százalékos felső küszöböt, majd 2007-ben sikerült 2 százalék alá szorítani, de jelenleg ismét 3 százalék fölére nőtt.

Az elmúlt években az olasz kormányok fő célkitűzése az állam pénzügyi egyensúlyának rendbetétele volt. Számos, a liberalizációval összefüggő intézkedés, például a kilencvenes

években végrehajtott privatizációk esetében is az elsődleges célt nem a gazdaság versenyképességének javítása, hanem az állami bevételek maximalizálása jelentette.

1. táblázat
Olaszország fő gazdasági mutatói
(2000–2008)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
GDP (%)	3,7	1,8	0,5	-0,1	1,5	0,6	1,8	1,5	-1,0
Államadósság	109,2	108,8	105,7	104,4	103,8	105,9	106,9	104,1	106,8
Költs. hiány	-0,8	-3,1	- 2,9	-3,5	-3,5	- 4,3	-3,4	-1,6	-2,8
Munkanélk.	10,1	9,1	8,6	8,5	8,1	7,7	6,8	6,1	6,7
CA	-0,5	-0,1	-0,8	-1,3	-0,9	-1,7	-2,6	-2,4	n.a.

Forrás: Eurostat.

A külkereskedelmi kapcsolatok 60 százaléka az EU-tagországokkal történik. Fő partnerei Németország (12,9 százalék), Franciaország (11,4 százalék) és Spanyolország (7,4 százalék). Az elmúlt időszakban Kína kereskedelmi előretörése komoly károkat okozott az olasz textiliparnak. Az autóipar, a másik húzóágazat szintén komoly problémákkal küzd, és bár az elmúlt időben többször felmerült a Fiat vállalat csődje, egyelőre sikerült ettől megmenekülnie.

Az országban beáramló külföldi tőke dinamikusan emelkedett az elmúlt években (a kiáramló még inkább!). A legfrissebb adatok azonban meglepőnek tekinthetők ennek tükrében, mivel a 2008-as becslések szerint mindössze 2,2 milliárd eurónyi FDI áramlott Olaszországba, ami 94 százalékos(!) visszaesést jelent.¹

2. táblázat
Olaszország és a külföldi működő tőke
(1990–2007)

FDI-áramlás	1990–2000 (átlag)	2004	2005	2006	2007
Befelé	5082	16815	19975	39239	40199
Kifelé	8434	19262	41826	42068	90781

Forrás: UNCTAD.

A munkanélküliségi ráta a kilencvenes évek óta folyamatosan csökkent, 12 százalékról 6 százalékra sikerült levinni. Olaszországban jelentős szerepe van a feketegazdaságnak, ez adja a GDP 15-20 százalékát, egyes becslések szerint akár 27 százalékát is. A foglalkoztatásban is jelentős a szerepe a feketegazdaságnak. A munkanélküli-járadék rendszere sem működik kelendő hatékonysággal. Elsősorban a déli országrészre jellemző, hogy a cégek visszaélnek különböző állami juttatásokkal és támogatásokkal.

¹ UNCTAD/PRESS/PR/2009/001.rev119/01/09

2) Hogyan érintette Olaszországot a válság?

2.1. Hogyan hatott a válság pénzügyi szektorra?

A visszaesés kezdetben jellemzően kisebb volt Olaszországban, mint az eurozóna más országában. Ráadásul, mivel az olaszok az elmúlt években hozzászoktak a gazdasági stagnáláshoz, a lakossági félelem, tiltakozás is relatíve kisebbnek mutatkozott.

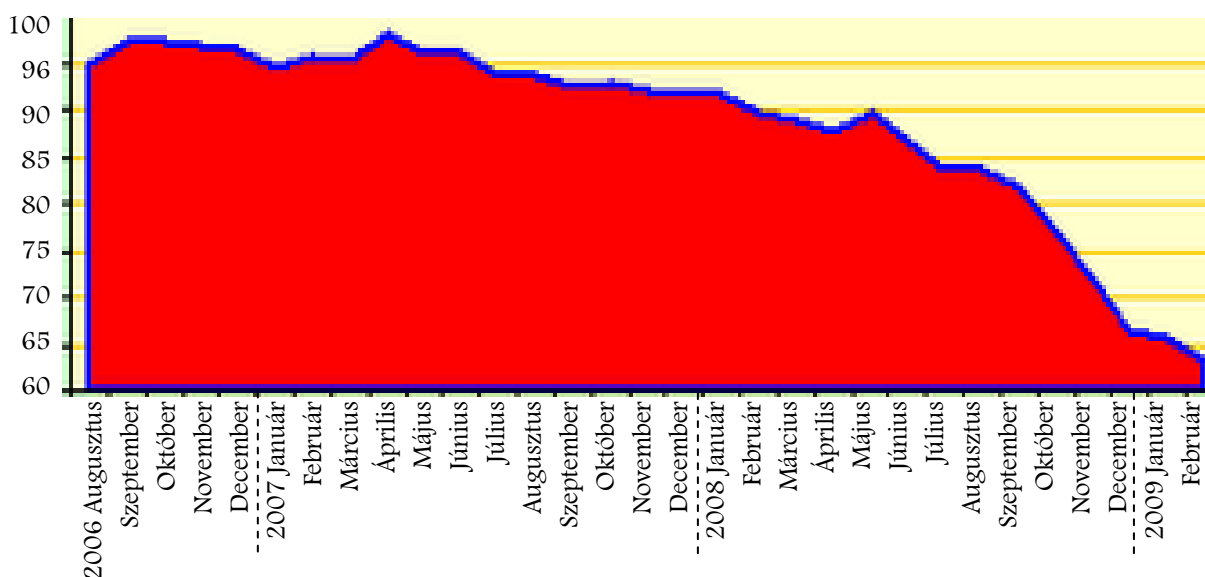
Olaszországban a hitelkártyák és a jelzáloghitelek aránya jóval kisebb, mint az angolszász országokban, de még a német vagy holland értéknél is. A háztartási hitelek állománya a jövedelmek 49 százalékra rúg, ugyanez az adat az eurozónában 100 százalék körüli, az USA-ban és Nagy-Britanniában 150 százalék körüli. Az üzleti hitelek aránya ugyan nőtt az elmúlt években, de a GDP 75 százalékot kitevő bruttó adósság így is közel 10 százalékponttal alacsonyabb, mint az eurozóna átlaga. Az ingatlanárak növekedése az elmúlt években elmaradt az ír vagy spanyol robbanásszerű növekedéstől.

Kétségtelenül igaznak látszik, hogy Olaszországot fordított sorrendben sújtja a válság: úgy tűnik, a reálgazdaság válsága az elsődleges, és ez sodorja nehéz helyzetbe a bankokat is. A hitelpiacok beszűkülése így itt is egyre akutabb.

Berlusconi olasz miniszterelnök kezdetben a közzgazdászokat bírálta, és azt igyekezett bizonyítani, hogy Olaszországot alig érinti a válság. Ez a minimalista megközelítés sokáig sikeres is lehetett, Berlusconi népszerűsége nőtt. Az olasz üzleti bizalmi index viszont már 2008 szeptemberében meredek zuhanásba kezdett, tehát az üzleti szféra a hivatalos optimizmussal ellentétben gyorsan reagált a világgazdasági változásokra.

2008 novemberében az ipari termelés 9,7 százalékkal esett az egy évvel korábbihoz képest, ami a legnagyobb esés 1991 óta. A kereskedelmi forgalom 3 százalékkal esett 2008 során.

2. ábra
ISAE üzleti bizalmi index

Forrás: ISAE.

Olaszország számára valószínűleg az a nagyobb kérdés, hogy mi lesz a válság után. A strukturális problémák megoldását ugyanis továbbra is elodázzák, s Olaszország, az olasz gazdaság továbbra is Európa beteg embere lesz.

3. táblázat
Olasz bankok nemzetközi kitétsége
(2006)

	Tőke (millió dollár)	Alkalmazottak	Külföldi leánycé- gek száma	Nemzetköziesség index*	Hány országban van jelen?
Unicredit Group	1 077 209	139 061	736	92.9	31
Generali Group	486 429	63 775	305	85.0	37
Intesa Sanpaolo	383 085	56 563	95	53.1	20

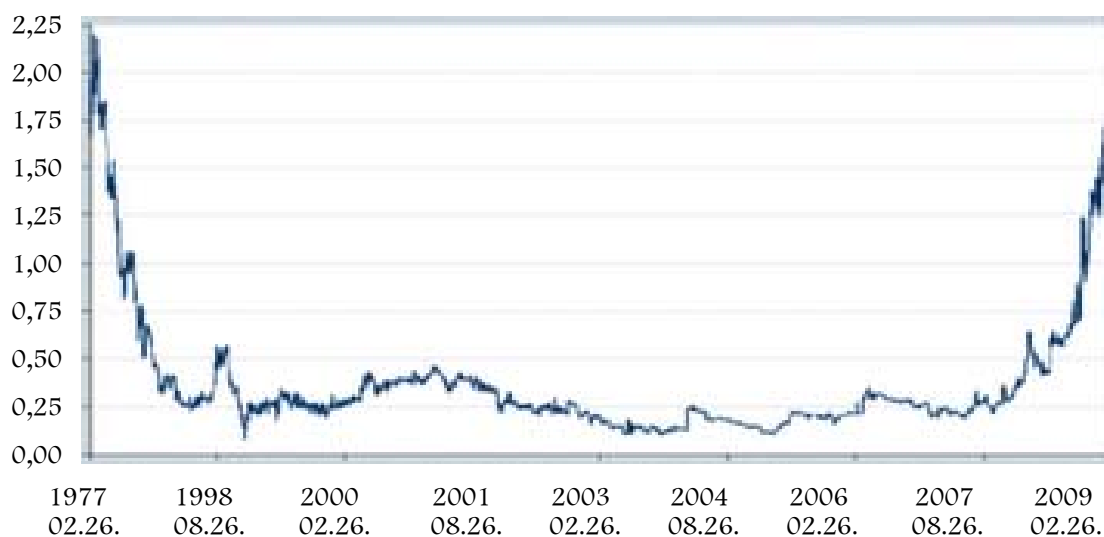
* Külföldi leány/összes leánycég

Forrás: UNCTAD WIR 2008.

Az olasz háztartásoknak hagyományosan alacsony a hitelfelvételük, és az olasz bankok is konzervatív hitelpolitikát folytatnak, így a hitelválság viszonylag kevésbé rázta meg Olaszországot. Jelentősebb kockázatot jelenthet az olasz bankok kelet-európai érdekeltsége, egyelőre azonban nem merült fel olyan súlyú kockázatként, mint az osztrák bankok esetében.

Jól látható ugyanakkor, hogy az országhoz tartozó államkockázatot is jelző hosszú távú államkötvények kamatprémiuma az elmúlt időszakban megnőtt, és a német kötvényekhez viszonyított kamatkülönbsége csaknem elérte az euró bevezetése előtti szintet. Berlusconi ugyanakkor bírálta a hitelminősítőket, hogy csak a magas államadósság miatti kockázatokat látják, és továbbra is a legbiztonságosabb befektetésnek nevezte az olasz államkötvényeket.

2. ábra
Olasz és német államkötvények (10 éves) hozamkülönbsége
(százalék)

Forrás: Nordea Analytics.

2.2. Hogyan hatott a válság a makrogazdasági keretfeltételekre?

A GDP visszaesése 2009-ben várhatóan 4,5 százalékos lesz, és csak 2011-re várják a gazdasági növekedés beindulását. A költségvetési hiány 2009–10-ben 5 százalék fölé nő, és várhatóan csak hosszabb távon fog tudni visszatérni a 3 százalékos szint alá. Pedig erre nagy szükség lenne, hiszen a várnál nagyobb visszaesés, és a magas költségvetési hiány eredményeképpen a GDP-arányos államadósság a 2008-as 105,8 százalékról 2010 végére várhatóan 118 százalékra nő!

4. táblázat
Előrejelzés az olasz gazdaság néhány mutatójára
(2008–2013)

Fő mutatók	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Reál GDP növekedés (%)	-1,0	-4,5	-0,5	0,6	0,9	0,9
Fogyasztói ár infláció (%)	3,4	0,5	0,8	1,7	1,9	1,6
Költségvetési hiány (GDP százaléka)	-2,7	-5,3	-5,2	-3,6	-3,7	-3,6
Folyó fizetési mérleg (GDP %)	-3,2	-2,2	-2,0	-3,0	-2,8	-2,7
3-havi bankközi kamatláb (%)	4,6	1,7	1,8	2,6	3,5	4,1

Forrás: Economist Intelligence Unit, 2009. május.

A GDP visszaesése 2009-ben várhatóan 4,5 százalékos lesz, és csak 2011-re várják a gazdasági növekedés beindulását. A költségvetési hiány 2009–10-ben 5 százalék fölé nő, és várhatóan csak hosszabb távon fog tudni visszatérni a 3 százalékos szint alá. Pedig erre nagy szükség lenne, hiszen a várnál nagyobb visszaesés, és a magas költségvetési hiány eredményeképpen a GDP-arányos államadósság a 2008-as 105,8 százalékról 2010 végére várhatóan 118 százalékra nő!

Az inflációt 2009-ben 1,2 százalékra becsülik, 2010-re viszont várhatóan 2,2 százalékra emelkedik. A munkanélküliség a korábbi években 6 százalékra csökkent, és bár most lassú növekedésnek indult, és akár a 9 százalékot is elérheti 2010-re,² de ez is jóval alatta marad a 90-es évek közepén jellemző 12 százalék feletti értéknek. Az olasz munkanélküliségi ráta hagyományosan kevésbé konvergál a GDP-vel, mint más európai országokban. Az olasz munkajogi törvények rugalmasabbá váltak az elmúlt években, de 15 alkalmazott feletti cégeknél továbbra is erős a védelem.

3) Milyen válságkezelő csomagokat és eszközöket alkalmazott Olaszország?

Olaszországban a jelentősebb kormányzati programok akadályát a magas államadósság jelenti.

² A legutóbbi adatok alapján (EIU) úgy tűnik, a munkanélküliség 8,2 százalékos lesz 2009-ben, és 2010-re 8,7 százalékra emelkedhet.

Tremonti pénzügyminiszter szerint a bankkivásárlás és a pénzügyi piacok likviditásának növelése nem jelent megoldást, így Olaszország nem is tervez nagyobb mentőcsomagot. A kormány még 2008 novemberében 12 milliárd eurós támogatást ajánlott a bankrendszernek, de az visszautasította ezt, mondván, nem szorul rá. Később a bankok a válságkezelés részeként felajánlott 10-12 milliárd eurós tőkeinjekciót március végére javarészt lehívták. A bankok aggodalmát elsősorban az erősödő kelet-európai recessziós félelmek táplálták, mivel jelentős a kitettségük a térségben.

Februárban a kormány ismét a bankok megsegítésére szánta el magát. A kormány részvényre váltható bankkötvényeket vásárolt volna, hogy javítsa a tőkemérlegüket. Cserébe a bankok 7,5 százalékos kamatot fizettek volna a kötvényekre, bővítve a lakossági és üzleti hitelezést, és az elfogadandó „etikai kódex” keretében nyilvánossá téve a menedzsment fizetését és bónuszait. A kormány által támogatott kötvénykibocsátás nem aratott osztatlan sikert a bankok körében. A bankok bíztak a saját erejükben, továbbá a fizetendő kamatot is magasnak tartják, és félnek a politikai beavatkozás növekedésétől is.

A gazdaság megsegítésére a 2008-as választások során beígért adócsökkentéseket elhalasztották. A munkanélkülivé válókat és szegényeket támogató csomag mintegy 5 milliárd euró (a GDP 0,5 százaléka), de ebből is csak egymilliárd euró a csomag valós értéke, ami jóval az EU által javasolt egy százalék alatt marad.

A Berlusconi által novemberben a G20 csúcson beígért 80 milliárdos csomagjáról kiderült, hogy jó része csak a régi pénzek „újracsomagolása”, tartalmazza az EU-alapok által (több éves átfutással) adott környezetvédelmi, kutatási és infrastrukturális összegeket. További 10 milliárd eurót a díjfizetéses utak üzemeltetői által végrehajtott beruházások jelentenének, amit az útdíjak emelésével kompenzálnának. A szerény csomagok ellenére is a költségvetési deficit 2,9 százalékról 4-4,5 százalékra nő.

2008. novemberben 28-án fogadták el az első válságkezelő csomag, amely 6,4 milliárd eurós volt. Ennek keretében 200-1000 eurós bonuszt kapnak bizonyos jövedelemhatár alatti családok, nyugdíjasok és fogyatékkal élők a helyzetük könnyítésére.

Létrehozták az Alkalmazási és Képzési Alapot, amely már meglévő alapokból jutna forráshoz (az összeg vita tárgya). Kiterjesztik az eddigi adókedvezményeket magasabb jövedelemhatárig, a krízisszektorokban dolgozó határozott idejű munkavállalók egyösszegű támogatást kaphatnak. Részbe a csomagnak továbbá a vállalati adókedvezmény kiterjesztése, a gyorsabb állami kifizetések, infrastruktúra beruházások, az első lakáshozjutás támogatása, egyes közszolgáltatások árának befagyasztása, és támogatja a lakosság bank-kötvény vásárlását is.

A szakszervezetek üdvözölték ugyan a válságenyhítő intézkedéseket, de elégtelennek tartották, főleg más uniós országok programjaival összevetve. Egyes szakszervezetek legalább a GDP 1,5 százalékra rugó programot tartanak szükségesnek. A munkaadók a válság által leginkább sújtott kis- és középvállalkozásokat féltik a hitelszűkétől, ezért az állam által ösztönzött lakossági takarékoskodást, és így a banki források növekedését üdvözlendőnek tartják. A közszolgáltatási árak befagyasztását ugyanakkor ellenzik.

Januárban bejelentettek egy újabb 8 milliárd eurós csomagot az állásukat elvesztők számára. A munkanélküliségi ráta 2008. utolsó negyedében 6,9 százalékra emelkedett, az előző negyedévi 6,7 százalékról. A kormány felkérte a nagy olasz vállalatokat (pl. a FIAT-ot), hogy őrizzék meg olaszországi állásaikat.

2009 februárjában Olaszországban is meghirdettek egy roncsautóprogramot, melynek keretében a 10 évesnél régebbi autókat lecserélhetik tulajdonosaik (max. 3000 eurós támogatással), illetve más tartós fogyasztási cikkek cseréjének lehetőségét is tartalmazza. (2 milliárd euró).

Március erejére megváltozott az olasz kormány optimista hozzáállása. Tremonti bejelentette, hogy a munkanélküliség növekedése miatt az eddig elkülönített 8 milliárd euró felett további összegeket fordítanak extra juttatásokra. A túlzott bürokrácia leépítésével felszabaduló 100 milliárd euróról is beszélt Tremonti, ez azonban inkább csak arra utal, hogy a kiadások további növelése nem lehetséges.

Az első negyedévben 2,4 százalékkal esett vissza a GDP az előző negyedévhez képest, és 5,9 százalékkal az egy évvel korábbihoz képest. Ennek ellenére az olasz pénzügyminiszter májusban már ismét optimistán nyilatkozott, úgy látja a világgazdaság, és az olasz gazdaság is elérte már a mélypontot, és lassan a fellendülés várható.

Mario Draghi jegybankelnök szerint az állami beruházások tervezett visszafogása nehezíti a kilábalást. Szerinte fő feladat a nyugdíjrendszer reformja (a nyugdíjkorhatár kitolása) és a magas adóelkerülési hányad csökkentése lenne. Ez a munkát terhelő adók csökkentésével lenne elérhető.³

* * * * *

Referenciák

<http://www.newsitaliapress.it>

<http://www.economist.com/countries/Italy/>

<http://www.corriere.it/>

<http://italyeconomicinfo.blogspot.com>

<http://www.reuters.com/>

UNCTAD: *World Investment Report 2008*

Ecostat statisztikák

³ <http://www.reuters.com/article/euRegulatoryNews/idUSLL69172520090721>

NÉMETORSZÁG – A NEMZETKÖZI PÉNZÜGYI VÁLSÁG ÉS A BELSŐ PROBLÉMÁK KEZELÉSE

Kőrösi István

A német gazdaság az újraegyesítés utáni korszakának legnehezebb teherpróbája előtt áll. Az elmúlt években a gazdasági fejlődés – bár számos tehertételt hordozva – összességében igen kiegyenlített volt, s kedvező tendenciákat mutatott. 2009-ben, az elmúlt év őszen kitört nemzetközi pénzügyi válság hatására azonban a gazdaság visszaesése várható, a gyakran módosított prognózisok többsége szerint több mint 2 százalékkal, sőt a HWWI 2009. márciusi prognózisa szerint 3,8 százalékkal. A belső gazdasági fejlődés nyomán kialakult helyzetben a válságproblémák döntően külső hatásra, az amerikai pénzügyi válság következményeként keletkeztek.

Németország fő gazdasági növekedési, beruházási, államháztartási és külgazdasági adatai 2004 és 2007 között jó és javuló képet mutattak. Németország pénzügyeit az említett időszakban sikerült konszolidálni, az államháztartás hiánya a 2004. évi 3,8 százalékról 2008-ra teljesen kiegyenlítetté vált, és 0,1 százalékos többletet mutatott a GDP-hez képest. A növekedés 2007-ben 2,5 százalékos volt, s 2008 átlagában is még 1,3 százalékot ért el. Az állótőke-beruházások 2007-ben 4,1, 2008-ban 3,9 százalékkal növekedtek. A munkanélküliség 2005-2008 között évi átlagban 4,9 millióról 3,3 millió főre csökkent; a helyzet 2008 októberében volt a legkedvezőbb, amikor a munkanélküliek száma kevesebb mint 3 millió főt tett ki. 2008 első félévében több mint 40 millió kereső dolgozott Németországban, ami történelmi rekordnak számít. A munkanélküliségi ráta így 2008 átlagában 7,8 százalékot tett ki. Az inflációt az euróvezetben, így Németországban is sikerült viszonylag igen alacsonyan tartani, s a fogyasztói árak emelkedése 2007-ben 2,3 százalékot tett ki, 2008-ban viszont az első félévi energiaár-robbanás hatására 2,8 százalékra emelkedett. Az állami kiadások igen szolid mértékben, az elmúlt két évben mindkétszer 2,2 százalékkal nőttek. A gépek-berendezésekre fordított beruházások 2007-ben 6,9 százalékkal nőttek, de 2008-ban már 5,3 százalékra mérséklődött a növekedés. 2007-ről 2008-ra már erőteljesen romlott az export-import teljesítmény; az export 7,5 százalékos növekedés után már csak 3,9 százalékos növekedést mutatott, az import növekedési üteme viszont 5,0-ról 5,2 százalékra emelkedett.

1) A válság Németországra gyakorolt hatása

A 2008 őszen kibontakozott nemzetközi pénzügyi válság hatásai rendkívül súlyosan érintették Németországot. A német válság kialakulásában, annak okai között kezdetben döntő szerepet játszott az USA-beli bank- és pénzügyi válság hatása, majd a világ pénzügyi problémáinak kiéleződése nyomán keletkezett világgazdasági válság. A német gazdaság minden tekintetben rendkívül ráutalt a világgazdaságra. A világ legnagyobb exportőreként igen nagymértékben függ az exportpiacok felvevőképességétől, a nagy piacok konjunktúrájától. A külgazdasági

ráutaltság rendkívüli mértékben és, az időtávot tekintve, gyorsan kihat a belső gazdasági folyamatokra. A legutóbbi években a belső piaci kereslet Németországban csak lassan bővült (2007-ben mindössze 1,1 százalékkal), s a belső piac minimális növekedéséből is egyre inkább a külső exportőrök profitálnak, mivel a német piacon növekedésük 2007-ben 5,0 százalék volt. *A 2008 őszen kezdődött válság a német gazdaság világgazdasági függését és megnőtt sebezhetőségét egyaránt bizonyítja.*

A válság Németországot a gazdaság összes fő területén visszavetette. *A gazdaság „mágikus négyyszöge”: a gazdasági növekedés, az infláció, a foglalkoztatás és a külgazdasági egyensúly területén egyaránt romlott a helyzet.* Még az alacsony infláció is több mint másfélszeresére nőtt 2006 és 2008 között; 1,6-ról 2,6 százalékra. A 2008. évi összefoglaló előzetes adatok és a 2009–2010. évi előrejelzések igen borús képet mutatnak. A helyzet romlását az is jelzi, hogy míg korábban a különböző hivatalos források és a vezető gazdaságkutató intézetek prognózisai igen csekély eltérést mutattak, jelenleg az előrejelzési források adatai nagymértékű eltérést mutatnak, és az idő múlásával a frissebb források egyre kedvezőtlenebbre korrigálják az előrejelzéseiket.

A hamburgi HWWI 2009. márciusi prognózisa 2009-re már 3,8 százalékos GDP-visszaesést jelez előre. Az összes beruházás várhatóan 5,7 százalékkal esik vissza, ezen belül a gépek és berendezéseké 10,0 százalékkal, ami az erősen gépipar-orientált Németországban különösen súlyos negatívumot jelent. A belföldi kereslet várhatóan 1,2 százalékkal csökken. A német kivitel visszaesését ez a prognózis már 11,5 százalékra teszi, amire Németország újkori (1949 utáni) történetében nem volt példa. Németország importja ennél jóval kevésbé, 6,5 százalékkal csökkenhet, ami viszont a német piacra ráutalt szállítóknak nagyon rossz hír, így a visegrádi és a magyar exportőröknek különösen. A keresők száma 2008 egészében még 1,4 százalékkal nőtt, de 2009-ben és 2010-ben 1,2-1,2 százalékos visszaesést jeleznek. A munkanélküliek számát 2008-ra hosszú konzervens erőfeszítések árán sikerült 3,27 millióra csökkenteni, azonban ez a 2009–2010-es válságban minden bizonnyal meghaladja majd a 4 millió főt. A 2008. évi 7,5 százalékos munkanélküliségi ráta 2009-re 8,3 százalékra, 2010-re 9,3 százalékra növekszik. A sokéves jó stratégiával kiegyensúlyozott államháztartás hiánya 2009-ben 3 százalékra vagy a fölé nőhet; 2010-re már 4,0 százalékos államháztartási deficitet várnak. A teljesítménymérleg aktívuma 2007-ben még a GDP 7,5 százalékát tette ki, 2008-ban 6,5 százalékot ért el, 2009-ben már csak 4,7 százalékot várnak. A makrogazdasági adatok közül egyedül az infláció alakulása mutat kedvező kilátásokat; 2009-re mindössze 0,3 százalékos fogyasztói áremelkedés várható, 2010-re pedig 1,0 százalékos inflációt várnak. Az igen alacsony infláció a jelenlegi válság idején fontos stabilizáló tényező. Az árstabilitás a gazdasági szereplők mindegyikének fontos a válságból való kilábalás szempontjából, mivel megakadályozza a piac széthullását, és lehetővé teszi a költség- és árololdalról megbízható kalkulációt, ami a versenyképesség egyik fontos tényezője. Az állam pénzügyi kiadásainak növekedése nyomán a folyó államháztartási hiány mellett az összes adósságállomány/GDP-arány újra romlik, a 2007. évi 65,1 százalékról 2009-re 69,6 százalékra, 2010-re pedig 72,3 százalékra, ami a maastrichti kritériumoktól való újbóli távolodást jelenti.

2) Reagálás a válságra – a gazdaságpolitikai stratégia fő elemei

Németország a 2008. őszi nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság első hatásait érzékelve törekedett a válságra való reagálás fő céljait és területeit meghatározni.

2.1. A fő célok

- * Rövid távon stabilizáció – hosszú távon reformok
- * Jó gazdasági keretfeltételek biztosítása a bizalom erősítése érdekében
- * A közkiadásoknak a növekedés szolgálatába állítása
- * A munkaerőpiac sikeres átalakítása
- * A társadalombiztosítási rendszer jobb hatékonyságának elérése
- * Az energiapolitika ésszerűsítése
- * Az innováció előmozdítása a versenyképesség javítására a jövő munkahelyeiért
- * A nemzetközi és európai gazdaságpolitika révén Németország pozícióinak javítása a világpiacon

A fenti stratégia előmozdítására alkották meg a *pénzpiacok stabilizálását célzó törvényt* (Finanzmarktstabilisierungsgesetz). Emellett kidolgozták és elfogadták az adóterhek csökkentését, a társadalombiztosítási járulékok stabilizálását és a családtámogatásba történő beruházások intézkedési csomagját (Massnahmenpaket zur Senkung der steuerlichen Belastung, Stabilisierung der Sozialversicherungsabgaben und für Investitionen in Familien). Tizenöt pontos programot dolgoztak ki „a foglalkoztatás biztosítására a növekedés ösztönzése révén”. Ennek keretében 30 milliárd eurós tehercsökkentést irányoztak elő 2010 végéig. Az Újjáépítési Hitelintézet (Kreditanstalt für Wiederaufbau) 20 milliárd eurót fordít beruházásösztönzésre, és az ingázóknak nyújtott támogatást 8,5 milliárd euróval növelik (két év alatt).

A válság elleni gazdaságpolitikai stratégia középpontjában 3 fő probléma enyhítése áll: a növekedés lassulása, a pénzpiaci problémák orvoslása, a világpiaci kilátások romlása hatásainak enyhítése. Az európai unió növekedési és stabilitási paktum hazai részeként kidolgozták és aktualizálták a *németországi növekedési és stabilitási paktumot*. Ez 2009–2010-re 50 milliárd eurós kerettel rendelkezik, ami a 2008-as intézkedésekkel együtt 80 milliárd eurót jelent.

2.2. A paktum fő kiadási célterületei

- * A közületi beruházások támogatása
- * A gazdaság hitelezésének biztosítása
- * A foglalkoztatás és képzés ösztönzése
- * Az adók és járulékok csökkentése
- * A kiegyensúlyozott, tartós pénzügypolitika biztosítása

A közületi beruházásokat az infrastruktúra kiépítésére és a képzési-szakképzési offenzívára koncentrálnak, ezenkívül a munkaerőpiaci intézkedések az elbocsátások elkerülését és a szakképzettség növelését szolgálják. Már rövid távon igyekeznek elérni a bürokrácia csökkentését, a már meglévő infrastruktúra működésének javítását, a jövőorientált ágazatok fejlesztésének ösztönzését (ICT, orvosi technika, gyógyszergyártás, high tech gépipar) és a közszolgáltatások hatékonyságának növelését.

Az állam nettó eladósodásának korlátozását törvénybe kívánják iktatni, plafonját rögzíteni. Az adórendszer további reformjának alapelveül tűzték ki a teljesítménynövekedés és a gazdasági alanyok (egyének és vállalatok) felemelkedésének ösztönzését. A tervekben szerepel a családbarát adózás erősítése a gyermek- és ifjúsággondozás érdekében. A stratégiai célok között szerepel a társadalombiztosítás reformja, a működőképesség, a megfelelő szintű ellátás és a finanszírozhatóság szempontjainak együttes figyelembe vételével. E téren a számítások a pénzügyi konszolidáció megvalósíthatóságának kereteit elemzik. A stabilizáció kulcsterületei között szerepel az energiaellátás. Ezen a területen a gazdaságosság, az ellátásbiztonság és a környezeti szempontok együttes érvényesítése szerepel.

A tartós növekedés, a foglalkoztatás és a jövedelmezőség bázisának a K+F-beruházások ösztönzését és a K+F-eredmények gyors innovációvá változtatását tekintik. Az új globális nemzetközi pénzügyi rendszer architektúrájának kimunkálása szempontjából a magántőke-megtakarítások és -áramlás, a kockázatkezelés és a likviditásmanagement javítását helyezik a középpontba. Hangsúlyt kap az átláthatóságértékelések javításának megkövetelése, a nemzeti pénzpiaci felügyelet erősítése és a nemzetközi válságkezelés javítása. A fenti feladatok finanszírozását ugyanakkor a német stratégiai elemzések szerint a nemzetállamoknak és bankoknak kell megoldaniuk.

A vállalati pénzügyek terén kedvező, hogy a vállalatok összes adóterhe 2008-ban bevételeik kevesebb mint 30 százalékát tette ki. Makrogazdasági szempontból kiemelendő, hogy a keresők száma 2008 nyarára 40 millió fő fölé, történelmi rekordra növekedett. A TB-járulékot fizetők száma meghaladta a 28 milliót. (A különbséget kitevő keresők mentességet élveztek.) A válság nyomán a kezelést igénylő problémák közül az elemzések különösen kiemelik a likviditásszűkét, a bizalomvesztést és a vállalatok, bankok bonitásromlását.

3) Pénzpiaci stabilizáció

Németországban a pénzpiaci válságproblémák kezelésére ún. *pénzpiaci stabilizálási különalapot hoztak létre* (Sonderfonds Finanzmarktstabilisierung). Ez a következőket tartalmazza:

- * az értékelési és mérlegkészítési szabályozás módosítását,
- * a pénzpiaci stabilizálási alap működtetését,
- * a szövetségi állami refinanszírozás garanciarendszerét,
- * a pénzintézetek feltőkésítésének lehetőségeit, az állami kontroll és garanciaszabályozás rendszerét,
- * a kockázatos követelések átvállalásának módjait az aktívák megszerzése (vétele) révén,
- * a pénzpiaci alapok likviditásának biztosítását,
- * a pénzpiaci felügyelet működésének javítását,
- * betétbiztosítást (megtakarítási és befektetési garanciákat) és
- * a tartományok részesedését a pénzpiaci intézetekben (tőkehozzájárulással).

A stabilizálási különalap (Sonderfonds für Stabilisierung – Soffin) 400 milliárd eurós garanciakeretet biztosít. Pénzpiaci stabilizációra 100 milliárd eurót szánnak. Állami refinanszírozásra külön 400 milliárd euró áll rendelkezésre. Nyolcvanmilliárd euró szolgálja az állami rizikóátvállalás és szükség esetén a pénzintézeti rekapitalizáció céljait.

A pénzügyi téren tett intézkedések fontos eleme, hogy 2009–2010-ben évi 7 milliárd euró adócsökkentést hajtanak végre, és ehhez járulnak a beteg- és ápolási biztosítás terén nyújtott kedvezmények. A munkanélküliségi biztosítás járulékát 2009-ben 0,5 százalékkal 2,8 száza-

lékra csökkentették. A családi adókedvezmények kiterjesztésére is sor került, és a gyermekek utáni adóalap-csökkentést 3864 euróra növelték. A lakhatási hozzájáruláshoz a fűtési költségek támogatását is növelték.

A köz- és magánberuházások előmozdítására 50 milliárd eurós keretet határoztak meg. Az Újjáépítési Hitelintézet 20 milliárd euróval serkenti a vállalatok likviditását. Kommunális beruházási programokat indítottak meg. A gyorsított leirási feltételek javítják a gép- és berendezésberuházások feltételeit. Az energiahatékonyt javító épületberuházások kedvezményének kiterjesztésére külön 3 milliárd eurót szánnak. A strukturálisan gyenge régiók megsegítésére növelték a regionális gazdasági struktúrafejlesztési programok kiadásait. A közületi beruházásokra 2009–2010-re egy-egy milliárd eurós többletet használnak fel. A magánháztartások autótársításait egyéves adóelengedéssel ösztönzik. Az Euró 5 és 6 típusú motorok esetében kétéves adókedvezményt nyújtanak. A szerelési és kézműipari megrendelésekre, karbantartásokra és rekonstrukcióra szintén adókedvezmény jár.

A németországi növekedési és stabilitási programban kiemelkedő jelentőséget tulajdonítanak a képzési és infrastrukturális fejlesztési programoknak, amelyre 2009-ben 14 milliárd eurót szánnak, a tartományok, községek 25 százalékos kofinanszírozási aránya mellett. A német állam támogatja az óvodai, iskolai, egyetemi infrastruktúra fejlesztését, 2009-ben legalább 6,5 milliárd euróval. Az állam 50 százalékkal járul hozzá az utak, vasutak, víziutak infrastrukturális fejlesztéséhez. Tervbe vették a klímavédelmi és az energiahatékonyt javító beruházások támogatásának projektekhez kapcsolódó több milliárd eurós támogatását is.

A megnehezült világgazdasági, kereskedelmi helyzetben a német vállalatok exportját finanszírozási garanciavállalással segítik elő. Az innovációtámogatás keretében különprogram vonatkozik a K+F-támogatásokra a legfeljebb 1000 fős vállalatokban. Németország egészét tekintve erre 450 milliárd eurót, ebből a keleti tartományoknak elkülönítve 100 milliárd eurót juttatnak.

A bankügyek területén megerősítették a bankszolgáltatások felügyeletét ellátó szövetségi hivatalt (Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht). A tőkejövödelmek adóztatása terén adózássegyszerűsítést terveznek. A vállalati vagyon öröklési adóját egymillió euróig adómentessé tették. Erre előlött is lehetőség van, ha az örökös 10 évig továbbműködtetést és ugyanakkora bértömeg kifizetését vállalja. A lakás örökösödése gyermekeknek, illetve egyenesági lezármazottaknak 200 négyzetméteres határig szintén teljesen adómentessé vált.

A német gazdaság helyzetéről megállapítható, hogy a válságjelenségek döntően a nemzetközi pénzügyi válságból és a világgazdaság recessziójából adódnak. A német gazdaságpolitika az elmúlt években képes volt egyszerre szolid növekedést és viszonylag kiegyensúlyozott pénzügyeket biztosítani. A sokat bírált költségvetési hiányt restriktív gazdaságpolitika nélkül sikerült 2008-ra gyakorlatilag teljesen leépíteni. Németország évek óta a világ legelső exportőre. Ilyen teljesítmény mellett különösen figyelemre méltó, hogy a német lakosság is évről évre nettó megtakarításokkal rendelkezik, sőt a jövedelméhez képest a megtakarítási ráta rendszeresen 9-10 százalék körül alakul. 2009-ben a megtakarítások a válság ellenére (illetve részben amiatt is) tovább nőnek, 11,5 százalékra.

A kép nemzetközi összehasonlításban sok tényező terén pozitívnak tekinthető. Ennek ellenére nyilvánvaló, hogy a nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság Németországot is igen súlyosan érinti. 2009-ben a bruttó hazai termék mintegy 2,5 százalékos visszaesésével számolnak. Az állótőke-beruházások német viszonyításban radikálisan, 7,0 százalékkal esnek vissza. Németország számára kiemelkedően fontos a gépek-berendezések gyártása; ez 2009-ben 10 százalékkal zuhan. A magánfogyasztás a 2008. évi stagnálás után várhatóan minimálisan, 0,4 százalékkal nő. A munkanélküliségi ráta a 2008. évi 7,8 százalékról 9,0 százalékra emelkedik; igaz ez még mindig alacsonyabb a 2007. évi 9,8 százaléknál. Az államháztartás mérlegének négy év alatt elért teljes konszolidálása ismét füstbe megy; 2009-re 3,6 százalékos hiányt jeleznek előre.

4) A német kormány válságkezelő intézkedéseinek fő területei

Az intézkedések fő területei a következőkben foglalhatók össze:

- * Németország pénzpiacának erősítése,
- * az adózás feltételeinek javítása,
- * az infrastrukturális fejlesztések feltételeinek biztosítása,
- * a régiók strukturális fejlesztésének támogatása,
- * a Mittelstand erősítése és újjélesztencia-alapítások támogatása,
- * a kelet-német tartományok célzott megerősítése.

Ezek szolgáltatában áll a közfinanszírozás mozgásterének megőrzése és bővítése. Ennek érdekében igen pontosan elemzik a közfinanszírozás forrásait és azok optimális kihelyezési lehetőségeit, az eszközök és célok összhangját, a kötelezettségvállalások és kedvezmények pontos feltételeinek rögzítését a résztvevő felek számára.

A munkaerő-piaci intézkedések végső pénzügyi kihatásai és következményei ma még pontosan nem számszerűsíthetők, de a következő fő irányok egyértelműen kirajzolódnak:

- * a munkaerő-piaci eszköztár bővítése, a munkakeresés hatékonyságának növelése,
- * a munkaerő képzésének és továbbképzésének támogatása, a szakmunkáshiány megszüntetése (a programokban így szerepel!),
- * a nők munkavállalásának előmozdítása,
- * a család és a munkavállalás összeegyeztetésének támogatása (ez a cél nyilvánvalóan szorosan kapcsolódik az előzőhöz, de külön pontként szerepeltetik).

A szociális biztonság terén tovább kívánnak lépni, három fő irányban:

1. a nyugdíjbiztosítás átfogó reformjának minél gyorsabb konkretizálásában,
2. az egészségügyben a szolgáltatók versenyének erősítésében a betegek mérhetően jobb ellátása érdekében,
3. az ápolási biztosítás fejlesztésében, kiterjesztésében.

Nemcsak a válság leküzdésében, de a jövőorientált fejlesztésben is kiemelt szerepet kap a képzés, a kutatás-fejlesztés, az új technológiák kifejlesztése és bevezetése, a tudásalapú társadalom irányába történő fejlesztés. Ennek szolgáltatában áll:

- * az innovációképesség javítása, ún. „technológiai erősségek” kiépítése (emlékeztet a francia mintára), a szabadalmak és licencjogok gyorsabb és hatékonyabb elbírálása és biztosítása,
- * a high tech stratégia fejlesztése (a szövetségi állam és a nagyvállalatok szintjén egyaránt),
- * a vállalkozói szabadság és az önállóság ösztönzése,
- * az információs és kommunikációs technológia fejlesztésének és elterjesztésének ösztönzése,
- * a képzési rendszer minőségének biztosítása és további javítása.

A német állam támogatást nyújt a szélessávú internetstratégia országszerte történő elterjesztéséhez. A támogatások révén 2014-ig a háztartások 75 százaléka, 2018-ig a háztartások és a vállalatok 100 százaléka be lesz kapcsolva az elektronikus kereskedelembe, ügyintézésbe, bankrendszerbe. 2009-ben a környezetbarát új autók vásárlására 1,5 milliárd euró autóvásárlási támogatást fordítanak, és az újonnan vásárolt autók egyévi adóját elengedik.

A közlekedés a német gazdaság fejlődésének rendkívül fontos ágazatát jelenti. A vasút logisztikai rendszerének javításához az állam új programmal járul hozzá.

A versenyképesség fejlődéséhez a K+F-kiadások növelésével is hozzá kívánnak járulni. A relatíve nehéz pénzügyi helyzetben is a K+F-kiadások a 2007. évi 10136 euró/főről 2009-re 11992 euróra nőnek. A prioritásokat a matematika, az informatika, a természettudományok és a műszaki tudományok kutatása jelenti.

Világgazdasági dimenzióban előtérben áll a nemzetközi stabilitás és együttműködés fejlesztéséhez történő német hozzájárulás hatékonyságának javítása.

A válságkezelés és fejlesztés jegyében kidolgozott stratégia konkretizálását jelenti, tartalmazza az idei évben is kidolgozott konjunktúracsomag. (Egyszerű címe: *Konjunkturpaket der Bundesregierung 2009*). Ez 149 konkretizált, átfogó intézkedési csomagot tartalmaz. Fejlesztésre és stabilizálásra összességében körülbelül 650 milliárd eurót fordítanak. A német csomagterv összege jóval nagyobb az USA több mint 700 milliárd dolláros pénzügyi válságcsomagjánál, és tartalmában is sokkal átfogóbb, sokrétűbb.

5) A fő konkrét intézkedések

A „*Konjunkturpaket 2009*” 149 konkretizált intézkedési csomagja rendkívül jelentős erőfeszítéseket tartalmaz a válság súlyos következményeinek enyhítésére. Ugyanakkor német és nemzetközi elemzések egybehangzóan megállapítják, és a prognózisadatok tükrözik, hogy Németország 1949 utáni történetének legsúlyosabb válságát éli át. A visszaesés éppen a legfontosabb és legneuralgikusabb területeken a legnagyobb mértékű. A német gazdaság válsága súlyosan érinti EU-beli partnereit is, de mindenekelőtt negatív hatásokkal jár a visegrádi országokra, amelyek gazdaságára a német piac állapota rendkívül erős hatással van, és elmélyíti a válságot. A német gazdasággal való összefonódás szorossága miatt annak válsága legsúlyosabban Szlovákiát és Magyarországot érinti.

2009-ben (a még 2008 decemberében elfogadott konjunktúracsomag szerint) 30 milliárd euró többletet szánnak a kis- és középvállalatoknak, továbbá az Európai Beruházási Bank hiteleiből klímavédelemre, energetikai fejlesztésekre és infrastruktúrára. A Szociális Alapnak beruházásvédelmet biztosítanak, a strukturális alapokhoz való hozzáférés eljárásait pedig egyszerűsítik.

5.1. Pénzügyek

- * A pénzügyek terén kiemelendő, hogy a pénzintézetek refinanszírozásának biztosítására 400 milliárd eurónyi állami garancia keretet biztosítottak (2008 októberében).
- * Németország támogatja az EU-ban a Capital Requirement Directive elfogadását (2009 tavaszán, életbe léptetése várhatóan 2010. október 31.).
- * Javítani kívánják Németország vonzerejét, a Németországban történő kereskedelmi- és tőkeberuházások ösztönzésével. E célra új állami (szövetségi) intézetet hoztak létre, a Germany Trade and Invest GmbH-t.
- * Érdemes áttekinteni a járulékok alakulását. 2008-ban a kötelező törvényes nyugdíjbiztosítás 19,9 százalékot tett ki, az egészségügyi biztosítás 14 százalékot, a munkaerő-piaci alapba történő munkanélküliségi biztosítás 3,3 százalékot és a szociális gondozási biztosítás

1,8 százalékot. 2009-ben a törvényes nyugdíjbiztosítás ugyanannyi maradt, az egészségügyi biztosítás 14,6 százalékra emelkedett, a munkanélküliségi járulék 2,8 százalékra csökkent, és a szociális gondozási biztosítás 1,95 százalékra emelkedett. E terheket a munkaadók és a munkavállalók fele-fele arányban viselik.

- * Az adózás és a járulékok terén is tehercsökkentéseket határoztak el. Az adózásnál a nem adózó alapjövedelmet 2009-ben 7834 euróra növelik személyenként, 2010-ben pedig 8004 euróra. Csökkentik a betegbiztosítási járulékokat is, mind a munkavállalók, mind a munkaadók számára 0,6-0,6 százalékkal. A gyermekek után egyszeri bónuszjuttatás kifizetésére került sor, gyermekenként 100 euró értékben. A munkanélküliségi biztosítás 2,8 százalékra csökkent. Összességében a béreket terhelő járulékok (Lohnzusatzkosten) 41 százalékról 39,25 százalékra csökkentek, amelyet fele-fele arányban viselnek a munkaadók és a munkavállalók.

5.2. Munkaerőpiac, képzés

- * A foglalkoztatás támogatására, kiterjesztésére az Újjáépítési Hitelintézet keretében 2009-ben 15 milliárd eurót fordítanak.
- * A munkaerő-piaci támogatások terén fontos lépés, hogy a rövidített munkaidőben dolgozók (Kurzarbeiter) járulékbefizetési kötelezettségének felét a munkaadónak megtérítik. Az „Aktivierung und Qualifizierung” program keretében a munkát keresők támogatását 2009–2010-ben 1,2 milliárd euróval növelik. Újabb 200 millió eurót fordítanak a gyengén képzettek továbbképzésére. Az időseknek szóló kvalifikációs támogatást 200 millió euróval növelik.
- * A rövidített munkaidő lehetőségét 12 hónapról 18-ra emelték. Támogatják, ha a rövidített munkaidőben dolgozók szakmai továbbképzésen vesznek részt. Különprogramot vezettek be az alacsonyán képzett és idős munkavállalók továbbképzésének elősegítésére.
- * Az egészségügyben bér- és fizetésemelésre kerül sor, amelyet 50 százalékban betegpénztárak finanszíroznak. Húszezer új ápolói munkahelyet létesítenek.
- * A munkanélküliség-biztosítás nagyságát 2009–2010-re 2,8 százalékra mérsékeltek; utána 3 százalék lesz érvényben.
- * A 15 százalék feletti munkanélküliségi rátával küzdő régiók számára új munkahely-beruházási programot dolgoztak ki.
- * A több mint 12 hónapja munka nélkül lévő 50 év feletti munkavállalók újra munkába állását kiemelten támogatják. Az új munkahelyek bérköltségének 30-50 százalékáig támogatást nyújt az állam (2008-tól érvényben).
- * A diákhitelek és -támogatások (BAFÖG) összegét 10 százalékkal növelik.
- * Nem feledkeznek meg a szakmunkásképzésről sem: 2009–2010-ben 60 ezer új szakmunkásképzőhelyet létesítenek. A szakmával nem rendelkezők aránya a fiatalok körében jelenleg 17 százalék; ezt 2015-re 8,5 százalékra, a felére kívánják csökkenteni. A „Job-4000” program keretében új vállalati kiképzési helyeket létesítenek a szakmunkásképzés érdekében.

5.3. Vállalatok

- * A vállalati adóreform érdemi intézkedése, hogy a társasági adó 25 százalékos kulcsát 15 százalékra csökkentik, ugyanakkor megszüntetik az iparüzési adó eddigi levonhatóságát.
- * Ösztönzik a munkavállalók vállalati tulajdonban való részesedésének növelését. A munkavállalók számára a vállalati részvényjuttatás évente 360 euróig adó- és járulékmentes. A vállalati bürokrácia költségeinek csökkentésével is hozzá kívánnak járulni a tehercsökkentéshez; erre a következő időszakban évente 7,1 milliárd eurót fordítanak. A német állam az elektronikus adónyilatkozat-feldolgozás révén szintén a vállalatok adónyilvántartásának költségcsökkentéséhez járul hozzá.
- * A munkavállalóknak a vállalati tőkében való részesedésszerzését is ösztönzik, azaz a vállalatok az eddigi 18 százalék helyett 20 százalék tőkerészesedési juttatást hajthatnak végre a munkavállalói tulajdon növelésére. (Erre az egyedülállóak esetében 20 ezer euró, házaspárok esetében 40 ezer euró értékhatárig van lehetőség).
- * A Mittelstand átfogó megerősítését támogatják. Az e körbe tartozó vállalatok beruházások utáni amortizációs leírását a 2007–2008-as beruházásokra 20 százalékról 30 százalékra emelték.
- * Az új tudományos eredmények bevezetését célzó új vállalat alapításokat külön program keretében támogatják.
- * Az Újjáépítési Hitelintézet meghatározott hitelekre a vállalatok számára a bankok felé 50 százalékgig terjedő garanciavállalást nyújthat.
- * A még 1947-ben alapított ERP (European Recovery Program) vállalat alapítási támogatási alapját (ún. Start Alap) 200 milliőről 450 millióra növelték.
- * A vállalatok külön gyorsított amortizációs lehetőségeinek kiterjesztésére kerül sor (a vállalati vagyonadó alapjánál 335 ezer euróig, a nyereségadónál 175 ezer euróig vehető figyelembe).
- * A kockázatcsökkentési törvény a vállalati értékpapírok kereskedelmének szabályozásával igyekszik a rizikót csökkenteni (életbe lép 2009. augusztus 19.).
- * A német vasutak reformja keretében a DB (Deutsche Bahn AG) tőkeemelési támogatást kap saját tőkebázisának erősítésére.

5.4. Környezetvédelem, regionális támogatások

- * A válságból való kilábalás és a tartós fejlődés biztosítása szempontjából kiemelten kezelik az energia és a klímavédelem területét; integrált energetikai és klímavédelmi programot dolgoztak ki. Az 1990. évi emissziós szinteket 2020-ig 40 százalékkal csökkentik. Az új építkezéseknél az épületek energiahatékonyságát 30 százalékkal javítják. Az épületkorszerűsítésekhez kapcsolódó innovatív technológiák kifejlesztését támogatják.
- * A kommunális beruházási projektek támogatása 2009-ben is folyamatos. A CO² épületszámlálási program (a CO²-kibocsátás csökkentése a fűtési rendszerek korszerűsítésével) 3 milliárd euró támogatást kap.
- * A regionális támogatások nyújtásánál új szabályokat vezetnek be az átláthatóság javítására.

* A föderalizmusreform II. keretében a szövetségi tagállamok működési feltételeit javítják, a kompetenciák újraelosztása révén (elfogadás várhatóan 2009 folyamán).

6) A német válságkezelés értékelése, tanulságai

1. Összességében a válság Németországot súlyosan érinti, mind az USA-val való kapcsolatrendszer, mind a világpiacon függés erőssége miatt. A döntően külső okokra visszavezethető válság igen súlyos belső hatásokkal jár, amelyek a német gazdaság összes fő területeinek pozícióit érintik. *A német gazdaság erős, de sebezhető, mert nagy a válságérzékeny iparágak súlya (gépkocsigyártás, gépgyártás). Nagymérvű az exportra utaltság és az ország pénzügyi összefonódásai is erősek.* A válság nyilvánvalóvá tette, hogy nem egy klasszikus dekonjunktúra áthidalásáról, legyőzéséről van szó, hanem erősíteni kellene a reálgazdaságot, és növelni versenyképességét.
2. 2009. május végén a németországi gazdasági válság alakulásának és kezelésének tapasztalatai a következőkben összegezhetők: a hanyatlás 2009 első öt hónapjában jóval drámaibb, mint azt a 2008. év végi, 2009. év eleji prognózisok jelezték. Az év elején jelzett 2,5 százalékos visszaeséssel szemben a 2009. tavaszi német és nemzetközi prognózisok (2. táblázat) a hanyatlást az 5-6 százalékos sávban jelölik meg. A müncheni Ifo Gazdaságkutató Intézet 7000 vállalatra kiterjedő folyamatos felmérése szerint a német vállalatok gazdasági helyzete 2009 májusáig folyamatosan romlott, s 2009. májusi fő adatai is rosszabbak, mint a megelőző hónapban. Egyetlen fontos trendváltás tapasztalható: 2009 májusában a vállalatok többségének várakozásait jelző index emelkedett, azaz a vállalatok megrendeléseik növekedését kezdték érzékelni, és ezáltal várakozásaik javultak. Az előrejelzések szerint a megrendelések lassú emelkedése legkorábban 2009 őszén, illetve év végén érezhető hatású, a válság mélypontjáról való lassú elmozdulásban. Éves szinten azonban a visszaesés elkerülhetetlen és nagymérvű. 2009 tavaszán az „öt bölcs” gazdaságkutató és a Nemzetközi Valutaalap még 2010-re is 0,5-1,0 százalékra teszi a németországi recessziót, míg a szövetségi kormány, az Európai Bizottság szakértői és az OECD minimális növekedést várnak.
3. A visszaesés élesen megmutatta a német gazdaság sebezhetőségét és néhány kulcsproblémájának kiéleződését. A munkanélküliség hosszú távon is fő gond marad. 2009 májusában 175 ezer fővel több munkanélküli van, mint egy évvel azelőtt. Az eladósodás új és új rekordokat dönt; 2009 májusáig a tervezettnél képest 47,6 milliárd euróval több új államadósság keletkezett, és az év végéig legalább további 80 milliárd eurónyit várnak. A 2009 májusáig kimutatott eladósodás révén 32,8 milliárd euróval több beruházást valósítottak meg a tervezettnél. A recesszió miatt újabb 48 milliárd euró adókiesés várható. Az egyetlen, sokat hangsúlyozott stabilitási eredmény, hogy az infláció Németországban, 1982 óta először, 2009 tavaszán 0 százalékra csökkent, azaz átmenetileg megszűnt. A német polgárok ennek érthetően örülnek, a piaci eladók viszont nem, mivel az értékesítési nehézségek tükröződnek benne. Másrészt külső tényező, az energia- és a nyersanyagárak világpiacon csökkenésének következménye.
4. *A válságellenes politikát Németország kezdettől fogva fejlesztéspolitikaként, struktúrapolitikaként, exportpolitikaként szerette volna megvalósítani. E fő célról egyértelműen megállapítható, hogy ez eddig nem sikerült.* Németország megtermelt GDP-jének 22 százaléka kerül exportra, de a jövőorientált iparágakban és a klasszikus exportiparágakban (pl. gépkocsiipar) ez az arány jóval magasabb. Minden negyedik munkahely Németországban az exporttól függ. Németország 2008-ban is a világ legnagyobb exportőre volt, megelőzve az USA-t. A német export értéke több mint 1000 milliárd eurót tett ki. Németország rendkívül ráutalt a külső piacokra: *2009-ben az export reálértékben várhatóan 8,3 százalékkal esik vissza, az import pedig 5,2 százalékkal csökken. Mivel Németország a viseg-*

- rádi országok, köztük Magyarország legnagyobb külkereskedelmi partnere, a német külkereskedelmi mutatók csökkenése nyilvánvalóan súlyos hatásokkal jár térségünkre s benne Magyarországra.*
5. *A fejlesztések szempontjából kedvező lenne a vállalatok számára, hogy a vállalatokban átlagosan a sajáttőke-ellátottság 65 százalékot ér el az ösztökéhez viszonyítva, azonban a rossz termelési profitkilátások és a zsugorodó piacok mellett nem éri meg beruházni, így nem hatnak sem az ösztönző források, sem a saját tőkeerő. A német polgárok megtakarítási hajlandósága magas, sőt tovább nőtt: a németek bruttó jövedelmeik 16-18 százalékát takarítják meg 2009-ben, ami kivételesen magas arány. A német háztartások megtakarítási szokásai a klasszikus modellt követik, a megtakarításaiknak csak mintegy 15 százaléka van részvényben. A német bankok helyzete összességében stabil, de ezt azzal érik el, hogy leánybanki kihelyezéseiket óvatosan kezelik, új, friss tőkét a legutóbbi hónapokban nem, vagy igen óvatosan transzferálnak külföldre.*
 6. *A 2008–2009. évi nagy állami válságellenes és fejlesztési csomagok összességükben hatalmas, több mint 650 milliárd eurós transfert biztosítanak. 2009-ben a kidolgozott II. konjunktúra-program újabb 50 milliárd eurót tartalmaz. Infrastrukturális fejlesztésekre 17,5 milliárd euróval költenek többet. Az adó- és járulékcsökkentések hatása a háztartásoknál hagy 15,8 milliárd eurót. A betegbiztosítási tehercsökkentés aránya 0,6 százalék (a fizetendő járulékhoz képest); ennek társadalompszichikai hatása kedvező. A feszült munkaerőpiac részbeni és időleges tehermentesítését szolgálja a rövidített munka (Kurzarbeit) lehetőségének kiterjesztése.*
 7. *A válság hatásainak szempontjából az ipar és a pénzügyi rendszer néhány fontos területe neuralgikus. 2009-ben a német iparágak közül a ruházati ipar várhatóan 12 százalékkal, a gépkocsigyártás és a műanyagtermelés 9-9 százalékkal, a textilipar 8 százalékkal, a fémfeldolgozás hét százalékkal esik vissza. A pénzügyi és bankrendszer Németországban fejlett, és 2008 őszéig stabilitást mutatott, de azóta a nemzetközi dimenzióban tapasztalt bizalomvesztés, tőkevesztés a részvénypiacokon tartósan kedvezőtlen kilátásokhoz vezettek. A megoldás csak a reálszféra felértékelése és biztonsága lehet, amely újratáplálhatja a pénzügyi stabilitás megteremtését.*
 8. *Németország a válságkezelésben sem megalapozatlan szubvenciók politikát, sem indokolatlan restriktív politikát nem kívánt alkalmazni, azonban a gyakorlatban mégis a költségvetési kiadások radikális növelésére kényszerült; tehát az idénre tervezett 3,6 százalékos államháztartási hiány bizonyosan jóval magasabb lesz, de nem tudni mennyivel. A válságkezelési stratégia középpontjában a konszolidáció és a fenntartható fejlődés megalapozása szerepel. Ez 2009-ben biztosan nem teljesíthető.*
 9. *Az alacsony infláció lehetővé teszi a tartósan alacsony kamatpolitikát az euróövezetben, így Németországban is. 2009 májusában az infláció nulla százalék volt, s éves szinten is mikroszkopikus marad. Igen fontos lenne a válságból történő kilábalás szempontjából a beruházások fellendülése. Ezt jelenleg az Európában legnagyobb, 650–700 milliárd eurós konjunktúraösztönzési kiadási csomag révén próbálják elérni, de a fent elemzett rendkívül konkrét átfogó 149 intézkedéscsomag a vártnál jóval lassabban és kisebb mértékben fejti ki hatását, amin nem csodálkozhatunk, mivel a gazdaságélénkítés korábbi receptjei a jelenlegi helyzetben nem működnek. Az is kiderült, hogy az állam válságkezelő képessége a jelenlegi világgazdasági helyzet és összefonódások mellett igen korlátozott. Az állam megpróbál a beruházási klíma, a profitfeltételek és a gazdasági keretfeltételek javítására koncentrálni. Éppen ez utóbbi kettő gyengéseit azonban nem képes mesterségesen kiegyenlíteni. A beruházásösztönzésnek egyértelműen össze kell (kellene) kapcsolódnia a tudásalapú beruházások, az oktatás, a K+F, a munkahelyi továbbképzés és az innovációk ösztönzésével. Ezek megvalósítása azonban a gazdaság feladata, és a gazdasági alanyok a jelenlegi helyzetben érzik ennek szükségességét, de nem látják megvalósíthatóságát és rentabilitását, pedig e nélkül a válságból való kilábalás nehéz, és az új fellendülés szilárd megalapozása nem lehetséges.*

1. táblázat
Németország fő makrogazdasági adatai
(növekedés, százalék)

	2007	2008	2009
Bruttó hazai termék	2,5	1,3	-2,5
Állóke-beruházások	4,1	3,9	-7,0
<i>gépek, berendezések</i>	6,9	5,3	-10,0
<i>építőipar</i>	1,8	2,7	-4,0
Állami kiadások	2,2	2,2	2,5
Magánfogyasztás	-0,4	0,0	0,4
Fogyasztói árak	2,3	2,8	0,6
Munkanélküliségi ráta	9,8	7,8	9,0
Államháztartás mérlege/GDP	-0,2	0,1	-3,6
Export	7,5	3,9	-8,3
Import	5,0	5,2	-5,2

Forrás: Statistisches Bundesamt, Deutsche Bank Research, Jan. 2009. 10. p.

2. táblázat
A gazdasági növekedés Németországban
(2009. tavaszi német és nemzetközi előrejelzések szerint)

	2009	2010
Német szövetségi kormány	-6,0	0,5
Nemzetközi Valutaalap	-5,6	-1,0
Európai Bizottság	-5,4	0,3
OECD Outlook	-5,3	0,2
Az „öt bölc” gazdaságkutató	-6,0	-0,5
Financial Times Deutschland	-5,8	0,5

Forrás: Financial Times Deutschland (28. Mai 2009).

* * * * *

Referenciák

Deutsche Wirtschaft in stürmischer See: Konjunkturausblick 2009. *Aktuelle Themen*, Deutsche Bank Research, No. 438, 2009, pp. 1–11.

Financial Times Deutschland (28. Mai 2009)

Germany. *Interim Forecast*. European Commission, January 2009. 21. p.

Grundlinien der Wirtschaftsentwicklung. *DIW Wochenbericht*, No. 1–2, 2009. pp. 1–17.

Konjunkturgerechte Wachstumspolitik. Jahreswirtschaftsbericht 2009. BMWI, 2009. 133 p.

Kein rascher Wirtschaftsaufschwung in Deutschland. *Im Dialog. HWWI-Pressemitteilung*, 12 März 2009.

Statistisches Bundesamt, Deutsche Bank Research. Januar 2009. 10. p.

SPANYOLORSZÁG ÉS A GAZDASÁGI VÁLSÁG

Éltető Andrea

A spanyol gazdaság 15 éve folyamatosan látványos növekedést produkált, jelentősen az uniós országok növekedési üteme felett. A kormányfő a 2006-os évet értékelő beszédében még büszke lehetett arra, hogy mióta 2004-ben a szocialisták átvették az ország irányítását, több mint 2 millió állás jött létre, a 8,5 százalékos munkanélküliségi ráta 1979 óta a legalacsonyabb, a GDP 3,9 százalékkal bővült.¹ Az ország továbbra is vonzó turistacélpont. A davosi világgazdasági fórum éves turisztikai jelentése szerint az idegenforgalmi vonzerő világlistáján Spanyolország az ötödik helyet foglalta el 2008-ban.² Ezt a kiemelkedő kulturális gazdagság, a kiváló infrastruktúra és a képzett munkaerő teszi lehetővé. A spanyol gazdasági boom és magas belső kereslet miatt a külkereskedelmi és folyó fizetési mérleg hiánya gyorsan nőtt, elérve a GDP 9,3 százalékát 2007-ben.

2007 végére azonban már válsághangulat alakult ki, a spanyol gazdaság lelassult, és a gazdasági problémák kerültek előtérbe. Az addigi növekedés ugyanis főleg az olcsó hitelek által táplált ingatlanpiaci boomon, valamint az óriási számban érkező bevándorlók olcsó munkaerején és fogyasztói keresletén alapult. Spanyolországban nagyon magas a háztartási és vállalati eladósodás. A pénzügyi zavarok, bizonytalanságok a hitelek terén szigorodáshoz vezettek, ez pedig a lakásvásárlások csökkenését, az építőipar stagnálását vonta maga után. Mivel az építőipari beruházások a spanyol GDP mintegy 17 százalékát teszik ki, ennek jelentős hatása volt a növekedésre.

A spanyol lakosság egyre nagyobb része külföldről (Európán kívül főleg Dél-Amerikából és Afrikából) jött. A bevándorlás gazdasági és munkaerő-piaci hatásai igen jelentősek. A spanyol népesség 2015-re eléri a 49,5 milliót a Nemzeti Statisztikai Hivatal jelentése szerint. 2000 és 2007 között évi átlag 300.000 ember érkezett Spanyolországba. Ezek elsősorban 16 és 44 év közötti munkaképes fiatalok. A 2000 óta teremtett több mint 5 millió munkahely 45 százalékát külföldiek töltötték be, így nem csoda, hogy hét év alatt 1-ről 14 százalékra emelkedett a súlyuk a foglalkoztatottak körében.³ A bevándorlók tömege jótékony hatással volt a munkanélküliségre, s itt 2004 óta látványos volt a csökkenés. A foglalkoztatottság növekedésével nőtték a kormány adóbevételei is.⁴

A lassulás jelei és a válság már a 2008. tavaszi választási kampány témája is volt, és az újraválasztott szocialista kormány rögtön gazdaságélénkítő intézkedéseket hozott. Spanyolország ma különböző és erősebb ország, mint a legutóbbi (1993-as) recessziókor. Akkor a költségvetési hiány a GDP 7 százalékára rúgott; most 2,2 százalék többlete volt, és az államadóság is relatíve alacsony. Megerősödött a vállalati szféra is, és az elmúlt 15 évben egyre több erős spanyol multinacionális vállalat alakult ki.

¹ Világgazdaság (2007)

² Travel & Tourism Competitiveness Report (2008)

³ Banco de Espana, Boletín Económico, febrero 2008

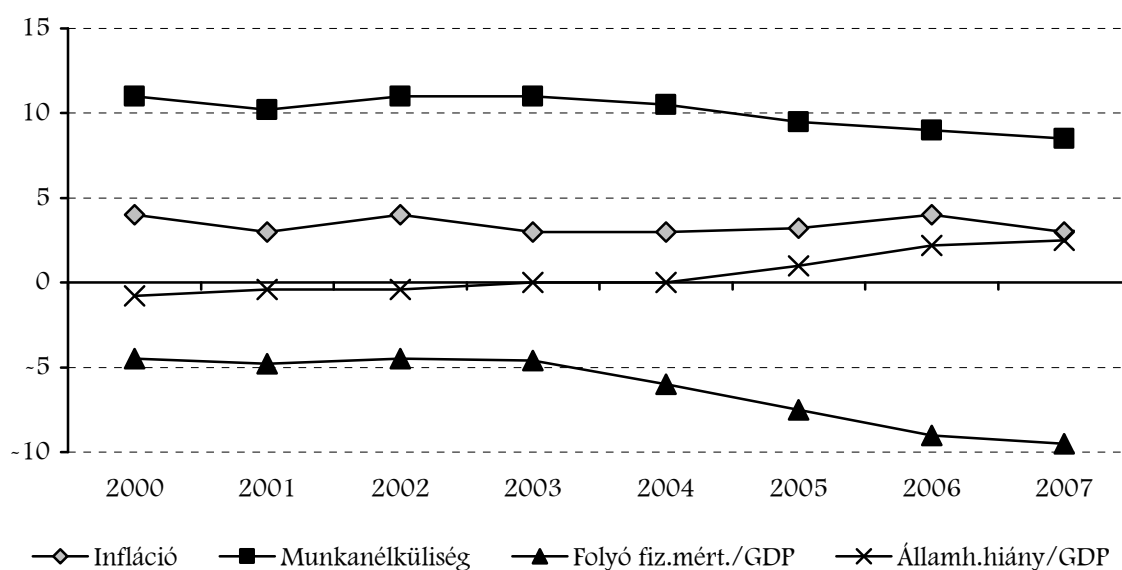
⁴ OECD (2007)

1. táblázat
Spanyolország egyes makrogazdasági mutatói

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Reál GDP-növekedés	5	3,6	2,7	3,1	3,3	3,6	3,9	3,8
Infláció	3,5	2,8	3,6	3,1	3,1	3,4	3,6	2,8
Munkanélküliség	11,1	10,3	11,1	11,1	10,6	9,2	8,5	8,3
Folyó fiz.mérl./GDP	-4	-4,3	-3,8	-4	-5,9	-7,5	-8,8	-9,3
Államh.hiány/GDP	-1	-0,6	-0,5	-0,2	-0,3	1	1,8	2,2
Államadósság/GDP	59,3	55,5	52,5	48,7	46,2	43	39,7	36,2

Forrás: Eurostat.

1. grafikon
Spanyolország egyes makrogazdasági mutatói, 2000-2007

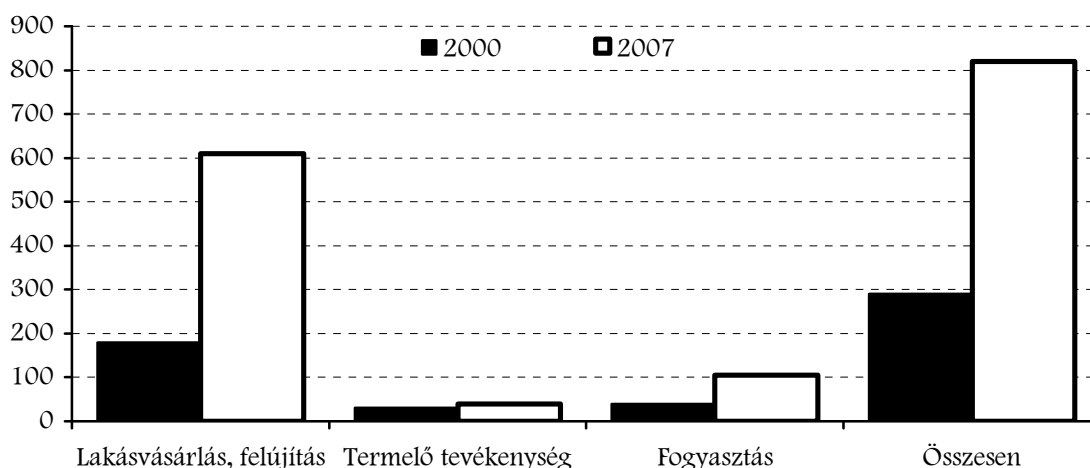

Forrás: Eurostat.

1) A válság és a pénzügyi rendszer

A spanyol gazdaság és pénzügyi szektor az 1998 és 2008 közötti periódusban, illetve az euró bevezetése után prosperált. A kamatlábak alacsonyok voltak, bőven volt hitel, a vállalatok és a családok eladósodtak, így tudták a befektetéseket és a fogyasztást finanszírozni. A vállalatok jórészt berendezésekbe, technológiai fejlesztésekbe, infrastruktúrába ruháztak be, aminek nyomán az ipari és szolgáltatási szektor modernizálódott. A háztartásoknak nyújtott hiteleken belül jelentősen nőttek a lakáscélú hitelek; 2007-ben már az összes hitel 74 százalékát fordították lakásvásárlásra, vagy felújításra (2. grafikon).

2. grafikon
A háztartásoknak nyújtott kölcsönök és hitelek
(millió euró)

Forrás: Banco de España.

Mivel a hazai megtakarítás kevés volt ahhoz, hogy a nagy mennyiségű hitel igényt fedezni tudja, a spanyol bankok a külföld felé adósodtak el, és ez 2004–2005 óta egyre nagyobb méreteket öltött.

A pénzügyi válságnak kettős hatása volt a spanyol gazdaságra: felgyorsította az építőipar átrendeződését és nyilvánvalóvá tette a spanyol pénzügyi rendszer likviditás hiányát. Azóta öt fontos világgazdasági faktor hatott a spanyol gazdaságra: a nemzetközi pénzügyi válság, az energiaárak emelkedése, egyéb nyersanyagárak emelkedése, az élelmiszerárak emelkedése, és a kamatlábak emelkedése.⁵ Mindez növelte az inflációt és csökkentette az ország versenyképességét. A nemzetközien kívül négy fő belső tényező is problémát okozott: a folyó fizetési mérleg hiánya (a GDP 10 százaléka körül), a külső eladósodás (GDP 70 százaléka), a lakás- és telekárak emelkedése és elszakadása valós értéküktől, a késedelmes fizetés arányának növekedése a bankszektorban.

Ugyanakkor a spanyol bankrendszer hagyományos, „régimódibb”, mint például az amerikai, nem terjedtek el a subprime jelzáloghitelek és egyéb olyan formák, amik a válság közepontjában álltak. A spanyol központi bank jelentős tartalékokat (7 százalék) követelt meg a bankoktól, és ezek most a válság idején nagyon jól jönnek.⁶ A válság következményeként a spanyol bankok is megszigorították a hitelfeltételeket, és jelentősen csökkent a nyújtott hitelek száma (lakásvásárlásra 2008-ban 40 százalékkal kevesebb hitelt nyújtottak, mint 2007-ben).⁷ Nem meglepő, hogy az ipari minisztérium adatai szerint a spanyol kis- és középvállalatok 80 százaléka finanszírozási, hitelfelvételi gondokkal küzd. A kormány 2008 októberében létrehozta a Pénzügyi Aktívák Vásárlási Alapot (Fondo de Adquisición de Activos Financieros) 30 milliárd euróval, ami maximum 50 milliárdra emelkedhet. Az alapot a Gazdasági és Pénzügyminisztérium kezeli, és aukciókon vásárol a bankoktól jelzálog és egyéb hiteleket. 2009. február végéig 20 milliárd euró likviditást pumpált be ily módon a spanyol kormány a pénzügyi rendszerbe.⁸

Várhatóak banki fúziók is, főleg a takarékszövetkezetek körében. Az ilyen kísérletek nem mindig sikeresek; 2009 márciusában egy meghiúsult fúzió után a spanyol központi bank

⁵ Recarte, A (2009)

⁶ La Vanguardia (2008)

⁷ Cinco Días 2009. február 10.

⁸ <http://inversores.es/david-vergara-analiza-el-fondo-de-adquisicion-de-activos-financieros/>

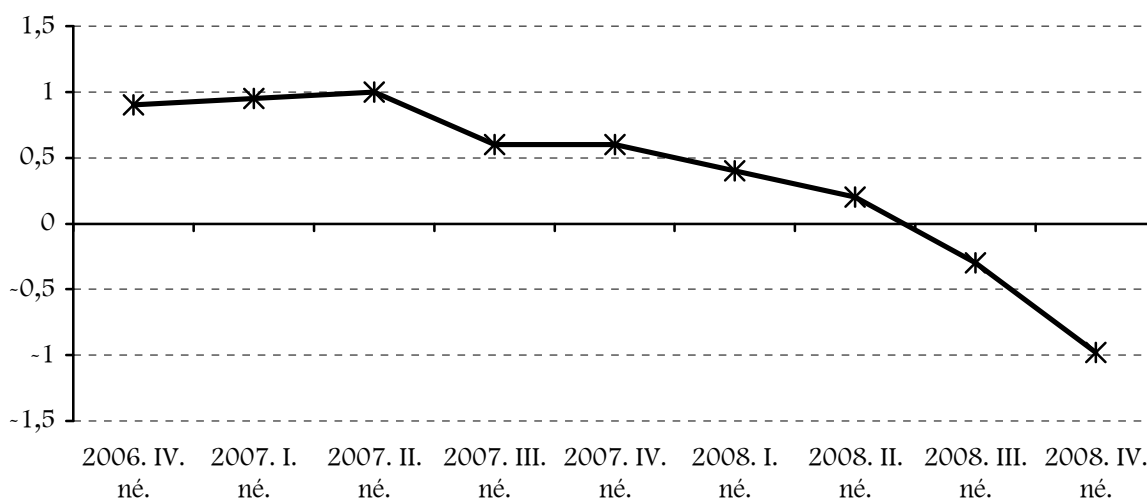
kénytelen volt beavatkozni és átvenni a Caja Castilla-La Mancha (CCM) irányítását. Utoljára 1993-ban volt ilyenre példa, akkor a Banesto bank esetében. A betétesek pénze így biztosítva van, a takarékszövetkezet vezetőségét pedig lecserélik.

2) A válság mélyülése és terjedése

2008-ban a spanyol GDP növekedése 1,2 százalék volt, ami jelentős visszaesés az előző évhez képest. Az év második felében a visszaesés mögötti legfőbb tényező a háztartási fogyasztás radikális csökkenése volt. A fogyasztói bizalmi index régen látott mélyponton áll. A kormányzati kiadások ugyanakkor a válságkezelő intézkedések következtében nőttek, így a 2007 végi költségvetési többlet (a GDP 2,2 százaléka) hiányba fordult át (a GDP 3,82 százaléka). Az államadósság szintje is nőtt három százalékkal, elérve a GDP 39,4 százalékát. 2009-re a kormány szerint a költségvetési deficit eléri majd a GDP 6 százalékát, de egyes elemzők szerint ez akár 8 százalékra is rúghat.⁹ Az Európai Bizottság ugyanakkor már figyelmeztette Spanyolországot, hogy 2011-re próbálja ismét 3 százalék alá csökkenteni a költségvetési hiányt.¹⁰

Ami az inflációt illeti, a fogyasztói árindex 1,4 százalékkal csökkent 2008-ban, a háztartási fogyasztás és az energiaárak csökkenése miatt. Így jött létre az az állapot, hogy a hagyományosan magasabb spanyol inflációs ráta az eurózóna inflációja alá került. A meredeken csökkenő import miatt javult a külkereskedelmi és folyó fizetési mérleg egyenlege. A külkereskedelmimérleg-hiány 2008-ban 5 százalékkal csökkent, 2002 óta először.¹¹

3. grafikon
A spanyol GDP alakulása 2006 és 2008 között az előző negyedévhez viszonyítva

Forrás: OECD.

A személygépkocsi-értékesítések közel a felükre estek vissza 2007 és 2008 decembere között; az utóbbi tíz év legkevesebb autóját adták el. Az ipari termelés a vártnál jobban csökkent, 6,8 százalékkal, amit az is mutat, hogy az elektromosáram-fogyasztás is csökkent, az 1993-as recesszió óta először. Leginkább az irodai és informatikai berendezések, faipari termékek, bútork gyártása esett vissza. Nőtt viszont az elektronikus berendezések, járművek termelése. A

⁹ Hugh, E. (2009)

¹⁰ El País 2009 február 10.

¹¹ El País március 10.

lakások eladása 35-40 százalékkal csökkent s a lakásárak a túlkínálat miatt nyomottak. A szolgáltatási szektor tevékenysége 14,6, a turizmus 11 százalékkal esett vissza.¹²

A munkanélküliségi ráta 2008 végére 13,91 százalékra ugrott, ami az EU-ban a legmagasabb érték. Ezzel a munkanélküliek száma túllépte a 3 milliót (ez 1996 óta a legmagasabb), és előrejelzések szerint a 2009-es év végére 16 százalékos lesz a munkanélküliségi ráta, és meghaladhatja a négymillió főt is. Először az építőipari és szolgáltatási szektorban nőtt a leginkább a munkanélküliség, majd az iparban és a mezőgazdaságban is. Az építőiparban a foglalkoztatottak száma 22 százalékkal esett vissza 2008-ban, míg az iparban 7 százalék, a szolgáltatásoknál 1,1 százalék volt ez az arány. A munkanélküliség leginkább a 25 év alattiakat sújtotta; itt 20 százalékos volt a foglalkoztatottság csökkenése. A határozott időre szóló szerződések száma kevésbé csökkent, mint az állandó állást kínáló szerződéseké.¹³

2008 novemberében Zapatero kormányfő bejelentett a munkanélküliség enyhítésére egy 11 milliárd eurós kétéves programot. Ez a spanyol GDP 1,1 százalékának megfelelő összeg és 2009-ben mintegy 300 ezer állás létesítését teheti lehetővé. Az összeg legnagyobb része, 8 milliárd euro helyi önkormányzatokhoz kerül, közmunka projektekre; 800 millió eurót a Spanyolországban stratégiai autószeक्टरra fordítanak (lásd az E-tervnel).

A munkanélküliség súlyosan érintette a bevándorlókat is (25 százalékuk vesztette el állását 2008-ban), mivel ők nagy számban dolgoztak az építőiparban és a szolgáltatóiparban. A válság kormányzati kezelése a bevándorlási politikát és erőforrásokat is érintette. A Bevándorlási Integrációs Alap rendelkezésére álló költségvetési erőforrásokat például 59 millió euróval (30 százalékkal) csökkentették, mondván, hogy itt „általános kiadásokról” van szó, és nem munkahelyteremtésről. Ugyanakkor megígérték, hogy a kurtítás csak átmeneti. A Zapatero-kormány célja egyébként négy területen is változtatni a bevándorlási politikán. Ezek a bevándorló munkavállalók számának csökkentése (a bevándorlók számára nyitott állások csökkentésével), a bevándorlók hazatérésének ösztönzése, a család egyesítés megnehezítése, az illegális bevándorlás nagyobb büntetése. Elemzők szerint ezek az intézkedések téves irányba mutatnak, és nem lesznek hatékonyak.¹⁴

3) Az E-terv

2008 őszén a spanyol kormány körülbelül 80 olyan válságkezelő intézkedésről hozott döntést, amik a Spanyol Terv a Gazdaság és a Foglalkoztatás Ösztönzésére (Plan Español para el Estimulo de la Economía y del Empleo), azaz a „Plan E” (E-terv) alkotóelemei. A terv részleteit folyamatos társadalmi és politikai dialógus keretében vitatják meg. A kormány külön honlapot hozott létre a tervnek, ahol naprakészen nyomon lehet követni az intézkedéseket.¹⁵

A Plan E öt területet céloz meg: (1) családok támogatása, (2) vállalatok támogatása, (3) a foglalkoztatás támogatása, (4) pénzügyi és költségvetési intézkedések, (5) a gazdaság modernizálása.

1. Családok támogatása

Itt egy sor fiskális eszközről van szó, ami közvetlenül a családokat támogatja jövedelmük megtartásában vagy megnövelésében. Összességében 14 milliárd eurós ösztönzőcsomagról van szó 2008 és 2009-ben. Ennek része, hogy a személyi jövedelemadókból 2008-ban 400 eurót

¹² La Caixa Monthly Report no. 321, 2009. február

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Fleguero, F. – Vázquez, P. (2009)

¹⁵ <http://www.plane.gob.es>

fokozatosan leírhatták a munkavállalók. Eltörölték 2009-től az örökösödési adót, ami évente mintegy 1,8 milliárd megtakarítás az adófizetőknek. Tovább emelik a minimális nyugdíjat és a minimálbért (2009-ben 4 százalékkal), ami 2008-ban havi 600 euró volt (cél 2012-re minimum havi 800 euró). Az állami oktatási ösztöndíjakra szánt költségvetést is 6 százalékkal emelik meg 2009-ben. Azok a családoknak, akik elvesztették állásukat, lehetőségük van a jelzálogfizetésben 2 év haladékot kérni.

2. Vállalatok támogatása

A vállalatokat tekintve a Plan E a kis és középvállalati szektort támogatja, főleg fiskális eszközökkel 17 milliárd euró értékben, másodsorban a pénzügyi lehetőségek tágításával, hitelfelvétel-könnyítéssel, 29 milliárd eurót szánva erre. Az egyéni vállalkozóknak, kis és középvállalatoknak új hitelfelvételi és beruházás-finanszírozási lehetőségeket nyitottak az Állami Hitelin-tézeten (Instituto de Crédito Oficial, ICO) belül. 2009 januárjától havonta kérhetik a vállalatok az áfa-visszatérítést, nem csak az év végén. Többféle exportösztönző és amortizációkönnyítítő intézkedést is sorolhatunk ide.

3. A foglalkoztatás ösztönzése

Közvetlen munkahelyteremtő intézkedések például a Helyi Beruházási Alap (Fondo Estatal de Inversión Local) és a Gazdaság és Foglalkoztatás Dinamizáló Speciális Alap (Fondo Especial para la Dinamización de la Economía y el Empleo) létrehozása 11 milliárd euró összeget megmozgatva és 300 ezer új munkahely teremtését célul tűzve. A Helyi Beruházási Alap 8 milliárd euróval gazdálkodik, 2009 elejétől új, gyorsan megvalósuló közberuházásokat támogat, amik a gazdaság dinamizálására és a munkahelyteremtésre hatnak. A pénz 8000 önkormányzat között oszlik el, népességi alapon, maximum 5 millió euró juthat egy projektre. A másik alap tőkéje 3 milliárd euró és alapvetően háromféle tevékenységet finanszíroz: építkezéseket, park- és tömbrehabilitációt, munkahelyteremtést a K+F, a turizmus és a környezetvédelem terén, valamint az autóiipari munkahelyteremtést (800 millió euró). A foglalkoztatás ösztönzéséhez sorolták be a később létrehozott Autóiipari Integrált Tervet is.

Autóiipari integrált terv

A spanyol autóiipar a GDP 10 százalékát állítja elő, termelésének 80 százaléka exportra megy.¹ Spanyolország az Európai Bizottságtól is kért és kapott 1,69 milliárd eurót annak az 1082 autóiipari munkásnak az áthelyezésére, akiket Castilla y León és Aragón tartományban bocsátottak el, összesen 12 cégtől. A segítséget az Európai Globalizációs Alap nyújtja.² Végül 2009 február 13-án a spanyol kormány – követve más országokat – bejelentett egy 4 milliárd eurós autóiipari mentőcsomagot (Plan Integral de Automoción).³ A terv rövid, hosszú és középtávú intézkedéseket tartalmaz, ipari, logisztikai, pénzügyi téren. Része a „Plan Vive” és a „Plan de Competitividad”. Az első 1200 millió eurót szán a kereslet élénkítésére, a 10 évnél öregebb autók lecserélését szorgalmazva. A második terv 800 millió euróval finanszírozza a szektor beruházásait, amik új, környezetvédő és energiatakarékos termékek kifejlesztését és a vállalatok versenyképességének növelését szolgálják. Logisztikai téren 950 millió eurót szánnak a vasúti áruszállítás ösztönzésére, és a közúti áruszállítás fejlesztésére. Ami az innovációt illeti, közvetlen K+F-támogatást kap az autóiipar 320 millió euró értékben (két év alatt). A terv célul tűzi ki azt is, hogy 2014-ben már egymillió hibrid autó közlekedjen a spanyol utakon. Ezt a célt szolgálja a Movele projekt (tizsmillió euró), ami már 2009 és 2010 folyamán 2000 elektromos autó és 500 feltöltési pont bevezetését tervezi a városokban.

*

¹ <http://www.eubusiness.com/news-eu/1227800826.83/>

² El País 2009. február 10.

³ <http://ecodiario.economista.es/motor/noticias/1033555/02/09/El-Gobierno-aprueba-un-plan-de-ayuda-al-sector-del-automovil-dotado-con-4170-millones-de-euros.html>

4. Pénzügyi és költségvetési intézkedések

A cél likviditás pumpálása a pénzügyi rendszerbe, a hitelcsatornák újra megnyitása, az adófi-zetők terhelése nélkül. A Betétgarancia Alap fedezetét kliensenként és bankonként 100 ezer euróra emelték. Létrehozták a már említett Pénzügyi Aktívák Vásárlási Alapot. Az állam kezességet vállal a hitelintézetek új adósságkibocsátásaira. Itt van szó a minisztériumok, államapparátus

kiadásainak csökkentéséről is. Az új közalkalmazottak számára kiírt állásokat 70 százalékkal csökkentették, és a főbb állami funkcionáriusok fizetését befagyasztották.

5. A gazdaság modernizálása

Cél egyes iparágak termelékenységének növelése (energia, közlekedés, telekommunikáció, szolgáltatások). Ez a hosszú távú növekedés alapja. Több mint harminc új törvény, reform, intézkedés, terv tartozik ide az oktatás, a turizmus, a K+F, az energia és egyéb már említett területeken.

4) Egyéb intézkedések

2009 januárjában egyes spanyol szocialista vezetők is bíztatták a lakosságot, hogy hazai árut vásároljanak. Spanyol ruhákat, felszereléseket vásároljanak, inkább külföldi újságok előfizetését mondják le, ne a spanyol lapokat – kérte az embereket Miguel Sebastián ipari miniszter. A 2009. február 22-i G20 értekezleten a spanyol kormányfő egyébként a kereskedelmi és pénzügyi protekcionizmus ellen érvelt, mondván, hogy ez csak „gazdasági délibáb, ami végül mindenki számára káros”.¹⁶

A válság ösztönözte fontos lépés az is, hogy 2009. március 27-én a kormány eldöntötte az ún. európai szolgáltatási direktíva átvételét, ami már tíz éve húzódott. Ez 46 törvénymódosítást von maga után, szabaddá teszi a szolgáltatási tevékenység végzését Spanyolországban, és többek között lehetővé teszi a vállalatalapítást 24 óra alatt, előzetes engedélyeztetés nélkül. A kormány számításai szerint a direktíva átültetése és részletes megvalósítása mintegy 1,2 százalékkal növelheti a GDP-t és a fogyasztást, és számos munkahelyet teremthet.¹⁷

2009. május 12-én Zapatero kormányfő újabb válságkezelő intézkedéscsomagot jelentett be. Ennek fő vonalai a következők:

- * Az egyik legfőbb elem a lakásvásárlásokkal kapcsolatos. 2011-től csak azok a lakásvásárlók alkalmazhatják a teljes személyijövedelemadó-kedvezményt, akik évi 17 000 eurónál kevesebbet keresnek. Akik évi 24 000 euró felett keresnek, azok egyáltalán nem alkalmazhatják, akiknek pedig 17 és 24 ezer euró között van az éves jövedelmük, azok lineárisan csökkenő mértékben alkalmazhatják. Nagyobb adóleírási lehetőséget kapnak viszont a lakást bérlők és bérbe adók is.
- * A másik fontos intézkedés autóvásárlásra ösztönöz: a kormány minden új autó vásárlásához 500 eurót ad, ha a regionális önkormányzat másik 500 eurót és a gyártói pedig 1000 eurót ad, így összesen 2000 euróval kerül kevesebbe majd egy új autó.
- * Öt százalékkal csökkentik a társasági adót a 25 főnél kevesebbet foglalkoztató és 5 millió eurónál kisebb bevételű kisvállalatok számára, ha 2009 végéig fenntartják, vagy bővítik cégüket.
- * A „virtuális iskola” projekt keretében 420 ezer diák kap hordozható számítógépet és az aulákban digitális pontok és WiFi létesül.
- * Újabb, 20 millió eurós alap létesül a fenntartható gazdasági projektek számára 2009–2010-re, az ICO keretén belül, és a Helyi Beruházási Alap is újabb 5 millió eurót kap környezetvédelmi projektekre.

¹⁶ El País, 2009. február 22.

¹⁷ El País, 2009. március 27.

Ezen kívül azoknak a légitársaságoknak, akik az utaslétszámot növelni tudják 2008-hoz képest, Zapatero a Spanyol Repülőterek Szövetségének (AENA, Aeropuertos Españoles y Navegación Aérea) befizetendő illeték teljes jóváírását ígéri.¹⁸

Zárszó

Spanyolországban egy generáció nőtt fel anélkül, hogy tudná mi a válság. A legutóbbi, 1993-as gazdasági válság gyorsabb és mélyebb volt, mint a mostani, és a fő különbség, hogy az belső válság volt, „egyedi” eset. A mostani pedig világgazdasági válság, ami sok országot, Spanyolország gazdasági partnereit érinti. A külső válság hatásai hozzájárultak a belső problémákhoz. Az ingatlanpiaci „buborék” kipukkadása alaposan megrázta a spanyol gazdaságot, az árak zuhanása magával rántotta az építőipart. A termelékenység (egységnyi munkaerőköltség) az elmúlt évtizedben az EU országai alatt maradt. A gazdaság versenyképességét az egységes pénz miatt most már nem lehet a valuta leértékeléseivel javítani, mint 1992–1994-ben. A válság kezelésére a spanyol kormány viszonylag hamar sok, jól kommunikált és rendszerezett intézkedést hozott. Ezek hatásaként azonban a felhalmozott költségvetési többlet hiányba fordult, és a hiány gyors ütemben nő tovább. Az EP-választások előtt további intézkedéstervezetek láttak napvilágot, amik újabb állami pénzek kiadását követelik meg. A későbbi időszakra viszont így több költségvetési mozgásteret már nem maradt a kormánynak, az EU előjelezése szerint az államháztartási hiány 2009-ben 8 százalék fölé ugrik.

Az OECD ajánlásai szerint Spanyolországban ahhoz, hogy a krízist és a súlyos munkanélküliséget kezelni tudja tovább kellene csökkentenie a még fennálló merevségeket, elsősorban a munkaerőpiacon. Csökkenteni kellene az elbocsátás költségeit (17 féle szerződés, akár 45 napnyi fizetés ledolgozott évenként) a határozatlan idejű foglalkoztatottaknál. A munkáltatók inkább határozott időre vesznek fel munkaerőt, s ezáltal a spanyol munkaerőpiac erősen szegmentált, a dolgozók több mint 30 százaléka határozott idejű szerződéses. Az OECD szerint javítani kellene az oktatás hatékonyságát is. Rengeteg diák (kb. 30 százalék) nem fejezi be a közép- és felsőfokú iskolákat, s ez az éves GDP egy százalékát kitevő veszteséget okoz az államnak.

Mindez azt jelenti, hogy a gyors, átmenetileg segítő intézkedések mellett a hosszú távú gazdasági fejlődés alapjait is meg kellene támogatni, és ösztönözni a termelékenység javulását.

Referenciák

Banco de España (2008): *Boletín Económico*, febrero.

Flegueroso, F. – Vázquez, P. (2009) : Inmigración y crisis: aciertos, desaciertos y políticas complementarias. *La Crisis de la Economía Española – Lecciones y Propuestas*. FEDEA 2009. pp. 52–55.

Hugh, Edward (2009): *Spain's Recession Deepens.*, January 31.

http://www.rgemonitor.com/euro-monitor/255357/spains_recession_deepens

¹⁸ El País, 2009. május 13.

La Caixa (2009): *Monthly Report*. No. 321, február.

La Vanguardia (2008): Interjú a Banc Sabadell elnökével, Josep Oliu-val. Október 5.
<http://www.lavanguardia.es/lv24h/20081005/53554350536.html>

OECD (2007): *Economic Outlook*. No. 82.

Recarte, A (2009): La crisis financiera internacional y el crack financiero español. *Libertad Digital*. www.libertaddigital.es

Travel & Tourism Competitiveness Report (2008) március 4,
<http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/TravelandTourismReport/index.htm>

Világgazdaság (2007): Spanyol gazdasági csodabuborék. Április 19.

A VÁLSÁG HATÁSAI ÉS KEZELÉSE AZ EGYESÜLT KIRÁLYSÁGBAN

Vida Krisztina

1) A kiinduló helyzet

Az Európai Unió második legnagyobb gazdasága az elmúlt években (egészen 2008-ig) kiegyensúlyozott, a régi tagállamok átlagánál többnyire magasabb növekedést tudott produkálni. A brit bővülést az EU-átlagnál alacsonyabb beruházási tevékenység, ugyanakkor magas foglalkoztatottság, viszonylag alacsony munkanélküliség, alacsony (de enyhén emelkedő) infláció, a maastrichti kritériumhoz közeli, majd annak megfelelő államháztartási hiány, illetve folyamatosan az alatt maradó, ám trendszerűen növekvő államadósság kísérte. A brit gazdaság egyik legkedvezőtlenebb trendje az elmúlt években a deficitese külkereskedelem, valamint a fizetési mérleg folyamatosan negatív egyenlege volt. (1. táblázat)

1. táblázat
Az Egyesült Királyság alapadatai 2003 és 2009 között

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009*
GDP (mrd. euró, pps)	1503	1602	1651	1728	1798	1800	1727
GDP-növekedés	2,8	3,0	2,2	2,9	2,6	0,7	-3,8
GDP/fő/EU-átlag	121,8	123,7	121,9	120,6	118,4	116,9	
Állótókeberuházás/GDP	16,4	16,7	16,7	17,1	17,8	16,9	15,5
Foglalkoztatottság	71,5	71,7	71,7	71,6	71,5	71,5	69,1
Munkanélküliség	5,0	4,7	4,8	5,4	5,3	5,6	8,2
Infláció	1,4	1,3	2,1	2,3	2,3	3,6	1,0
Államháztartás/GDP	-3,3	-3,4	-3,4	-2,7	-2,7	-5,5	-11,5
Államadósság/GDP	38,7	40,6	42,3	43,4	44,2	52,0	68,4
Export (mrd. euró)	420	447	483	554	542	529	445
Import (mrd. euró)	457	495	546	615	608	577	483
Fizetési mérleg/GDP	-1,6	-2,1	-2,6	-3,4	-2,9	-1,6*	

Forrás: Eurostat (* előrejelzés).

2008 végén a brit gazdaságban megindult a recesszió, amely az előrejelzések szerint 2009-ben éri el mélypontját, ezt követően 2010-ben is még csak stagnálás lesz jellemző, majd 2010

után várható javulás.¹ Eközben a munkanélküliség folyamatosan emelkedik, az államadósság tovább nő (az Egyesült Királyságban a hiánycél nem 60, hanem 40 százalék/GDP, amelyet már 2004-től nem sikerült tartani), az államháztartási hiány pedig már 2008-ban meglódult.

2008 végére a magánfogyasztás és az üzleti szféra beruházásai is visszaestek, a részvények elértéktelenedése és a tőzsde mélyrepülése volt jellemző (a FTSE 2008 végén 2008 elejéhez képest több mint 30 százalékot esett, ami az index negyedszázados történetében a legnagyobb esés volt).² 2009 januárja óta az infláció a 0 százalékhoz közelített,³ ezzel párhuzamosan a font a 2007-es értékéhez képest 20 százalékkal értékelődött le.⁴

Az Egyesült Királyságot ért válság nagyságrendjének megértéséhez hangsúlyozni kell, hogy a brit bankrendszer (ezen belül is a City) tevékenysége életbe vágóan fontos, mivel London a világ egyik fő pénzügyi központja. Az egymillió embert foglalkoztató brit pénzügyi szektor a GDP 8 százalékát adja.⁵ A kritikusabb elemzők szerint rendkívül laza szabályozás⁶ alapján működő brit bankipar teljesen globalizált, a válság így azonnal, és súlyosan érezte hatását. A brit válságkezelés ezért elsősorban a bankrendszer konszolidálására koncentrált, és csak másodsorban foglalkozott a pénzügyi válságot kísérő reálgazdasági válság, valamint a szociális hatások menedzselésével.

2) A bankszektor érintettsége, a bankmentő csomag

A globális pénzügyi/gazdasági válság a brit bankrendszert szinte alapjaiban rengette meg, aminek az okai között⁷ egyserre említhető a túlfűtött ingatlanhitelezés, a háztartások magas adósságrátája, valamint a brit gazdaságon belül túlsúlyos pénzügyi szektor erőteljes nemzetközi szerepe. További fontos szerkezeti ok, hogy a brit bankok elsősorban nem a biztonságosabb betétekre, hanem jellemzően a kockázatosabb értékpapír-piaci tranzakciókra alapozzák működésüket.⁸ A pénzügyi szektor részben a (külföldi és hazai) hitelbedőlések, illetve a mérgezett papírok miatt, részben pedig több külföldi pénzügyi befektető távozása miatt kezdett el kiszáradni, veszélyeztetve ezzel a gazdaság olajozott működését.

A brit pénzügyi szektoron belül az első rossz hír már 2007 szeptemberében megérkezett, amikor a *Northern Rock* bank sürgős pénzügyi segítséget kért és kapott a jegybanktól, a Bank of Englandtól, hogy tovább tudjon hitelezni az ingatlanpiacon.⁹ Másnap a betétesek 1 milliárd fontot vontak ki a bankból, ami a brit bankrendszer addigi történetének legnagyobb vesztesé-

¹ Oxford Economics: Credit crunch watch:

http://www.oxfordeconomics.com/free/pdfs/ccwatch_13march09_.pdf

² FTSE 100 index has its worst year: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7805008.stm>

³ Oxford Economics: Credit crunch watch:

http://www.oxfordeconomics.com/free/pdfs/ccwatch_13march09_.pdf

⁴ OECD-elemzés: http://www.oecd.org/document/55/0,3343,en_2649_34569_43092599_1_1_1_1,00.html

⁵ Reforming the financial markets: http://www.hm-treasury.gov.uk/d/reforming_financial_markets080709.pdf, p. 22

⁶ Pl. Williem Buiters, az LSE professzora, több nemzetközi szervezet tanácsadója élesen kritizálja a brit bankrendszer helyzetét, és az eddigi válságkezelést is. Megoldási javaslatok között van többek között a problémás bankok államosítása, az összes rossz hitel kezelésére egy „rossz bank” létrehozása, a kérdéses bankok teljes vezetőségének lecserélése, a kintlévőségekre vonatkozó újabb garanciák leállítása. Can the UK government stop the UK banking system going down the snyrting without risking a sovereign debt crisis?

<http://blogs.ft.com/maverecon/2009/01/can-the-uk-government-stop-the-uk-banking-system-going-down-the-snyrting-without-risking-a-sovereign-debt-crisis/>

⁷ Pénzügyminisztériumi elemzés: http://www.hm-treasury.gov.uk/ukecon_imf_articleIV2009.htm

⁸ OECD-elemzés: http://www.oecd.org/document/55/0,3343,en_2649_34569_43092599_1_1_1_1,00.html

⁹ Northern Rock gets bank bail out: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/6994099.stm>

ge volt.¹⁰ A drámai folyamat a kormány garanciális beavatkozásáig tartott, majd a pénzügyi intézet államosításába torkollott.¹¹ A *Royal Bank of Scotland*-nál (RBS) 2008 tavaszán jelentkeztek súlyos problémák, a megoldás itt is az állam – közel 60 százalékos – „beszállása” lett. A *Halifax Bank of Scotland* (HBOS) is bajba került: miután részvényei mélyrepülést értek meg, állami támogatással a *Lloyds TSB* 12 milliárdért felvásárolta – aminek eredményeként az Egyesült Királyság ingatlanhitel-piacának közel egyharmada koncentrált.¹² Ebben az óriásbankban az állam jelenleg mintegy 44 százalékban vesz részt. Az ország másik nagy ingatlanhiteles bankjával, a *Bradford & Bingley* (B&B) bankkal kapcsolatban a kormány úgy döntött, hogy részben államosítja: a bank 50 milliárdos hitel-kihelyezését átveszi, míg 20 milliárdos betéti részlegét az a spanyol Santander vásárolhatta ki, amelyik korábban az *Abbey*-t is felvásárolta.¹³ Ezzel szemben a *Barclays*-t nem állami pénzből és nem is eladásból mentették meg: itt a részvények eladásából többmilliárdos külső forrásbevonásra került sor. Ezt követően, 2008 júliusára az új – katarai, japán, kínai és szingapúri – befektetők a nagy múltú bank összes jegyzett tőkéjének 18 százalékát szerezték meg.¹⁴

A brit bankrendszer tartóoszlopainak megrendülését követően 2008 folyamán a kormány a brit GDP több mint egyharmadát kitevő bankmentő csomagot hirdetett meg, amelynek fő pontjai az alábbiak voltak:¹⁵

- * Bank Újratőkésítési Alap (Bank Recapitalisation Fund) felállítása, amelyből az arra jogosultságot szerző nagy bankok és ingatlantársaságok részesülhetnek (50 milliárd font);
- * Hitelgarancia program (Credit Guarantee Scheme) beindítása, amely a hitelezést hivatott élénkíteni (250 milliárd font)
- * Különleges likviditási program (Special Liquidity Scheme) létrehozása, amelynek keretében a pénzügyi intézetek illikvid eszközeiket kincstárjegyekre válthatják (három éven keresztül) (200 milliárd font);
- * Eszközvédelmi program (Asset Protection Scheme): a bankok rossz kihelyezéseiből fakadó várható veszteségek kiegyenlítése (díjazás ellenében), és a jó kihelyezések támogatása (40 milliárd font).

Az 540 milliárdos kiinduló csomag nagyságrendje alig marad el a mintegy 620 milliárdos¹⁶ éves rendes állami kiadásoktól (egészségügy, oktatás, közbiztonság stb.). Ez ugyanakkor csupán csak az első nagyobb csomag volt, hiszen 2009 nyaráig az Egyesült Királyság már ennek a háromszorosát, összesen több mint másfélezer milliárd fontot, vagyis a GDP több mint 94 százalékát költötte/különítette el bankkonszolidációra.¹⁷ Az alábbi számok képet adnak a brit bankrendszer veszteségeinek, valamint készpénzigényének elképesztő nagyságáról, a válság súlyosságáról. (2. táblázat)

¹⁰ Rush on Northern Rock continues: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/6996136.stm>

¹¹ Northern Rock to be nationalised: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7249575.stm>

¹² Lloyds TSB seals £12bn HBOS deal: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7622180.stm>

¹³ Spanish bank giant to acquire B&B: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7641055.stm>

¹⁴ Barclays plans £4.5bn fundraising: http://news.bbc.co.uk/2/hi/in_depth/7472666.stm

¹⁵ Reforming the financial markets: http://www.hm-treasury.gov.uk/d/reforming_financial_markets080709.pdf, pp. 4-5

¹⁶ Rescue plan for UK banks unveiled: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7658277.stm>

¹⁷ Follow the money: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/8249411.stm>

2. táblázat
A másfélezer milliárd fontos brit bankmentő csomag fő tételei
(milliárd font)

Intézkedés	Összeg
Kormánygarancia a bankok veszteségeire	650
A Pénzügyminisztérium beavatkozása (eszközvásárlás, kölcsönzés)	400
Bankok újratőkésítése és államosítása	289
Készpénztámogatás a bankok likviditásának biztosítására	200
<i>Összesen</i>	<i>1539</i>

Forrás: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/8249411.stm>

3) A pénzügyi szolgáltatásokat érintő reformok

A pénzügyi szolgáltatások reformja sokrétű, megvitatásuk és bevezetésük mind nemzetközi, mind hazai szinten hosszabb folyamatnak tekinthető. Néhány fontos konkrét lépésre azonban már sor került a válságkezelés, illetve a hasonló sokkok megelőzése érdekében. Ezek a lépések elsősorban a pénzügyintézetek irányítására, a tőkemegfelelés szigorítására, illetve a veszteséges bankok helyzetének kezelésére vonatkoznak.¹⁸ Közvetve ide tartoznak az olyan változások is, mint az önerő nélküli ingatlanhitelezés beszüntetése,¹⁹ vagy – az európai uniós szabályozással összhangban – a betétgarancia (35 ezerről) 50 ezer fontra történt emelése (ami személyre szól, tehát közös számlavezetés esetén 100 ezer font a felső limit).²⁰

Az ilyen sürgősségi lépéseket követően 2009 nyarára az átfogóbb reformok vitájára is sor került. A Pénzügyminisztérium „Pénzpiacok átalakítása”²¹ című, a parlament elé terjesztett 176 oldalas anyaga igen részletesen foglalkozik a válság kiváltó okainak elemzésével, az eddig meghozott intézkedésekkel, valamint a törvényhozás számára javasolt további reformokkal. Ez utóbbiak alapfilozófiája egyebek mellett a következőkre irányul:

- * a pénzügyi szereplők jóval szélesebb körének ellenőrzése, a nagyságuk vagy külső kapcsolatrendszerük miatt kockázatosabb pénzügyintézetek a korábbiaknál szigorúbb kontrollja, a mérlegen kívüli tételek figyelemmel kísérése;
- * a felügyelő hatóságok (Pénzügyminisztérium, Bank of England, illetve a Pénzügyi Szolgáltatások Hatósága, az FSA) összehangoltabb együttműködése és a pénzügyi helyzet havi rendszerességgel történő közös elemzése érdekében egy új testület, a Pénzügyi Stabilitási Tanács létrehozása;
- * az FSA nagyobb hatásköröket kapna a pénzügyi szolgáltatások szigorúbb szabályozására (a hangsúly a makroprudenciális, tehát az egész hazai pénzügyre kiterjedő megközelítésen van);
- * a bankok túl nagyra duzzadásának korlátok közé szorítása (versenyjogi megfontolásból is);

¹⁸ Reforming financial markets: http://www.hm-treasury.gov.uk/d/reforming_financial_markets080709.pdf, p. 5

¹⁹ Abbey pulls last 100% mortgages: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7335250.stm>

²⁰ Bank deposit guarantee raised to £50,000: <http://www.guardian.co.uk/business/2008/oct/03/banking.banks>

²¹ Reforming financial markets: http://www.hm-treasury.gov.uk/d/reforming_financial_markets080709.pdf

- * a banki vezetők rendkívül magas jövedelmének (ami az egyéb juttatásokkal, bónuszokkal együtt éves szinten 1-4 millió között lehet²²) a felülvizsgálata, illetve olyan szabályozók kialakítása, amelyek nem ösztönöznék az egyre nagyobb kockázatok vállalására a nagyobb prémium fejében;
- * a bankok kötelező tartalékképzési gyakorlatának felülvizsgálata és szigorítása;
- * a fogyasztók korábbiaknál jobb és szélesebb körű tájékoztatása.

4) A monetáris politika által alkalmazott eszközök

Az Egyesült Királyság központi bankja lényegében két fő eszközzel reagált a deflációval és tömeges bankcsődökkel fenyegető válságra: kamatcsökkentéssel és a pénztömeg növelésével.

- * A Bank of England mindenekelőtt kamatvágások sorozatával igyekezett megkönnyíteni a gazdaság működéséhez nélkülözhetetlen hitelek további folyósítását: a 2008 tavaszán még 5 százalékos jegybanki alapkamat 2009 márciusára 0,5 százalékra zsugorodott (ilyen alacsony rátára a bank 315 éves történetében még nem volt példa).²³
- * Ezzel párhuzamosan a jegybank a kétszázalékos inflációs cél biztosítása, illetve a kereslet helyreállítása és élénkítése érdekében élt a monetáris politika másik eszközével, és megkezdte a pénztömeg növelését. „Quantitative easing” címszó alatt a központi bank egy 150 milliárdos új keretből (Asset Purchase Facility) fokozatosan küldött be friss pénzt a gazdaságba, amelyet különböző eszközök (lényegében a másodlagos piacokon elérhető kötvények) felvásárlásával hajtott végre. 2009 nyarára a keret 175 milliárdra nőtt a pénzügyminiszter jóváhagyásával.²⁴ A brit gazdaság mintegy tíz százalékát kitevő élénkítő csomagnak a jegybank elnöke szerint nem lesz a kellő mértéknél magasabb inflatorikus hatása, és ezt az adatok is visszaigazolják.²⁵

5) A fiskális politika által alkalmazott eszközök

Miután a rendkívüli pénzügyi-gazdasági helyzetre való tekintettel a brit kormány 2008 novemberében hivatalosan is felfüggesztette az állami pénzügyi pozíciók stabilitására vonatkozó szabályokat, az óriási bankmentőcsomag mellett a GDP mintegy 1,4 százalékát kitevő ösztönző intézkedéseket is elfogadott.²⁶

Ennek fontos részei voltak az olyan elemek, mint az ingatlanvásárláshoz kapcsolódó illetékek átmeneti enyhítése (2008 szeptemberétől egy éven keresztül érvényesült az a szabály, hogy a 175 ezer fontos vagy ennél olcsóbb ingatlan vásárlók mentesülnek az illetékfizetés alól; vagyis a korábbi 125 ezres határ felemeléséről született döntés, kiszélesítve ezzel a ked-

²² Former banking bosses say 'sorry': <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7880292.stm>

²³ UK interest rates lowered to 0.5%: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7925620.stm>

²⁴ Jegybanki elemzés: <http://www.bankofengland.co.uk/monetarypolicy/qe/amount.htm>

²⁵ UK economic recovery slow and protracted, Mervyn King warns: <http://www.guardian.co.uk/business/2009/aug/12/inflation-report-bank-of-england>

²⁶ OECD-elemzés: http://www.oecd.org/document/55/0,3343,en_2649_34569_43092599_1_1_1_1,00.html

vezményezettek körét),²⁷ vagy a fogyasztás ösztönzése érdekében bevezetett szintén átmeneti áfacskökkentés (17,5 százalékról 15 százalékra).

Ez utóbbi ellentételezéseként ugyanakkor sor került a jövedéki adók emelésére, amelynek köszönhetően a kormány növelni tudta a családi pótlék jellegű juttatásokat.²⁸ A közkiadások bővítésének másik iránya a növekvő munkanélküliség elleni fellépés, az állás nélküliek átképzésére fordítandó támogatások emelése.

Továbbá a brit kormány hangsúlyt helyezett a már tervbe vett állami beruházások felgyorsítására, valamint a kis- és középvállalatok támogatására is. Ez utóbbi keretében az érintett vállalkozói réteg számára 2009 elején 20 milliárdos hitelgarancia-keretet nyitottak meg.²⁹

6) A válságkezelő intézkedések értékelése

Az Egyesült Királyságban a válságkezelés négy pillére volt azonosítható 2008 ősze és 2009 nyara között: a bankmentés, a pénzügyi szektor szabályozására vonatkozó reformok, monetáris politikai lépések, valamint fiskális ösztönzők bevezetése.

A válságkezelés leghangúlyosabb eleme a brit sajátosságokból adódóan az első volt, vagyis az állam a bankok likviditásának növelésére, a garanciák kiterjesztésére és ahol szükséges volt, az államosításra koncentrált. Az ezzel kapcsolatos óriási költségeknek lényegében három forrásuk volt: a pénztömeg növelése, az állam által felvett hitelek, valamint az államháztartás túlköltekezése. A bankmentő csomag eredményeként a brit állam jelentős részben vált tulajdonossá a legnagyobb, illetve legproblémásabb pénzintézetekben, ami erősítheti a rendszer stabilitását, biztonságát. A mentőöv legdrámaibb hatása ugyanakkor a brit pénzügyi egyensúly látványos megbomlása, amelyet az államháztartás óriásira duzzadt hiánya, valamint az elszabaduló eladósodás fémjelez. Az államháztartás hiánya (amely korábban évekig a hazai termék 3 százaléka környékén állt) 2009-ben elérheti a GDP 11,5 százalékát, ami 2010-re közel 14 százalékra³⁰ nőhet tovább. Emellett az elmúlt évekre jellemző 40-44 százalék/GDP körüli államadósság (amely idén megközelíti a 70 százalékot) 2010-re várhatóan megduplázódik, vagyis meghaladja majd a 80 százalékot. A helyzet súlyosságát jelzi, hogy a kormány számításai szerint³¹ a fellendülést követően az államháztartás csak 2017-18-ra állhat vissza az egyensúlyközeli állapotba, míg az államadósság GDP-hez mért mértéke 2015-16-tól kezdhet el csökkenni...

Ami a szabályozást illeti, fontos intézkedések születtek az elmúlt hónapokban, és az újabb szabályok várhatóan a pénzintézetek működésének és ellenőrzésének a szigorítására koncentrálnak majd. Ugyanakkor problémát jelent, hogy egy sor, a bankszektorra vonatkozó „paradigmaváltó” szabályt (beleértve ezek végrehajtását és ellenőrzését) csak globális szinten lehet meghozni, ami viszont sokféle érdek egyeztetését feltételezi, és jelentősen próbára teszi a meglévő nemzetközi fórumok hatékonyságát is.

A monetáris és a fiskális politika által alkalmazott eszközök (kamatcsökkentés, pénztömegnövelés, áfacskökkentés stb.) hatékonysága csak hosszabb távon lesz értékelhető, azonban 2009 kora őszen megállapítható, hogy az eddig meghozott intézkedéseket egyelőre nem kísérte lát-

²⁷ Stamp duty axed below £175,000: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/7592852.stm

²⁸ Darling unveils borrowing gamble: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/7745340.stm

²⁹ Small businesses loan plan unveiled: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7827273.stm>

³⁰ European Commission: http://ec.europa.eu/economy_finance/pdf/2009/springforecasts/uk_en.pdf

³¹ OECD-elemzés: http://www.oecd.org/document/55/0,3343,en_2649_34569_43092599_1_1_1_1,00.html

ványos változás, a bankok nehézkesen hitelezik a reálgazdaság szereplőit,³² és a 2009-es mélypont után az előrejelzések 2010-re is csak stagnálást mutatnak.

A pénzügyi szektor és a reálgazdaság vergődése mellett a munkáspárti kormány képtelen volt megállítani a munkanélküliség növekedését, ami 2009 tavaszára a hivatalos statisztikák alapján 7,1 százalékra emelkedett. Ez mintegy 2,2 millió embert jelent, ugyanakkor az ellenzék és számos elemző ennél is magasabb adatokat emleget, és hamarosan a 10 százalékos ráta elérését sem zárják ki.³³ A válság legfőbb negatív hatása a társadalomban tehát a munkanélküliség aggasztó emelkedése, a munkahelyek megszűnése, valamint a közeljövőben várható, kétségkívül igen jelentős költségvetési megszorítások. Mindehhez hozzájárul a háztartások megtakarításainak fokozatos elértéktelenedése a rendkívül alacsony kamatszint miatt. Ilyen kontextusban csak olaj a tűzre minden olyan hír, mint a vezető bankárok említett elképesztő nagyságú javadalmazása és bónuszai vagy a 2009 tavaszi parlamenti időszak végén kirobbant képviselői költségterítési visszaélésekkel kapcsolatos botrány.

Az expanzív állami beavatkozás, amely közvetlenül a bankipart, közvetve a termelést és a fogyasztást igyekszik támogatni, egyelőre tehát csak korlátozottan érezteti hatását. A bankközi kölcsönzés akadozása, az üzleti szféra hitelezésének beszűkülése, a munkanélküliség növekedése, valamint az igen súlyos pénzügyi egyensúlytalanságok mind megkérdőjelezzik a brit kormány eddigi intézkedéseinek hatékonyságát, miközben súlyos terheket rónak a következő kormány(ok)ra és a társadalomra.

Bár a 2009. nyári adatok arra engednek következtetni, hogy megállt (és megfordult) az ingatlanárak csökkenése, valamint hogy kedvezően változtak az ingatlanforgalmazási (és -hitelezési) trendek, továbbá némi növekedés volt regisztrálható az ipari termelésben is;³⁴ ugyanakkor a magánfogyasztás trendje csökkenő, a munkanélküliség pedig tovább nő.³⁵ E két utóbbi jelenség értelemszerűen komoly érvágást okoz a brit költségvetésnek, miközben a munkanélküliség emelkedése további kiadásnövelést is indukál.

Összegzésként elmondható, hogy a pénzügyi szektor konszolidációjára fókuszáló brit válságkezelő intézkedések ára igen súlyos volt, az eredmény pedig még alig látható. A kormány a jelek szerint azt reméli, hogy a bankoknak nyújtott tőkeinjekció előbb-utóbb megteszi hatását, és a meglóduló hitelezés segítségével megélenkül a gazdaság egésze is. A „láthatatlan kéz” pedig újból növekedési pályára állítja az országot, munkahelyek keletkeznek, és megkezdődhet a fiskális konszolidáció. Az ennél konkrétabb stratégia kidolgozása és végrehajtása azonban már Őfelsége következő, 2010 első felében megválasztandó kormányára marad.

* * * * *

Referenciák

Abbey pulls last 100 per cent mortgages:

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7335250.stm>

Allen, K. – Seager, A.(2009): *UK Economic Recovery Slow and Protracted*, Mervyn King Warns <http://www.guardian.co.uk/business/2009/aug/12/inflation-report-bank-of-england> Letöltve: 2009. augusztus 31.

³² Chancellor Alistair Darling on brink of second bailout for banks:

http://business.timesonline.co.uk/tol/business/industry_sectors/banking_and_finance/article5434660.ece

³³ UK jobless total hits 2.2 million: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/8046128.stm>

³⁴ Is quantitative easing working? <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/8185851.stm>

³⁵ European Commission: http://ec.europa.eu/economy_finance/pdf/2009/springforecasts/uk_en.pdf

- Bank of England (2009): *Amount of Assets Purchased* <http://www.bankofengland.co.uk/monetarypolicy/qe/amount.htm> Letöltve: 2009. szeptember 2.
- Barclays plans £4.5bn fundraising: http://news.bbc.co.uk/2/hi/in_depth/7472666.stm
BBC-cikkek. Letöltve 2009. február – szeptember.
- Buiter, William (2009): *Can the UK Government Stop the UK Banking System Going Down the Snyrting Without Risking a Sovereign Debt Crisis?* <http://blogs.ft.com/maverecon/2009/01/can-the-uk-government-stop-the-uk-banking-system-going-down-the-snyrting-without-risking-a-sovereign-debt-crisis/>
Letöltve: 2009. május 20.
- Darling unveils borrowing gamble: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/7745340.stm
- Elliott, F. – Duncan, G.(2009) *Chancellor Alistair Darling on Brink of Second Bailout for Banks* http://business.timesonline.co.uk/tol/business/industry_sectors/banking_and_finance/article5434660.ece Letöltve: 2009. augusztus 26.
- European Commission (2009): *The United Kingdom, Deep Recession Poses Severe Challenge to Public Finances* http://ec.europa.eu/economy_finance/pdf/2009/springforecasts/uk_en.pdf Letöltve: 2009. június 29.
- Follow the money: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/8249411.stm>
- Former banking bosses say 'sorry': <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7880292.stm>
- FTSE 100 index has its worst year: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7805008.stm>
- HM Treasury (2009): *Reforming the Financial Markets* http://www.hm-treasury.gov.uk/d/reforming_financial_markets080709.pdf Letöltve: 2009. szeptember 7.
- HM Treasury (2009): *UK Economy* http://www.hm-treasury.gov.uk/ukecon_imf_articleIV2009.htm Letöltve: 2009. szeptember 10.
- Is quantitative easing working? <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/8185851.stm>
- Lloyds TSB seals £12bn HBOS deal: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7622180.stm>
- Northern Rock gets bank bail out: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/6994099.stm>
- Northern Rock to be nationalised: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7249575.stm>
- OECD (2009): *Economic Survey of the United Kingdom 2009* http://www.oecd.org/document/55/0,3343,en_2649_34569_43092599_1_1_1_1,00.html Letöltve: 2009. augusztus 31.
- Oxford Economics (2009): *Credit Crunch Watch* http://www.oxfordeconomics.com/free/pdfs/ccwatch_13march09.pdf Letöltve: 2009. május 26.
- Rescue plan for UK banks unveiled: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7658277.stm>
- Rush on Northern Rock continues: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/6996136.stm>
- Small businesses loan plan unveiled: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7827273.stm>
- Spanish bank giant to acquire B&B: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7641055.stm>
- Stamp duty axed below £175,000: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/7592852.stm
- Treanor, Jill (2009): *Bank Deposit Guarantee Raised to £50,000* <http://www.guardian.co.uk/business/2008/oct/03/banking.banks> Letöltve: 2009. március 20.
- UK interest rates lowered to 0.5 per cent: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7925620.stm>
- UK jobless total hits 2.2 million: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/8046128.stm>

A GLOBÁLIS VÁLSÁG: HATÁSOK, GAZDASÁGPOLITIKAI VÁLASZOK ÉS KILÁTÁSOK

1. kötet Világgazdasági súlyponteltolódások
Szerkesztette: Farkas Péter
2. kötet Transznacionális vállalati stratégiák és multilateralizmus
Szerző: Simai Mihály
3. kötet A válság hatása néhány kiemelt gazdasági tevékenységre
Szerkesztette: Szalavetz Andrea
4. kötet Az állam gazdaságfejlesztő és jóléti szerepe
Szerkesztette: Kőrösi István
5. kötet A válságkezelés egyes nemzetközi dimenziói: nemzetközi pénzügyek,
új regionalizmus
Szerkesztette: Artner Annamária
6. kötet A válság hatása a meghatározó és a feltörekvő nem európai országokban
Szerkesztette: Székely-Doby András és Szilágyi Judit
7. kötet Válság Oroszországban és Ukrajnában: eltérő válságkezelési lehetőségek
Szerkesztette: Weiner Csaba
8. kötet A fejlődő országok/régiók és a válság
Szerkesztette: Szigetvári Tamás
9. kötet Nagy EU-tagállamok és a gazdasági válság
Szerkesztette: Somai Miklós
10. kötet A pénzügyi-gazdasági válság hatása és kezelése az EU fejlett
kis tagállamaiban
Szerkesztette: Vida Krisztina
11. kötet Az új EU-tagállamok és a tagjelöltek helyzete a válságban
Szerkesztette: Novák Tamás és Wisniewski Anna
12. kötet A válság hatása az Európai Unió működésére
Szerkesztette: Meisel Sándor